Ortadoğu ve İslam Ülkeleri
Araştırmaları Enstitüsü

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

PUTİN DÖNEMİ RUSYA-MISIR İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CAN KARADEMİR

İSTANBUL, 2023

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

PUTİN DÖNEMİ RUSYA-MISIR İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CAN KARADEMİR

Danışman: Doç. Dr. Vügar İmanbeyli

İSTANBUL, 2023

ÖZ

Soğuk Savaş sonrası dönemde bozulan imajını değiştirme ve uluslararası ilişkilerde yeniden büyük güç olma isteğinin, post-Sovyet Rusya'nın başlıca amaçlarından olduğu söylenebilir. Özellikle Putin'in iktidara gelmesiyle bu arzu çok şiddetli bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Bu süreçte petrol ve doğalgaz gelirleriyle toparlanan Rusya, yakın çevresinde nüfuzunu artırmaya çabalamasının yanında Batı-dışı alanlara da yeniden açılmaya çalışmıştır. Bu bağlamda "bakir" bir alan olarak öne çıkan Orta Doğu coğrafyasının Rusya'nın yeniden büyük güç olma arzusunu hayata geçirme sürecinde kendisine önemli bir hareket alanı sağladığı ileri sürülebilir.

Bu noktada Rusya'nın, geçmişte derin tarihsel münasebetleri olan, Mısır ile yeniden gelişmekte olan ilişkileri dikkat çekmektedir. Özellikle "Arap Baharı" sürecinde gerçekleşen Sisi darbesi sonrasında Rusya'nın Mısır ile yakınlaşması araştırmaya değer bir konudur. İşte, bu çalışma Putin dönemindeki Rusya-Mısır ilişkilerine odaklanmaktadır. Öncelikle tarihsel süreç içerisinde Rusya-Mısır ilişkileri değerlendirilmiş, sonra Putin dönemindeki değişim ve süreklilik unsurları incelenmiştir. Burada ikili münasebetlerin hangi dinamiklerle tetiklendiği ve nasıl devam ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, bu çalışma, Rusya'nın Mısır ile geliştirdiği ilişkilerin Saldırgan Realizm ile incelenmesinin daha uygun olacağını ileri sürmektedir. Bu perspektife göre uluslararası sistemin güvensiz olması ve bu sistemdeki aktörlerin sürekli olarak tehdit hissetmeleri nedeniyle buradaki güçler (özellikle de büyük güçler) sınırsız güç biriktirmek zorundadır. Bu nedenle, bu tezin ana amacı da Rusya'nın Mısır ile geliştirmekte olduğu ilişkilerin yeniden büyük güç olma arzusuna hizmet ettiğini ortaya koymaya çalışmaktır.

Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Rusya-Mısır ikili ilişkileri, özellikle Sisi darbesi sonrasında siyasi-diplomatik, ekonomik-ticari ve askeri-güvenlik alanlarında çok fazla ivme kazanmıştır. İki lider arasında artan temaslarda siyasi-stratejik meseleler görüşülmüş, ticari-ekonomik ve turizm gibi konular ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Rusya, Mısır'ın silahlanmasında önemli bir rol üstlenmeye başlamış ve hatta iki ülke arasında askeri tatbikatlar yapılmıştır. Öte yandan, Rusya, Mısır'da nükleer enerji santrali inşası projesine de girişmiştir. Rusya-Mısır ilişkilerinde yaşanan bu gelişmeler sırasında, iki ülkenin benzer tehdit ve fırsatlarla karşılaştığı ve bu yüzden güçlerini maksimize etmeye çalıştıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Saldırgan Realizm, Rusya Dış Politikası, Rusya-Mısır İlişkileri, Putin, Sisi

ABSTRACT

It can be said that the desire to change its deteriorated image in the post-Cold War period and to become a great power again in international relations is one of the main goals of post-Soviet Russia. Especially with Putin's coming to power, this desire has started to be felt very strongly. In this process, Russia, recovering with oil and natural gas revenues, not only tried to increase its influence in its “near abroad”, but also tried to re-open to non-Western areas. In this regard, it can be argued that the Middle East region, which stands out as a "virgin" area, provides Russia with an important field of action in the process of realizing its desire to become a great power again.

At this point, Russia's developing relations with Egypt, with which it has deep historical ties in the past, draws attention. Russia's rapprochement with Egypt, especially in the aftermath of the Sisi coup during the "Arab Spring", is a topic worthy of research. Thus, this study focuses on Russia-Egypt relations during the Putin era. First of all, Russian-Egyptian relations are evaluated in the historical process, and then the elements of change and continuity in the Putin era are analyzed. Here, it is tried to explain which dynamics triggered the bilateral relations and how they continued. In this framework, this study argues that it would be more appropriate to analyze Russia's relations with Egypt from the perspective of Offensive Realism. According to this perspective, since the international system is insecure and the actors in this system constantly feel threatened, the powers (especially great powers) in it have to accumulate unlimited power. Therefore, the main objective of this thesis is to try to demonstrate that Russia's relations with Egypt serve its desire to become a great power again.

Since Putin came to power, Russian-Egyptian bilateral relations have gained a lot of momentum in the political-diplomatic, economic-commercial and military-security fields, especially after the Sisi coup. During the increased contacts between the two leaders, political-strategic issues were discussed, as well as trade-economic and tourism issues. In addition, Russia began to play an important role in Egypt's new armament program and even the two countries conducted joint military exercises. Furthermore, Russia has also embarked on a project to build a nuclear power plant in Egypt. During these developments in Russian-Egyptian relations, the two countries faced similar threats and opportunities and therefore sought to maximize their power.

Keywords: Offensive Realism, Russian Foreign Policy, Russia-Egypt Relations, Putin, Sisi

TEŞEKKÜR

2.Dünya Savaşı sırasında İngiltere Donanma Bakanı Winston Churchill Rusya'yı "Kapalı bir kutunun içindeki muamma dolu bir bilmece" olarak tanımlamış ve bu bilmecenin anahtarının da "Rus milli çıkarları" olduğunu belirtmiştir. Churchill'ın bu ifadesinin günümüzde de hala anlamını koruduğu söylenebilir. Bu açıdan Rusya-Mısır ilişkilerinin incelenmesi bu bilmecenin çözüme kavuşturulması açısından önemlidir. Yıllardır ilgi duyduğum ve okuyup araştırmaktan keyif aldığım Orta Doğu ülkeleri ve özel olarak Mısır ile bölgenin bir diğer önemli gücü olan Rusya'nın ilişkilerini incelemek ve geleceğe dair birtakım öngörülerde bulunabilmek şahsım için hem keyifli hem de ufuk açıcıydı. Bu noktada ders döneminden itibaren gerek tez konusu seçimi gerekse de sonraki süreçte desteğini hiç esirgemeyen, yazdığım her cümleyi detaylıca okuyup, eleştiren ve sorgulayan, sorguladıkça sorgulatan tez danışmanım Doç. Dr. Vügar İmanbeyli'ye sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tez çalışmamı titizlikle gözden geçiren ve faydalı önerilerde bulunan jüri üyeleri Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Habibe Özdal'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Diğer yandan yüksek lisans eğitimi dahil olmak üzere eğitim hayatımın başından bugüne gelinceye dek hayatıma girmiş olan, gelişmemde katkısı olan tüm hocalarıma müteşekkirim. Teşekkürün en büyüğünü ise hastalıkta ve sağlıkta yanımda olan, arkamda durarak bana doğru yolu gösteren, iyi ve donanımlı bir birey olabilmem için emek veren ve bana sonsuz güven besleyen sevgili aileme armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZ i
ABSTRACT ii
TEŞEKKÜR iii
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE 8
1.1. Realizmin Gelişimi ve Temel Varsayımları 8
1.2. Klasik Realizm 10
1.3. Neo Realizm 13
1.3.1. Saldırgan (Ofansif) Realizm 15
1.3.2. Orta Doğu'da Saldırgan (Ofansif) Realizm 20
İKİNCİ BÖLÜM: RUS DIŞ POLİTİKASI VE ORTA DOĞU 22
2.1. Sovyetler Birliği Dış Politikası 22
2.1.1. Stalin Dönemi (1945-1953) 22
2.1.1.1. Stalin'in Orta Doğu Politikası 23
2.1.2. Kruşçev Dönemi (1953-1964) 25
2.1.2.1. Kruşçev Dönemi: Orta Doğu'ya Yerleşme 26
2.1.3. Brejnev Dönemi (1964-1982) 28
2.1.3.1. Brejnev ve Orta Doğu 29
2.1.4. Gorbaçov Dönemi: Dönüşüm (1985-1991) 30
2.2. Rusya Federasyonu Dış Politikası (1991-2023) 31
2.2.1. Yeltsin Dönemi (1991-1999) 32
2.2.1.1. Kozyrev'in Dışişleri Bakanlığı Dönemi (1991-1995): Batı ile Yakınlaşma 33
2.2.1.2. Dış Politikada Primakov Dönemi (1996-1999): Yeniden Orta Doğu 35
2.2.1.3. Yeltsin Dönemi ve Orta Doğu ile İlişkiler 37
2.2.2. Putin Dönemi Rusya Dış Politikası (2000-2023) 38
2.2.2.1. 2000-2012 Dönemi ve Putin'in Dış Politika Anlayışı 39
2.2.2.2. 2012 Sonrası Rusya Dış Politikası 43
2.2.2.3. Putin'in Orta Doğu Politikaları (2000-2023) 44
2.2.2.3.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler 45
2.2.2.3.2. Ekonomik ve Ticari İlişkiler 48
2.2.2.3.3. Askeri ve Güvenlik İş Birliği 50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE RUSYA-MISIR İLİŞKİLERİ 52
3.1. Nasır Dönemi: Canlanma 52
3.1.1. Hür Subaylar Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Yaklaşımı 53
3.1.2. Sovyetler Birliği ile Yakınlaşma 54
3.1.3. Siyasi ve Askeri ilişkiler 56
3.1.4. Ekonomik İlişkiler 59
3.2. Sedat Dönemi: Gerileme 60
3.2.1. Statüko Dönemi: 1970-1973 Arası Dönem 60
3.2.2. 1973 Arap-İsrail Savaşı 63
3.2.3. Batı'ya Yöneliş ve Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1974-1980) 65
3.3. Hüsnü Mübarek Dönemi: Yeniden Rusya 67
3.3.1. Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1981-1990) 68
3.3.2. Rusya ile İlişkiler (1991-1999) 69
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: PUTİN DÖNEMİ RUSYA-MISIR İLİŞKİLERİ 72
4.1. Hüsnü Mübarek Dönemi (2000-2011) 72
4.1.1. Dış Politika 72

4.1.2. Mübarek Dönemi Rusya-Mısır İlişkileri 74
4.1.2.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler 74
4.1.2.2. Ekonomik ve Askeri İlişkiler 76
4.2. Arap Baharının Başlangıç Süreci ve Rusya'nın Tutumu 78
4.3. Mursi Dönemi Mısır Dış Politikası ve Rusya- Mısır İlişkileri (2012-2013) 81
4.3.1. Dış Politika 81
4.3.2. Mursi Dönemi Rusya-Mısır İlişkileri 82
4.4. Sisi Dönemi (2014-2023) 84
4.4.1. Sisi Dönemi Mısır Dış Politikası 84
4.4.2. Rusya-Mısır İlişkileri 86
4.4.2.1. Siyasi İlişkiler 86
4.4.2.2. Nükleer Enerji İş Birliği 91
4.4.2.3. Ekonomik ve Ticari İlişkiler 93
4.4.2.4. Rus Silah Sanayisi Açısından Mısır 95
4.4.2.4.1. Sisi'nin Silahlanma Stratejisi 95
4.4.2.4.2. Rusya ile Askeri İş Birliği 97
4.4.2.5. Bölgesel Sorunlarda İş Birliği 99
4.4.2.5.1. Libya 99
4.4.2.5.2. Suriye 101
SONUÇ 103
KAYNAKÇA 108

GİRİŞ

Rusya, Soğuk Savaş sonrasında eski gücünü yeniden kazanmayı ve gerek çevre coğrafyasında gerekse de dünya genelinde sözü geçen bir otorite olmayı ana amaç edinmiştir. Bunun için Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yarısında dış siyasette biraz daha ılımlı politikalar izlenirken, Putin iktidara geldikten bir süre sonra uygulanan politikalar sertleştirilmiş ve Rusya uluslararası ilişkilerde daha çok sözü geçecek, ciddiye alınacak bir devlet haline getirilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan Rusya'nın iyi ilişkilere sahip olduğu ülkeler ile de daha aktif ve gelişmiş münasebetler kurularak Rusya'nın etki alanının genişletilmesi ve ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda güç kazanması amaçlanmıştır.

Rusya'nın bu süreçte etki alanını genişletmek istediği coğrafyalardan birisi de Orta Doğu bölgesidir. Bölgede son yıllarda çıkan ayaklanmalar ve ABD gibi aktörlerin son dönemde bu bölgeden göreceli olarak çekilmesi, Rusya'nın bu coğrafyadaki ülkeler ile münasebetleri ilerletmesi ülkenin bu coğrafyada güç kazanması için çok önemli bir fırsat doğurmuştur. Rusya'nın Putin iktidarında ilişkileri en üst düzeye getirmeye çalıştığı ve bunu büyük oranda başardığı ülkelerden birisi de Mısır'dır.

Soğuk Savaş döneminde önemli bir süre Sovyetler Birliği ile Mısır gelişmiş ilişkilere sahipti. Daha sonra bozulan ikili ilişkiler Soğuk Savaş'ın bitimine kadar soğuk kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasında ise Rusya Batı'ya yönelme şeklinde formüle edilebilecek yeni bir dış politikayı uygulamaya koymuştur. Fakat Primakov'un Dışişleri Bakanlığı ile Orta Doğu coğrafyasına özel bir ilgi oluşmaya başlamış ve bu ilgi Putin döneminden itibaren artarak devam etmiştir. Mısır'ın Arap Baharı sonrasında yaşadığı istikrarsız dönemlerde Rusya-Mısır ilişkileri nötr bir seyir izlemiştir. Fakat Mısır'da Sisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte ikili münasebetler istikrar kazanmış ve hatta üst bir seviyeye çıkmıştır. Bu istikrarlı ilişkiler her geçen gün daha çok gelişmiş ve iki ülke birçok alanda iş birliği yapan ortak konumuna gelmiştir.

Rusya, Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliğinin halefi olarak yerini almıştır. Her ne kadar gücünü yitirmiş olsa da zamanla güç kazanarak bölgede etkin ve güçlü bir devlet olabilmeyi başarmıştır. Mısır da bulunduğu coğrafyada hem konum hem de siyasi açıdan güçlü bir devlettir ve Arap devletleri arasındaki konumu güçlüdür. Arap Baharı sonrasında gücü zayıflamış olsa da Sisi dönemi ile birlikte yeniden Orta Doğu'da bölgesel güç olmayı ve nüfuz elde etmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş döneminde güçlü ilişkilere sahip olan ve günümüzde aynı amaca sahip görünen bu devletlerin son zamanlarda yeniden ilişkilerini her

alanda geliştirmeye çalışması hususu dikkate değer ve araştırılması gereken bir konudur ve bu çalışmanın ortaya çıkmasının da ana sebebidir.

Bu çalışma esasen Putin döneminde Rusya'nın Mısır ile ilişkilerine odaklanmaktadır. Fakat bu dönemi daha iyi anlayabilmek ve Rusya'nın genel dış politik anlayışını mukayeseli görebilmek için Sovyet döneminden itibaren Mısır ile kurulan tarihsel münasebetler de incelenmiştir. Bu sayede tarihsel ilişkiler ile Putin döneminde yürütülen politikalar arasındaki değişim ve süreklilik unsurlarını gözlemleme imkanı doğmuştur. Yine bu çalışmada Putin dönemindeki politikaların temel dinamikleri ve amaçlarının anlaşılması hedeflenmiştir. Böylece gelecekte Rusya-Mısır ilişkilerinin hangi yöne evrilebileceğine dair öngörü yapmanın da kolaylaşacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın teorik bakış açısı olarak Realizmin alt dalı olan Saldırgan Realizm tercih edilmiştir. Rusya-Mısır ilişkileri temel olarak güvenlik üzerine inşa edildiği için bu teori ile ikili ilişkilerin incelenmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür. Zira uluslararası ilişkilerin güvensizliği bu teorinin asıl çıkış noktasıdır. Saldırgan Realizme göre devletler güvenliklerini sağlamak için sürekli olarak güç kazanmak zorundadır. Güçlü olan devlet güvenliğini büyük oranda sağlamaktadır. Hem Rusya hem de Mısır'ın ikili münasebetleri bu temelde geliştirdiği düşünüldüğü için bu teori ile ilişkileri açıklamanın daha açıklayıcı olacağı düşünülmüştür. Ayrıca, bilindiği üzere, Realizm için güç dengesi her zaman en önemli mesele olmuştur. Devletler birbirleri ile ilişkilerini ve güvenliklerini bu şekilde sağlamaktadır. Realistlere göre, anarşik uluslararası sistemin barış sağlayıcı unsuru güçler dengesidir. Soğuk Savaş döneminde birbirine iki düşman aktör olan SSCB ve ABD'nin arasında sıcak savaş yaşanmamasının ana sebebinin de bu güçler dengesi olduğu ileri sürülmektedir.

Putin dönemine de bu açıdan bakılabilmektedir. 2007 yılının Şubat ayında Münih Güvenlik Konferansı esnasında Putin'in yaptığı konuşma, içeriği ve verdiği mesaj itibariyle bu teorinin fikirlerine daha yakın durmaktadır. Çünkü bu teoriye göre güvensizlik en üst düzeydedir ve devletlerin kendi güvenliklerini sağlayabilmeleri ancak çok güçlü olduğu durumda mümkün olmaktadır. Teoriye göre devletlerin güç kazanımlarının sınırları olmadığı varsayıldığı için sürekli saldırganca politikaların izlenmesi doğaldır. Putin bu konuşmadan sonra bugüne değin, izlediği saldırganca politikalar ile sürekli olarak Rusya'ya güç kazandırmak ve etki alanını genişletmek için çabalamaktadır. Böylece Putin, Rusya'yı başta kendi coğrafyası olmak üzere tüm dünyada sözü geçen ve görmezden gelinmeyecek bir devlet konumuna getirmeyi arzulamaktadır. Bu çerçevede Rusya'nın Mısır ile ilişkilerinin de

Rusya'nın büyük güç olma arzusu temelinde Saldırgan Realizm ile daha kolay açıklanabileceği düşünülmektedir.

Sisi'nin uluslararası ilişkilerde hem Batı hem de Batı karşıtı aktörler ile yakın ilişkiler kurması kendisinin her kesim ile iyi ilişkilere sahip olan ve iş birliğini çok önemseyen biri izlenimi verebilir. Bu durum her ne kadar Liberalizm gibi iyimser teoriler ile açıklanabilir görünse de Sisi'nin sürekli silahlanması ve güvenliğe çok önem vermesi politikalarının Realizm ile açıklanmasını daha anlamlı kılmaktadır. Diğer yandan Rusya lideri Putin'in de Mısır gibi ülkeler ile iş birliğine gitmesi ve bu ülkelere yardımlarda bulunması çok liberal görünse de kendisinin askeri iş birliğine önem vermesi ve yakın coğrafyasındaki saldırganca davranışları politikalarının Saldırgan Realizm ile açıklanmasını daha manidar kılmaktadır. Türkiye akademisinde Rusya dış politikasını Realizm veya daha özelde Saldırgan Realizm ile açıklayan çalışmalar ve tezlere rastlanmış fakat Rusya-Mısır ilişkilerini ele alan tezlere rastlanmamıştır. İkili ilişkilerin ivme aldığı ve çok geliştiği bu dönemde bu çalışmanın yapılmasının literatürdeki söz konusu eksikliği dolduracağı düşünülmüştür. Çalışma yapılırken başta Türkçe kaynaklar olmak üzere İngilizce kaynaklara da başvurulmuştur. Bunun dışında Rusya ve Mısır devletinin resmi sitelerinin İngilizce sayfalarındaki haber ve makalelerden faydalanılmaya çalışılmıştır. Rusça ve Arapça kaynaklardan istenilen düzeyde istifade edilememesinin de bu çalışmanın en büyük eksikliklerinden olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu çalışma ile asıl olarak Rusya'nın Mısır ile geliştirmiş olduğu ilişkilerin somut olarak Rusya'ya faydalarının ne olduğu sorusuna da cevap aranmaktadır. İki devletin günümüzde olduğu gibi geçmişte de çok gelişmiş münasebetleri olmuştur. Bu nedenle çalışmada tarihsel araştırma metodu kullanılmış ve geçmiş ile bugünün fotoğrafları çekilmeye çalışılmıştır. Böylece geçmiş ile günümüzde karşılıklı ilişkilerin iki tarafa kazandırdığı faydalar ile kazançlar analiz edilmiş, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur. Tezin asıl sorusunun yanında güvenlik anlamında iki ülkenin ortak tehdit ve çıkarlarının neler olduğu da tartışılmış ve bu sorunun cevabı da saldırgan realist politikanın varsayımları ile verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca son olarak Rusya'nın Mısır ile geliştirmiş olduğu ilişkilerin Rusya'nın çok kutuplu dünya düzeni oluşturma ve Rusya'nın siyasi etki alanının genişlemesine katkıları tartışılmıştır.

Çalışmanın organizasyonuna gelince, tez dört bölüm şeklinde tasarlanmıştır. Öncelikle tezin ilk bölümünde çalışmanın teorik çerçevesi olan Realizm ve bunun bir varyasyonu olan Saldırgan Realizm açıklanmaya çalışılmıştır. Saldırgan Realizm Soğuk Savaş sonrasında realizme yönelik eleştirilere karşı esasen John J. Mearsheimer tarafından geliştirilmiştir. Bu bölümde özellikle uluslararası sistemin güvensiz oluşu ve uluslararası ilişkilerdeki merkezi

otorite eksikliğine vurgu yapılmıştır. Klasik realizmde bu düzensizlik insan doğasına ve insanın güvenilmez bir varlık olmasına atıfta bulunularak anlatılmaya çalışılmıştır. Devlet, insanı doğa durumundan çıkartan yüce bir oluşum olarak görülmektedir. O bir anlamda barışı tesis etmektedir. Fakat buna karşın Neo-realizm'de ise teorisyenler özellikle sisteme, güce ve gücün dağılımı gibi konulara odaklanmaktadır. Onlar devletler ile mikro düzeyde ilgilenmezler. Devletlerin ideolojileri de önemli değildir. Önemli olan güç dengesidir. Soğuk Savaş dönemindeki dengeler de aslında iki zıt ideolojiye sahip taraf arasında oluşturulmamış aksine iki farklı kutup arasında oluşturulmuştur. Zira 2.Dünya Savaşı sırasında Kapitalist ABD ile Komünist SSCB birlikte Hitler Almanya'sına karşı savaşmıştır. Bu güçlerin o dönemde ideolojilerini göz ardı etmelerinin sebebi Almanya'nın gücüne karşı denge oluşturmaya çalışmalarıydı. Savaş bittikten ve Almanya tehlikesi bertaraf edildikten sonra ise ABD ve SSCB uluslararası sistemde birbirlerine düşman olarak varlıkları sürdürmüşlerdir. Zira Almanya sonrası güçler dengesi değişmiş, ABD ve SSCB'nin hamleleri ile yeniden bir denge oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada da uluslararası sistemin güvensizliğinin Putin yönetiminde nasıl karşılandığı sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu sorunun cevabının güç dengesi ve dağılımı konusunun çok önemli olduğu saldırgan realizm teorisi bakış açısından verilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise 1945 sonrası Rus dış politikasındaki süreklilik ve değişim unsurları ele alınmıştır. Tarihsel analiz metodu ile hazırlandığı için farklı liderler altında Rus dış politikasındaki değişikliklerin anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Özetle bu bölümde öncelikle Soğuk Savaş'ın da başlangıcı olan Stalin döneminde dış politikanın güvenlik kaygılarıyla oluşturulduğu sonucuna varılmıştır. Zira, iki büyük gücün hakim olduğu bu dönemde tarafların en temel amacı rakiplerinin gücünü kırmak idi. Bu nedenle güvenlik bu dönemde en önemli mesele olmuştur. İdeolojiye ise güvenliğin yanında daha az önem verildiği görülmüştür. Bu dönemde Orta Doğu ülkelerinin de sosyalizme geçmesinin arzulanmasından ziyade, asıl Batılı ülkelerin sömürgesinden ve etkisinden kurtulması en temel amaç olmuştur. Kruşçev döneminde de Stalin'in politikaları biraz daha ılımlaştırılarak devam ettirilmiştir. Fakat Soğuk Savaş ortamının doğurduğu güvenlik kaygıları eksik olmamıştır. Brejnev döneminde ise bu politikalar kısmen sürdürülse de bir ara yumuşama dönemi de söz konusu olmuştur. 1990'lı yıllara doğru SSCB zayıflamaya ve Orta Doğu'daki etkinliğini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Gorbaçov döneminde ise SSCB'nin çöküşü yaşanmış ve askeri güç gibi sert politik araçlar yerine diplomasi gibi yumuşak güç araçlarının kullanımı tercih edilmiştir.

Post-Sovyet Rusya'da Yeltsin dönemi ise iki farklı başlık altında incelenmiştir. Bunlardan ilki görece ılımlı ve Batı yanlısı politikaların oluşturulduğu Kozyrev alt-dönemi iken, diğeri ise Primakov'un bakanlık ve başbakanlık yaptığı alt-dönemdir. Primakov döneminde ABD'nin oluşturduğu tek kutuplu dünya düzenine karşı çıkılmış ve Rusya'nın Çin gibi büyük güçler ile ittifak kurarak güçler dengesini sağlaması düşüncesi ortaya atılmıştır. Primakov'un bu fikrinin Putin'in 2007 yılında Münih'te yaptığı konuşma ile benzerliği dikkat çekmektedir. Zira Rus milliyetçisi liderlere göre tek kutuplu dünya düzeni dünya barışını tehdit eden şeylerden biri idi.

Aslında 2007 yılına kadar Batı ile iş birliğini geliştirecek, ılımlı politikaların destekçisi olan Putin'in 2007 yılında böyle bir söylemle ortaya çıkması ve politikalarını tamamen dönüştürmesinin birçok sebebinden kısaca burada bahsedilebilir. Bunların ilki NATO tehdididir. NATO'nun sınırlarının Doğu'ya doğru genişletilmek istenmesi Rusya'nın güvenliğine ve varlığına büyük bir tehdit olarak görülmektedir. NATO'nun kendisini tehdit ettiğini söyleyen Putin yönetimindeki Rusya, 2022 yılının Şubat ayında Ukrayna'yı işgale girişerek Avrupa ve dünya barışını ciddi bir şekilde tehlikeye atmıştır. Putin, bu eylemi ile Rusya'nın güvenliği için savaş dahil tüm seçenekleri kullanabileceğini göstermiştir. Tehditler devam ettiği sürece Putin'in bu mücadeleden geri adım atmayacağı da tahmin edilebilir. Rusya'nın ve Putin'in çevrelenme ve saldırıya uğrama korkusu, bölgede güçlü olması gerektiği konusunda teşvik edici bir rol oynamaktadır. Putin, bu endişeler ile hem sınırlarında hem de çevre coğrafyalarda güçlü olmayı temel gaye haline getirmiştir. Şayet Rusya bölgesinde güçlü olur ise ancak, güvenlik endişelerini önemli bir oranda yok etmiş olacaktır. Diğer yandan bölgedeki diğer aktörler de artık Rusya'nın gücüne ve bölgedeki etkisine şahit oldukça Rusya ile ilişkileri geliştirmeye ve korumaya çalışacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümü Rus-Mısır ilişkilerinin tarihçesine odaklanmış ve ikili ilişkilerin hangi dinamikler ile oluşturulduğu, bunların hangi aşamalara ulaştığı ve münasebetlerin ne tür iniş çıkışlardan geçtiği ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölüm hazırlanırken Mısır liderlerinin dönemleri farklı alt başlıklar altında incelenmiş ve böylece ilişkilerin başlangıcı, gelişmesi, kötüleşmesi ve yeniden başlaması gibi aşamaların anlaşılmasının daha kolay olacağı düşünülmüştür. Realizmin ana odak noktası olan güç dengesi kavramı Rusya-Mısır ilişkilerinin kurulmasında da kendisini göstermiştir. Güç dengesi kavramı Mısır'ın Batı ile kurduğu ve zamanla bozulan ilişkileri örneğinde anlatılmaya çalışılmıştır. Diğer yandan Batı ile münasebetlerin kötü olduğu zamanlar da Mısır'ın Sovyetler ile ikili ilişkilerini ilerletmesini anlamak açısından isabetli bir örnektir. Post-Sovyet sonrası dönemde ise özellikle Orta Doğu

uzmanı Primakov'un Dışişleri Bakanlığına getirilmesinden sonra ikili ilişkiler canlanmaya başlamış ve Rusya bölgede gücünü gösterdikçe Mısır için çekici bir konuma gelmeye başlamıştır. Yüzünü sadece Batıya çevirmenin kendi çıkarlarına uygun olmadığını erken fark eden Rusya yönetimi, Primakov döneminden itibaren başta Orta Doğu olmak üzere çevre coğrafyalarda daha güçlü olabilmenin yollarını aramış ve bölgede Batıya karşı güç dengesi kurmak isteyen devletler için sığınılacak bir liman olmaya başlamıştır.

Putin döneminin Rusya-Mısır ilişkilerinin en çok gelişme kat ettiği dönem olduğu söylenebilir. Primakov'un Dışişleri Bakanlığı döneminde canlanmaya başlayan ilişkiler, Putin döneminde de artarak devam etmiş ve Sisi iktidarı döneminde zirveye ulaşmıştır. Bu noktada iki ülkenin ortak çıkarları iş birliğinin en üst seviyeye ulaşmasını sağlamıştır. Zira Orta Doğu coğrafyasında güçlü olmak isteyen Rusya'nın Mısır gibi kritik bir ülke ile de ilişkilerini geliştirmesi elzemdi. Bunun dışında iki liderin kişilikleri de münasebetlerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. O döneme değin Batı ile gelişmiş ilişkilere sahip olan Mısır'da da otoriter lider Abdülfettah Sisi darbe ile iktidara gelmiş ve akabinde insan hakları ihlalleri konusunda sicilinin kötü olması sonucunda Batılı ülkeler ile ilişkileri zarar görmüştü. Bunun sonucunda da Sisi, destek bulabilmek için yüzünü başka taraflara çevirmek zorunda kalmıştır. Sisi, resmi olarak cumhurbaşkanı seçilmeden önce Rusya'da Putin ile görüşmüş ve ondan destek isteyerek ilişkileri geliştirmek istediğinin mesajını vermiştir. Bu durum her iki tarafın arzuladığı gibi olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin Orta Doğu'daki Batı ve emperyalizm karşıtı devletler ile kurmuş olduğu üst düzey ilişkilerin bir benzeri Putin döneminde de Sisi ile olan ilişkilerinde yaşanmıştır. Putin liderliğindeki Rusya'nın Mısır ile kurmuş olduğu ilişkiler Rusya'nın Orta Doğu ve Afrika coğrafyasında var olma ve etkili olabilme fırsatı tanıması açısından önem arz etmiştir. Zira Mısır, bulunduğu coğrafyada gücü azımsanacak bir ülke değildi. Üstelik coğrafi konumu dolayısıyla da Rusya için önemliydi.

Putin iktidara geldikten sonra, 2005 yılında çıktığı Orta Doğu turunda ilk önce özellikle Mısır'ı ziyaret ettiğini ve burada Hüsnü Mübarek ile görüştüğünü vurgulamak gerekiyor. Putin'in bu ziyareti 40 yıllık bir aranın ardından bir Rus liderin gerçekleştirdiği ilk ziyaret olması bakımından önemlidir. Bu ziyaret ile ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Turizm konusunda yapılan iş birlikleri sayesinde Mısır, Rus turistler için önemli bir turizm destinasyonu haline gelmiştir. Bu arada Mısır'a gelen turistlerin çoğunluğunun da Rusların oluşturduğu belirtilmelidir. Diğer yandan Mübarek döneminde eski Sovyet silahlarının yenilenmesi konusunda da iş birliği yapılmıştır. Arap Baharı sonrası dönemde ise Putin ile Mursi ilk kez 2013 yılının Mart ayında düzenlenen BRICS zirvesinde görüşmüş ve bu zirveden

bir ay sonra iki lider yeniden Soçi'de bir araya gelmiştir. Putin ile Mursi bu görüşmede Arap Baharı sürecinde bozulan Mısır ekonomisinin toparlanması için olası ekonomik ve ticari yardım seçeneklerini görüşmüşlerdir.

Mısır'daki darbe sonrasında iktidara gelen Sisi de daha cumhurbaşkanı seçilmeden evvel Rusya'ya giderek Putin ile görüşmüş ve kendisinden destek talep etmiştir. Seçimlerden sonra da bu sefer Putin, Mısır'a ziyarette bulunmuştur. En son 10 yıl önce Mısır'a giden Putin'in bu ziyareti ikili ilişkilerin gelişmesi için önemli bir aşama olmuştur. Bu ziyaretin ardından iki lider birçok kez yüz yüze ve telefonda görüşmüştür. Görüşmelerin sonucunda askeri, güvenlik, ekonomik ve enerji alanlarında iki tarafın da kazançlı çıkacağı anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan en önemlilerinden biri maliyeti 10 milyar dolar olan El-Dabaa nükleer santral projesi ile Mısır'da kurulması planlana Rus sanayi bölgesi projesidir. Diğer önemli anlaşmalar ise askeri iş birliği alanında olmuştur. Sisi döneminde Rusya, Mısır'ın silah ithalinde en çok paya sahip olan ülke olmuştur. Özellikle hava savunma sistemlerine güçlendirmeye odaklanan Sisi, Rusya'dan en çok hava savunma sistemleri ve savaş uçakları satın almıştır. Ayrıca iki ülke ordularının ortaklaşa yaptığı askeri tatbikatlar münasebetlerin gelişmesine katkı sunan bir başka etkendir. 2015 yılından beri belli aralıklarla deniz, hava ve karada yapılan ortak askeri tatbikatlar aynı zamanda iki devletin bölgede gücünü göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç itibariyle Putin'in iktidara geldiği 2000 yılından beri gelişen Rusya-Mısır ilişkileri Sisi dönemiyle birlikte en üst seviyeye ulaşmış ve iki ülke birçok alanda önemli iş birlikleri yapan konuma gelmiştir. Bu arada, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya açtığı savaş sonrasında da ikili ilişkiler zarar görmemiştir denilebilir. Bu bağlamda her ne kadar pek çok devlet Moskova karşısında yer alsa da Rusya'nın Mısır ile ilişkilerinin kötüleşeceği pek zayıf bir ihtimaldir. Rusya-Mısır ilişkileri ancak tüm dünyanın Rusya'nın karşısında olduğu bir durumda kötüleşme ihtimali içine girebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE

1.1.Realizmin Gelişimi ve Temel Varsayımları

Realizm uluslararası ilişkiler disiplininin en köklü teorilerinden birisidir. Bir teori olarak 20.yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen varsayımlarının kökü neredeyse insanlık tarihi kadar derindir. Yüzyıllar boyunca devlet yöneticileri ve askerler tarafından kabul edilen ve uygulanan realizm teorisi, aktörler arasındaki güç siyasetine odaklanmakta ve temel olarak insanın doğası ile uluslararası, merkezi bir hükümetin eksikliğini temel almaktadır.[1]

Realist olarak kabul edilen ve bu açıdan çalışmaları değer gören tarihçi Thucydides, çalışmalarında insan doğasına vurgu yapmaktadır. Atina ve Sparta şehir devletleri arasında gerçekleşen savaşı anlattığı *Peloponez Savaşları* isimli eseri onun realizm algılayışını anlayabilmek için iyi bir örnektir. Thucydides'e göre insan doğası kötüdür ve hiçbir zaman ona güvenilmez. Sürekli kendisini düşünen insanoğlu, doyumsuz bir varlıktır. Savaşların esas nedeni de insanların doymak bilmez arzuları ve sonu gelmez çıkarlarıdır. Pelopenez savaşları öncesinde Atina ve Sparta arasında 30 yıl süren bir barış dönemi yaşanmıştır. Barış döneminde Atina'nın fazla güçlenmesini kendi çıkarlarına aykırı gören Sparta, barışı bozarak Atina'ya saldırmış ve savaş başlamıştır.[2] Thucydides, ilk defa bu çalışmasında ittifak, dengeleme, strateji ve güç dengesi gibi kavramları kullanarak savaşı sebep ve sonuçları ile açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca Thucydides'in çalışmasında geçen, Atinalı elçiler ile Meloslular arasındaki diyalog önemlidir. Bu diyalog da Atinalı elçiler *"Hakkın, dünya sürdükçe, güçte eşit olanlar arasında bir mesele olduğunu, güçlülerin yapabilecekleri şeyi yapmalarına karşın, zayıfların çekmeleri gerektikleri ızdırabı çektiklerini"* söyleyerek o sırada bağımsız olan Melosluların teslim olmasını ister. Bunun üzerine Meloslular teslim olmaz ve Melos, Atina tarafından işgal edilir.[3] Bu olay ile politikada her zaman güçlülerin kazandığını, zayıfların ise hesaba dahi katılmadığı anlatılmaya çalışılmıştır.

İtalyan yazar ve devlet adamı Machiavelli de Thucydides gibi insan doğasına vurgu yaparak realizm anlayışını açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre de insanlar doyumsuz, aç gözlü, kibirli ve düzenbaz varlıklardır.[4] Zamanı geldiğinde içlerindeki kötülükleri dışarıya yansıtacakları için de güvenilmezdirler. Bu nedenle Machiavelli böyle ihtimallere karşı her

[1] Jack Donnelly, *Realism and International Relations* (Cambridge: Cambridge University, 2000), 9.
[2] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (İstanbul: Der Yayınları, 2014), 124.
[3] Eyüp Ersoy, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Ramazan Gözen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 173.
[4] Andrew Heywood, *Küresel Siyaset* (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 87.

zaman hazırlıklı olunması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur.[5] Devletin görevi ise güvenliğe yönelik her türlü tehdide karşı uyanık kalmak ve mücadele etmektir. Bu konuda devletin girişeceği her türlü mücadele ahlaki olarak yanlış olsa dahi her zaman meşrudur. Machiavelli, bir yöneticinin adil olmasını, hoşgörülü olmasını tavsiye eder. Fakat o devletin güvenliğini tüm bunların üstünde tutmakta ve devlet yöneticilerine de en önemli meselenin güvenlik olduğunu hatırlatmaktadır. Bunun sebebi de devletlerin bitmek bilmeyen arzuları ve uluslararası siyasetin güvensiz ortamıdır. Machiavelli'ye göre hayatta kalmanın tek yolu devleti korumak ve geliştirmektir.

İngiliz Thomas Hobbes ise Thucydides ve Machiavelli'den farklı olarak doğrudan insan doğasına vurgu yapmaz. O anarşi kavramına vurgu yaparak, bu terimi ilk kez realizm teorisine dahil etmiştir.[6] Hobbes düşüncelerini siyasi otoriteden yoksun olan toplumu göstererek anlatmaya çalışır. Bu durumu "doğa hali" olarak ifade eder. Hobbes'a göre kendilerini yöneten bir otoritenin eksikliği insanlarda korku gibi birtakım duyguların meydana çıkmasına sebep olacak ve bu duygular insanların davranışlarını etkileyecektir.[7] Uluslararası toplumda da herkesin tabi olduğu yönetici bir otorite olmadığı için korku ile güvensizlik hakimdir ve bu durum devletlerin davranışlarını etkilemektedir. Daha önce ifade edildiği gibi insanlar doyumsuz varlıklardır ve sürekli yeni güç arzusu içinde olacaktır. Sadece korku ve güç arama arzusu bile otoritesiz bir toplum için çok tehlikelidir. Hobbes'a göre savaşların sebepleri de öncelikle uluslararası toplumdaki düzen ve otoritenin eksikliği ve insanın güvenilmez, tehlikeli doğasıdır. Savaşların son bulması ve toplumun bir düzene girmesinin tek yolu ise merkezi bir otoritenin sağlanmasıdır.

Realizm ve realistler için devlet en önemli ve en temel aktör olarak görülmektedir. Sağlamış olduğu iktidar ve düzen ile insanı doğa durumundan çıkarır ve insanları dizginleyerek barışı tesis eder. Devletler bunu ancak kendi toplumları için yapabilmektedir. Fakat uluslararası ortamda anarşi hali devam etmektedir çünkü tüm devletlerin kabul ettiği bir üst otorite henüz yoktur ve realistlere göre insanın doğası gereği bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir. Jack Donnely'e göre böyle bir anarşi ortamında insan doğasının en kötü özellikleri ortaya çıkacak[8] ve bu durum devam ettikçe düzen sağlanamayacak ve devletler kendilerini daima güvensiz hissedecektir. Devletler kendilerini güvensiz hissettikçe, olası bir düşman saldırısına karşı daima hazırlıklı olmak isteyecektir. Bu nedenle kendisini korumak için askeri kapasitesini

[5] Jack Donnelly, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (İstanbul: Küre Yayınları, 2019), 54.
[6] Eyüp Ersoy, "Realizm", 167.
[7] Andrew Heywood, *Küresel Siyaset,* 87.
[8] Jack Donnelly, "Realizm", 55.

arttıran bir devlet, hiç niyeti olmadığı halde bir başka devleti tedirgin edecektir. Bunun üzerine tedirgin olan devlet de kendi askeri güçlerini arttırmaya başlayınca aynı durum diğer devletler için de geçerli olacak ve diğerleri de kendilerini güvensiz hissedecektir. İnsanların da kötü, bencil ve doyumsuz varlıklar olduğu düşünüldüğü zaman bu güvensizlik ve korku daha çok artacak ve sonsuz döngü içine girecektir. Realistlere göre devletlerin elde ettikleri kazançlar da tek başına önemli değildir. Esas önemli olan devletlerin kazançlarının diğer devletlerle karşılaştırıldığında ne kadar çok olduğudur. Yani önemli olan devletlerin mutlak kazancı değil, göreceli kazancıdır.[9] Örneğin bir devlete arzu ettiği tüm topraklar verilse dahi, diğer devletlerin göreceli üstünlüğü daha fazla olduğu takdirde, bu devlet güvensiz ve her zaman tehlikeli olacaktır.

Realizmin temelleri bu şekilde atılmıştır. 20.Yüzyılda yaşanan savaşlar ve ardından gelişen olaylar realizmin varsayımlarının ne kadar doğru olduğunu göstermiş ve ilk defa bu yüzyılda teori haline gelen realizm, uluslararası ilişkiler disiplininde çalışılmaya başlanmıştır.

1.2.Klasik Realizm

İki Dünya Savaşı arası dönemde başta Almanya olmak üzere Avrupa'daki ülkelerde iktidara gelen otoriter rejimler ve bu rejimlerin radikal ve saldırganca politikaları daha önce ortaya atılan realist düşünceleri geliştirmiştir. Bu ülkelerin politikaları yeni bir dünya savaşına sebep olmuş ve realizm düşüncesi 2.Dünya Savaşı sonrasında hızla gelişmeye devam etmiştir.[10]

Klasik realizm, uluslararası ilişkileri insan doğası ve davranışları ile açıklamaya çalışmaktadır. Klasik realistler birey ve topluma odaklanır. Onlara göre insanlar davranışları ile hayatlarını yönlendirmektedir. Devletleri de insanlar yönetmektedir ve böylece devlet davranışları da insan davranışları ile aynı olmaktadır. Yani insan davranışları ile devletin davranışları arasında fark yoktur. Klasik realistler için uluslararası ilişkiler ayrı bir çalışma alanı değildir. Onlar ulusal politikalar ile uluslararası politikalar arasında fark görmezler. Günümüzde iki farklı alan olarak görülen ulusal politikalar ile uluslararası politikalar aslında birbirlerini etkilemektedir. Bu nedenle ayrı alanlar olarak görmek gereksizdir.[11] İnsan doğasına yaptıkları vurgular sebebiyle bir önceki bölümde adı geçen tüm düşünürler de aslında klasik realist sayılmaktadır. Fakat realizm bir teori olarak 20.yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu

[9] Eyüp Ersoy, "Realizm", 170.
[10] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi,* 123.
[11] Eyüp Ersoy, "Realizm", 172.

yüzyılın düşünürleri olan Edward H. Carr ve Hans J. Morgenthau'nun düşünceleri ve klasik realizme katkıları bu bölümde ele alınacaktır.

Edward H. Carr 2.Dünya Savaşı sırasında yayımlanan "20 Yılın Krizi 1919-1939: Uluslararası İlişkiler Çalışmasına Bir Giriş" isimli çalışmasında iki dünya savaşı arası dönemdeki ekonomik ve politik çöküşü analiz etmiştir. Carr, bu eseriyle henüz yeni doğmuş olan Uluslararası İlişkiler bilimine çok önemli bir katkı sunmuştur. Savaş başlamadan önce yazmaya başladığı bu eserde realist teoriye katkı sunmak gibi bir amacı yoktu. Onun esas derdi, uluslararası politikada güç etkenini hafife alan İngiliz ve Amerikalı idealistleri eleştirmekti. Carr'ın eseri çok ilgi toplamış ve o dönemde uluslararası ilişkilerde güçlü olan idealizme büyük bir darbe vurmuştur. Fakat esasen Carr, bunu istememiştir. Onun arzusu idealizm ve realizm arasında bir denge kurmaktı. Zira Carr'a göre realizmin de eksiklikleri ve bazı radikal görüşleri vardı.[12] Carr, uluslararası politikada barışın Milletler Cemiyeti veya ona benzer uluslararası örgüt aracılığıyla sağlanacağına inanmamaktadır. Ona göre bu örgütler tarafından çatışan taraflara uygulanan hukuksal normlar bir işe yaramayacaktır. Fakat çatışan tarafların karşılıklı olarak pazarlığa girişmeleri barışa sebep olabilir veya en azından çatışmaları azaltabilir. Carr'a göre çatışmaların sonu yoktur. Çatışmalar her zaman olacaktır fakat mühim olan bu çatışmaların maliyetlerini en aza indirmektir.[13]

Klasik realizmin bir diğer temsilcisi Hans J. Morgenthau'dur. En önemli eseri *Politics Among Nations* isimli çalışmasıdır. Morgenthau bu eserinde ortaya koyduğu altı ilke ile realizm teorisine katkı sunmaya çalışmıştır. Realizmin altı ilkesi olarak bilinen bu ilkelerin ilkinde Morgenthau, önceki realist düşünürler gibi, siyasetin kökenlerinin insan doğasında bulunduğunu ifade etmiştir.[14] Ona göre sosyal dünya, insan doğasının kolektif düzleme yansımasıdır.[15] Bir diğer deyişle, politikayı ve uluslararası ilişkileri anlamak için insan doğasını incelemek gereklidir.

İkinci olarak Morgenthau güç ve çıkar kavramına değinmektedir. O realizmin yolunu bulmasına yardımcı olan yol göstericinin, güç bakımından tanımlanan çıkar kavramı olduğunu ifade eder. Devlet adamlarının da bu mantıkla düşünüp hareket ettiğini varsayan Morgenthau onların felsefi ve politik sempati duyduğu şeylere mesafeli yaklaşması gerektiğini belirtir.[16] Ayrıca demokratik toplumlarda, duygusal yaklaşımların da dış politikanın rasyonelliğini

[12] Seven Erdoğan, "E.H. Carr'ın 'Yirmi Yıl Krizi 1919-1939' Kitabından Birinci Dünya Savaşı Ve Sonrası Düzen", *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2020), 11-24.
[13] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi,* 128.
[14] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace* (Alfred A. Knopf, 1948), 5.
[15] Jack Donnelly, "Realizm", 55.
[16] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace,* 15.

bozacağından bahsetmiştir. Rasyonel dış politika riskleri en aza indirir ve faydaları en üst seviyeye çıkarır. Bu nedenle rasyonel dış politika en iyi politika olarak kabul edilir.[17]

Morgenthau'nun üçüncü ilkesi menfaat kavramı hakkındadır. Menfaat kavramı durağan, sabit bir şey değildir. Zaman ve mekâna göre değişebildiği için oldukça dinamiktir. Ayrıca Morgenthau, menfaat ile gücün ilişkisine değinmiş ve menfaatleri gerçekleştirebilmek için gücün de en hafif yöntemden en şiddetli şekle kadar değişebileceğini belirtmiştir.[18] Morgenthau'ya göre uluslararası siyaset, güç için yapılan mücadeledir. Güç ve çıkarlar sınırsızdır. Ona göre bir devlet refah, özgürlük, güvenlik ve gelişmişlik gibi farklı şeyleri hedeflediği zaman da bu isteklerini güç kullanarak yapmaktadır.[19] Morgenthau'ya göre siyaset, güç ile yakın ilişkisi bulunan çıkarlar tarafından yönetilmektedir.[20]

Morgenthau'nun dördüncü ve beşinci ilkeleri ahlaki değerler ile ilgilidir. Realistlere göre anarşi ortamında ahlaki olmanın maliyetleri çok ağır olur ve hiçbir devlet bunu kaldıramaz.[21] Morgenthau için ahlaki değerler elbette önemliydi. Fakat o, ahlaki ilkelerin devlet yönetiminde doğrudan uygulanamayacağını, ancak belirli bir süzme aşamasından sonra uygulanabileceğini belirtir. Bu süzme aşaması ise devletlerin çıkarlarına ve gücüne bağlı olarak değişmektedir. Beşinci ilkede ise Morgenthau, evrensel ahlak ilkelerinin ulusal ahlak ilkeleri ile özdeştirilmesinin yanlış olduğunu ifade eder. Altıncı ve son ilkesinde ise siyaset dışındaki hukuk ve iktisat gibi bilim dallarının özerk olduğunu söyler.[22] Böylece, Morgenthau bir bilim dalı olarak siyaseti diğer alanlardan ayırarak sınırlandırmaktadır.

Morgenthau uluslararası düzen ve barışın korunması için güç dengesi ve diplomasiye önem vermekteydi. Güç dengesi konusunda Morgenthau'ya göre iki seçenek vardır. Ya devletler güçlerini arttırmak isteyecek ya da statükoyu korumak isteyeceklerdir. Bunun için ya güçlü olanın gücü azaltılacak ya da güçsüz olan taraf güçlendirilmeye çalışılacaktır. Böylece güç dengesi oluşacaktır.

Uluslararası sistemdeki kutupluluk konusunda da Morgenthau, çok kutuplu sistemlerin iki kutuplu sistemlere nazaran daha istikrarlı olduğu çıkarımında bulunmuştur. Ona göre çok kutuplu sistemlerde dıştan dengeleme ve ittifak oluşumu mümkündür. Yani bir devletin ittifak kurabileceği çok fazla seçenek vardır. Böylece bir devlet zayıf tarafa katılarak güçlü olan

[17] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace,* 7-10.
[18] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi,* 128.
[19] Arash Heydarian Pashakhanlou, *Realism and Fear in International Relations: Morgenthau, Waltz and Mearsheimer Reconsidered* (Palgrave Macmillan, 2017), 49.
[20] Arash Heydarian Pashakhanlou, *Realism and Fear in International Relations: Morgenthau, Waltz and Mearsheimer Reconsidered*, 48.
[21] Jack Donnelly, "Realizm", 76.
[22] Eyüp Ersoy, "Realizm", 177.

devletin saldırganca davranışlarını engelleyebilecektir. Oysa, iki kutuplu sistemlerde iki güçlü tarafa da katılmayan devletler saldırılara karşı savunmasız kalacaktır. Ayrıca iki kutuptan birine katılmayan devlet üçüncü bir taraftan kısıtlama veya engel gelmediği için saldırıya daha çok açık olacaktır.[23]

Morgenthau'nun görüşleri ve klasik realizm yüzyılın ortalarından itibaren eleştirilmeye başlanmıştır. Özellikle klasiklerin insan doğasına yaklaşımları eleştirilere maruz kalmış ve insanların şeytan olarak tasvir edilmeleri en az insanları melek olarak kabul eden idealistlerin düşünceleri kadar gerçeklikten uzak olduğu ifade edilmiştir.[24] Morgenthau, teoriye ilk defa sistematik yaklaşan birisi olarak birçok defa eleştirilere maruz kalmıştır. Fakat yine de onun düşünceleri ve çalışmaları gelecek realistler tarafından önemle takip edilmiştir.

1.3.Neo Realizm

Neo realizm klasik realizme yapılan eleştirilerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Klasik realizme yapılan eleştiriler yüzyılın ortalarından itibaren daha çok artmaya başlamıştır. Eleştirenlere göre klasik realizm bir aktör olarak sadece devlete odaklanıyordu. Bunun dışında devlet üstü olayları açıklayamıyordu. Aynı zamanda yapısal realizm olarak ifade edilen neo-realizm, klasiklerin aksine insan doğasına değil, devlet sisteminin yapısına odaklanmakta ve analizlerini bu çerçevede yapmaktadır.[25]

Neo realist Kenneth N. Waltz, klasik realizmin bazı varsayımlarından yola çıkar. Örneğin, uluslararası sistemin anarşik bir yapısı olduğunu kabul eder ve hatta bunu uluslararası sistemin düzenleyici ilkesi olarak görür.[26] Fakat klasik realistlerin insan doğasına verdiği önemi çalışmalarına dahil etmez. Klasik realizmde liderin uluslararası ilişkilerde oynadıkları roller önemli sayılırken, Waltz sadece sistemin kendisine odaklanmakta ve onun için en önemli şey güç, gücün kapasitesi ve dağılımı gibi konular olmaktadır. Zira Waltz'a göre devletlerin liderlerini etkileyen ve yönlendiren de sistemin içinde meydana gelen gelişmelerdir.[27] Ona göre devlet adamlarının uluslararası sistemi etkileme imkanı daha kısıtlıdır.[28]

---

[23] Arash Heydarian Pashakhanlou, *Realism and Fear in International Relations: Morgenthau, Waltz and Mearsheimer Reconsidered,* 50.
[24] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi,* 130.
[25] Andrew Heywood, *Küresel Siyaset,* 88.
[26] Eyüp Ersoy, "Realizm", 179.
[27] Robert Jackson, Georg Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 79.
[28] Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *International Relations Theory* (Pearson, 2012), 60.

Ayrıca Kenneth Waltz yazmış olduğu *Uluslararası Siyaset Teorisi* isimli eserinde de ulusal siyasal sistem ile uluslararası siyasal sistem arasındaki farklılıkları ve siyasal sistem ile iktisadi sistem arasındaki benzerlikleri mukayeseler yaparak açıklamıştır. Waltz teorileri sistemik teoriler ve indirgemeci teoriler olarak ikiye ayırır. İndirgemeci teoriler ile sistemi oluşturan aktörlerin davranışlarından bahsetmektedir. Ona göre bu aktörlerin davranışları sadece aktörlerin özellikleri ve amaçları bilinerek anlaşılamamaktadır.[29] Zira Waltz, tarihte, devletlerin dış politikalarının, rejimlerinden bağımsız olduğunu gösteren birçok olayın olduğunu belirtmiştir. Ona göre tesadüfen gerçekleşen bu tarz olayların açıklanamaması da gayet normaldir.[30] Bu yüzden Kenneth Waltz, içeriden dışarıya diye tanımlanan indirgemeci teorileri reddetmektedir. Onun için önemli olan ve incelenmesi gereken her şey sistemin içine dahil edilmeli ve geniş bir çerçevede olmalıdır. Bu sebeple o, sistemik teoriyi benimsemektedir. Sistemik teori devlet gibi mikro olan aktörleri değil, bizzat sistemin kendisini incelemektedir.

Waltz'a göre anarşik bir yapısı olan uluslararası sistemde devletlerin birçok farklı amacı olabilir. Fakat bir devletin en öncelikli amacı hayatta kalabilmektir. Bir devlet diğer amaçlarını da ancak hayatta kalmayı başarabildikten sonra yerine getirebilecektir.[31] Diğer yandan uluslararası sistemdeki tüm devletler aynı temel vazifeleri yerine getirmektedir. İdeolojileri ve kültürleri ne olursa olsun tüm devletlerin, başta hayatta kalmak olmak üzere, güvenlik sağlamak, vergi toplamak ve politika üretmek gibi birtakım görevleri vardır. Uluslararası sistemdeki aktörler arasında farklılık gösteren ve sistemi dinamikleştiren esas konu devletlerin yeteneklerinin dağılımındaki değişikliklerdir.[32] Örneğin bir devlet uygulamış olduğu farklı bir politika ile diğer devletlerden farklılaşmaz ve bu durum da uluslararası sistemin dengesini bozmaz. Fakat bir devlet güç kazandığında veya güç kaybettiğinde uluslararası sistemde değişiklikler meydana gelir ve diğer devletler de buna göre tavır almaya başlar. İşte bu durum güç dengesi kavramı ile ifade edilir. Waltz güç dengesini çok önemsemektedir. Ona göre uluslararası sistem anarşiktir fakat düzensiz değildir. Kendiliğinden oluşan bir düzen vardır ve bu düzen, seçme özgürlükleri diğer devletlerin eylemleriyle sınırlı olan devletlerin, çoğunluğa katılmak yerine yükselen bir güce karşı dengeleme yoluna gitmesiyle oluşur.[33]

Ayrıca Waltz, güç dengesi ile ilgili olarak kutupluluk hakkındaki görüşlerini de açıklamıştır. Waltz, iki kutuplu bir dünyanın barış ve istikrar sağlayabileceğine inanmaktadır. Tek kutuplu dünyada tek bir güç vardır ve Waltz'a göre bu tek gücü sınırlayacak başka bir güç

[29] Ersoy, "Realizm", 179.
[30] Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi,* 134-135.
[31] Ersoy, "Realizm", 180.
[32] Jackson, Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches,* 80.
[33] Viotti, Kauppi, *International Relations Theory,* 60.

olmadığı için bu sistem en istikrarsız olanıdır. Çok kutuplu dünya sisteminde ise Morgenthau'nun öne sürdüğü gibi dış dengeleme vardır. Yani bir devlet başka devletlerle kurduğu ittifaklar sayesinde güçlerini birleştirebilir. Fakat Waltz, dış dengelemenin iç dengelemeden daha az güvenilir olduğuna inanmaktadır. Ayrıca kutupların sayısı arttıkça belirsizliğin de artacağını düşünmektedir.[34] Böylece devletler birbirlerine daha çok şüphe ile yaklaşacak ve belirsizliğin de etkisiyle yanlış hesaplar yapılıp tehlikeli sonuçların önü açılmış olacaktır. Bu nedenle Waltz, Morgenthau'nun aksine, iki kutuplu dünya sisteminin daha güvenilir ve barışçıl olduğunu iddia eder.

Neo realizmin en önemli iki temsilcisi Kenneth N. Waltz ve John J. Mearsheimer'dır. Bu iki düşünür Neo-Realizmin temel varsayımlarını kabul etseler de devletlerin ne kadar güç istediği ve gücü hangi amaçla istedikleri konusunda fikir ayrılığı yaşamışlardır. Bu durum Neo-Realizmin çatısı altında "Defansif Realizm" ve "Ofansif Realizm" isimlerinde iki ayrı alt teori oluşturmuştur.

Kenneth N. Waltz gibi savunmacı realistler devletin asgari düzeyde güce sahip olması gerektiğini açıklamaya çalışırlar. Bahsi geçen asgari güç, en az devletin hayatta kalmasını sağlayacak kadar olmalıdır. Çünkü savunmacı realistler de uluslararası sistemin anarşik ve güvensiz bir yapısı olduğunu kabul etmektedirler. Bu durum birbirlerinin davranışlarından habersiz olan devletlerin güvenlik endişesini arttıracaktır. Bunun üstüne devletlerin gücü arttırma niyetlerinin ortaya çıkması da düşmanlıklar yaratacaktır. Bu nedenle savunmacı realistler devletin sadece güvenliği için asgari düzeyde güç bulundurmasının hiçbir ülkeyi rahatsız etmeyeceğini ve devletin devamlılığının sağlayacağına inanmaktadır.[35]

Savunmacı realistler gücü maksimize etmek yerine güvenliği maksimize etmek niyetindedirler. Onlar için güvenlik daha önceliklidir. Uluslararası sistemde barış ve istikrarın güç dengesi ile sağlandığına inandıkları için saldırgan bir davranışın güç dengesini bozacağına ve bu durumun uluslararası barış ve istikrarı bozacağını düşünmektedirler. Savaşa karşı oldukları için güç kazanmak amacıyla güç kullanmayı da doğru bir davranış olarak görmemektedirler.

1.3.1. Saldırgan (Ofansif) Realizm

[34] Arash Heydarian Pashakhanlou, *Realism and Fear in International Relations: Morgenthau, Waltz and Mearsheimer Reconsidered,* 74.
[35] Viotti, Kauppi, *International Relations Theory,* 63.

Savunmacı realistlerin güvenliği ön plana koymalarına karşın saldırgan realistler gücü ön plana koymakta ve bu güvensiz dünya düzeninde güçlü olmayı elzem görmektedir. Saldırgan realistlere göre, gücü ön plana koymalarının nedeni de uluslararası sistemin bu durumu teşvik etmesidir. Saldırgan realizmin öne çıkan ve bu çalışmanın odaklanacağı teorisyen John J. Mearsheimer'dır. Onun için ofansif realizm karanlık bir odadaki güçlü bir el feneri gibidir, her yeri aydınlatamaz fakat yine de karanlıkta gezinmek için iyi bir araçtır.[36] Mearsheimer yazmış olduğu *The Tragedy Of Great Power Politics* isimli kitabında teorinin ana hatlarını çizmeye çalışmıştır. O teorisini beş varsayım ile açıklamaktadır.

Bunlardan ilkinde Mearsheimer uluslararası sisteme atıf yapmaktadır. Ona göre sistem anarşiktir. Sistemin anarşik olması bir düzenin olmadığı veya her zaman çatışma olduğu anlamına gelmez. O sadece, devletlerin iç politikalarında var olan hiyerarşinin dış politikada olmadığını ve bunun da çatışma yaratabileceğini düşünür.[37] Uluslararası sistemin anarşik doğasını önlemeye yönelik olarak oluşturulan uluslararası örgütler önemli görülmekte ve herhangi bir aktörün saldırgan davranışlarını sınırlandırıcı nitelikte olduğu düşünülmektedir. Fakat Mearsheimer, BM Güvenlik Konseyinin Bosna Savaşını önleyememesi nedeniyle bu konuyu da tartışılması gereken bir konu olarak görmektedir.[38] Ona göre uluslararası örgütler önemlidir fakat tamamen güvenilmesi gereken kurumlar değildir.

İkinci olarak o devletlerin, güvensiz olduğunu ve büyük güçlerin, doğaları gereği, bir saldırı kapasitesine sahip yapılar olarak her zaman potansiyel tehdit olabileceklerini iddia eder. Bu durumda da güçlü olan devletlerin diğer devletlere göre daha çok tehlikeli olacağını ileri sürer.[39] Büyük güçler de birbirlerinden korkmaktadır. Bir büyük güce karşı diğer büyük güçler her zaman olası düşmandır.

Mearsheimer'ın üçüncü varsayımı devletlerin niyetleri üzerinedir. Ona göre devletlere asla güven olmaz. Devletlerin niyetleri konusunda asla emin olunamaz. Bir devlet başka bir devletin gücünü kendisi üzerinde kullanıp kullanmayacağı konusunda kesin emin değildir. Tüm devletler iyi niyetli olabilir ama bu bilinemez. Ayrıca devletlerin niyetleri de hızlıca değişebilmektedir. Bu nedenle niyetleri tahmin etmek de imkansızdır. Bu nedenlerden dolayı devletlere güvenmemek en iyisidir.[40]

---

[36] John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (W. W. Norton & Co., 2001), 11.
[37] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 30.
[38] Ümit Duyu, *Rusya Gürcistan Savaşı ve Sonrası Dönemde Rus Dış Politikasının ve Askeri Güç Unsurlarının Ofansif Realizm Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi* (İstanbul: Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 18.
[39] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 30-31.
[40] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 31.

Dördüncü varsayım hayatta kalmak ile ilgilidir. Hayatta kalmak meselesi devletler için en öncelikli meseledir. Büyük veya küçük tüm devletlerin ana amacı budur. Hayatta kalmak devletin diğer amaçlarını gerçekleştirebilmek için de ön şarttır. Sonuçta hayatta olmayan bir devlet hiçbir amacını gerçekleştirememektedir. Mearsheimer, bu konuda Stalin'den örnek vermektedir. Stalin 1927 yılında, devletin var olabilmesi ve hayatta kalabilmesine öncelik verdiğini ve sosyalizmin inşasını ikinci aşamaya attığını, devletin varlığının yanında sosyalizm inşasının daha az öneme sahip olduğunu anlatmaya çalışmıştır.[41]

Mearsheimer'ın son varsayımı devletlerin rasyonel varlıklar olması üzerinedir. Ona göre devletler hareketlerinde ve davranışlarında son derece rasyonel davranırlar. Devletler nasıl hayatta kalabileceklerini farkındadır ve buna göre davranırlar. Ayrıca diğer devletlerin tercihlerini ve kendi davranışlarının diğer devletlerin davranışlarını nasıl etkileyeceğini ve kendi hayatta kalma stratejilerini nasıl etkileyeceğini düşünürler. Davranışlarının sonuçları hakkında kısa vadeli düşündükleri gibi uzun vadeli de düşünebilirler.[42] Yani bir devletin, kendisine zararı olabilecek bir davranışta bulunması sonucunda meydana gelen gelişmelerin hepsini, davranışı gerçekleştiren devletin daha önceden düşündüğü ve her şeyi göze aldığı varsayılır.

Bu beş varsayımın her biri tek tek tehlikeli görünmeyebilir fakat hepsi bir arada düşünüldüğü zaman devletlerin saldırganca davranmaları için güçlü teşvikler yaratabilir. Bu konu ile ilgili üç genel davranış kalıbı ortaya çıkmaktadır. Bunlar, korku, kendine yardım (self-help) ve güç maksimizasyonudur. İlk olarak, devletler birbirlerinden her zaman korkmaktadır. Devletler şu anda güçsüz olsalar bile gelecekte güçlü olabilme ihtimallerine karşı onlardan korkulmaktadır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşında Almanya'nın parçalanması sonucunda Avrupalı devletler için Almanya tehlikesi bir süre için azalmıştı. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte iki Almanya'nın tek bir devlet altında birleşmesi, yeniden Fransa gibi devletlerin tepkisiyle karşılanmış ve Almanya'nın tekrar saldırganca tutum içine girmesi ihtimali bu devletleri endişelendirmiştir. Self-help kavramı ise devletin kendi ihtiyaçlarını ancak kendisinin karşılayabileceğini açıklar. Hiçbir devlet bir başkasına güvenemediği için başkasından yardım da beklememelidir. Mearsheimer bu durumu "Tanrı, kendilerine yardım edenlere yardım eder." sözüyle açıklamaktadır.[43] Bu devletlerin herhangi başka bir devlet ile ittifak kuramayacağı anlamına gelmemektedir. Devletler birbirleriyle ittifaklar kurabilir fakat son tahlilde devletlerin

[41] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 31.
[42] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 31.
[43] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 32-33.

kendilerinden başka güvenebileceği hiçbir güç yoktur.[44] Üçüncü olarak devletler birbirlerine güvenmediği için her zaman güçlü olmak zorundadır. Hayatta kalabilmenin ana yolu sistemdeki en güçlü devlet olabilmektir. Bu konuda ters orantı vardır. Yani bir devlet rakiplerine kıyasla ne kadar güçlüyse rakiplerinin ona saldırma ihtimali aynı oranda az olacaktır. Bir devlet için en ideal durum tüm dünyayı etkisi altına alarak hegemon konuma gelmektir. Sadece böyle bir durumda hayatta kalabilmenin garanti olduğu düşünülebilir.[45] Savunmacı realist Waltz ile saldırgan realist Mearsheimer güç konusunda ayrışmaktadırlar. Waltz'a göre gücün bir sınırı vardır ve yeterinden fazla güce ihtiyaç yoktur. Eğer devletler sürekli güç arayışında olursa, bu durumun istikrarsızlığa neden olacağını öne sürer. Mearsheimer ise sınırsız gücü savunur ve ancak en güçlü olunduğu takdirde devletin güvenliğinin sağlanabileceğine inanır.[46] Zira Mearsheimer gibi realistlere göre devletler hayatta kalmalarını sağlayacak gücün kapasitesini bilemezler. Bu nedenle sınırsız güç kazanma arzusu güvensiz devletlerin yarattığı risklere karşı sigorta poliçesi niteliğindedir. Bu durum saldırgan realistlerin silahlanma yarışı, bölgesel genişleme gibi rekabetçi politikalara daha fazla eğilimli olmasına neden olmaktadır. Fakat saldırgan realistler devletlerin gücü artırma ihtimallerinin bulunmadığı durumlarda saldırganca politikalardan kaçınmalarını gerektiği konusunda uyarılarda da bulunurlar. Devletler bu konuda herhangi bir girişime başlamadan evvel fayda maliyet analizi yapmalı ve ona göre davranışlarını şekillendirmelidir.[47]

Mearsheimer, savaş zamanında, büyük güçler arasında askeri gücün fiili dağılımının çok kritik olduğunu vurgulamaktadır. Büyük bir güç rakiplerine göre daha avantajlıysa saldırgan davranma ihtimali daha fazladır. Fakat karşısındakinin gücü kendi gücüne yakın veya denk ise, saldırgan davranmak yerine güç dengesini savunmaya çalışacaktır. Mearsheimer'ın varsayımlarından olan devletin rasyonel davranması kriteri burada önem kazanmaktadır.[48] Rasyonel davranan devlet saldırganca davranacağı veya statükoyu korumak isteyeceği zamanları ve kendi gücünü çok iyi analiz etmeli ve tüm kazançları ile maliyetleri göz önünde bulundurarak harekete geçmelidir.

İş birliği konusunda da Mearsheimer, devletlerin birbirleriyle ittifak kurabileceklerini ve iş birliklerini geliştirebileceklerini söylemektedir. Fakat bu iş birliğini oluşturmak ve

[44] John J. Mearsheimer, "Structural Realism", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, kitap editörü Tim Dunne vd. (USA: Oxford University Press, 2013), 80.
[45] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 33-34.
[46] Glenn H. Snyder, "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", *International Security* 27/1 (2002), 149-173.
[47] Charles L. Glaser, *Rational Theory of International Politics* (New Jersey: Princeton University Press, 2010), 153.
[48] Viotti, Kauppi, *International Relations Theory,* 81.

sürdürmek çok zordur. Ona göre iş birliğini engelleyen iki faktör vardır. Bunlar, göreli kazanç durumu ve hile yapma olasılığıdır. Mutlak kazanç söz konusu olduğunda taraflar kendi kazançlarını arttırmaya çalışacak ve böylece diğer tarafların kazançlarıyla ilgilenmeyecektir. Fakat göreli kazanç durumunda bir tarafın kazancı diğer tarafın kazancını ilgilendirmektedir. Bu yüzden taraflar, birbirlerinin kazanç veya kayıplarını takip ederler. Güçler dengesi başta Mearsheimer olmak üzere realistler için çok önemlidir. Güçler dengesini sağlayabilmek için de birbirleriyle iş birliği yapmak zorunda kalan devletler mutlak kazançlarını sağladıktan sonra göreli kazançlarına odaklanmaktadır. İşte böyle bir durumda kazanç pastasından her devlete eşit bir parça vermek gereklidir. Devletler için bunun başarılı bir şekilde yerine getirilmesi ise çok zordur.[49] Diğer yandan devletlerin hile yapma olasılıkları da iş birliğini ciddi ölçüde engellemektedir. Uluslararası ilişkilerde güvensizlik mevcut olduğu için bir devlet, iş birliği yapacağı devletin anlaşmayı bozacağını veya kendisine nazaran daha iyi bir avantaj elde edeceği korkusuyla iş birliği anlaşmalarına dahil olmak istememektedir. Bu endişe özellikle askeri alanda güçlüdür. Mearsheimer, silahlı güçlerin doğası gereği güç dengesindeki hızlı değişimlere izin vereceğini söyler.[50]

Kutupluluk konusunda ise Mearsheimer, çok kutuplu sistemlerin iki kutuplu sistemlere göre daha fazla istikrarsız olduğunu savunmaktadır. Ona göre bunun üç nedeni vardır. İlk olarak çok kutuplu sistemlerin iki kutuplu veya tek kutuplu sistemlere göre daha fazla savaş ihtimali taşımasıdır. Çünkü iki kutuplu sistemlerde sadece iki taraf arasında savaş çıkması olasılığı varken, çok kutuplu sistemlerde bu olasılık artmaktadır. İkinci olarak Mearsheimer, çok kutuplu bir dünyada güç dengesizliklerinin daha yaygın olduğunu, güçlü olanın kazanma ihtimalinin daha yüksek olduğunu çünkü çok kutuplu bir dünya sisteminde caydırıcılığın zorlaşacağını ifade eder. Üçüncü ve son olarak ise çok kutuplu bir dünyada yanlış hesaplama ihtimallerinin artmasından dolayı bu sistemi iki kutuplu sisteme göre daha istikrarsız görmesidir. Zira devletler birbirleri hakkında tam bilgiye sahip değillerdir ve birbirleri hakkında verdikleri kararlarda yanılabilirler.[51] Saldırgan realistler bunun için 19. ve 20. Yüzyıllardaki uluslararası sistemi örnek göstermektedir. Onlara göre çok kutuplu dünya sisteminin hâkim olduğu zamanlarda dünyada iki büyük savaş çıkmıştır. Fakat iki kutuplu sistemin hâkim olduğu Soğuk Savaş zamanlarında savaş olasılığı olmasına rağmen hiçbir zaman savaş çıkmamıştır.[52]

[49] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 51-52.
[50] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 52.
[51] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 338.
[52] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 84.

Devletler gücün kendi aralarında nasıl ve ne ölçüde dağıldığını çok önemsemektedirler. Devletlerarasındaki bir güç dengesizliği durumunda, bu dengesizliği düzeltmek ve hatta en güçlü olabilmenin yollarını aramaktadırlar. Bunu bilhassa potansiyel düşman veya rakiplerine karşı yaparlar. Diğer devletler üzerinde güç kazanabilmek için de diplomatik, ticari ve askeri olmak üzere farklı araçları kullanırlar.[53] Böylece sistem içindeki devletler üzerinde hegemonya kurarak kendi etki alanlarını arttırmaktadırlar. Böylece hem büyük güç olma hayalini gerçekleştirirken hem de kendi güvenliklerini sağlamış olacaklardır.

Nükleer silahlar konusunda ise savunmacı realistler ve saldırgan realistler benzer görüş ve düşüncelere sahiptirler. Her iki taraf da nükleer silahlara sahip devletlerin bu silahların saldırgan amaçlarla kullanılması noktasında çok az fayda sağladıkları konusunda hemfikirdirler. Zira savaşan iki taraf da birbirlerine misilleme yapabilecek bir silaha sahipse ilk saldırı girişiminden bir avantaj elde edemeyecektir. Ayrıca iki taraf arasındaki savaşın ancak konvansiyonel savaş olabileceğini söyleyen savunmacı ve saldırgan realistler, bunun da nükleer savaşa tırmanma tehlikesi nedeniyle mümkün olmayacağına inanmaktadırlar.[54]

Ofansif realizm esas olarak askeri çatışma ve savaşlar ile ilgilidir ve güç kazanmak için bunları araç olarak görür. Fakat tarihsel sürece bakıldığında bu her zaman bu şekilde olmamıştır. Bu duruma en iyi örnek ise Soğuk Savaş dönemidir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik ortamı iki farklı kutup arasındaki rekabet ile sağlanmıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra diğer büyük güçler olan ABD ve Çin Sovyetlerin hakimiyetinden çıkan Orta Asya ve Hazar bölgesi gibi yerlerde enerji kaynaklarına ulaşabilmek ve gücüne güç katabilmek için harekete geçmişlerdir. 2000 yılından sonra Putin de bu rekabete girmiş ve bu güçler ile mücadeleye başlamıştır. Bu nedenle Rusya'nın Çeçenistan işgali, Orta Asya'da üs kurma girişimleri ve savunma bütçesindeki değişiklikler Rusya'nın bölgesel güç dengesini değiştirmesine yönelik çabalarından bazılarıdır.[55]

1.3.2. Orta Doğu'da Saldırgan (Ofansif) Realizm

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin ve devletlerin çatışma alanı olan Orta Doğu coğrafyası günümüzde hala bu özelliğini korumaktadır. Geçmişten günümüze başta dini, ekonomik ve siyasi olmak üzere çeşitli çatışmalara sahne olan bu coğrafyanın buna sebep olan

[53] Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics,* 34.
[54] Mearsheimer, "Structural Realism", 84.
[55] Duyu, *Rusya Gürcistan Savaşı ve Sonrası Dönemde Rus Dış Politikasının ve Askeri Güç Unsurlarının Ofansif Realizm Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi*.

bazı kötü özellikleri vardır. Farklı dinlerin, milletlerin, düşüncelerin ve politik çıkarların sebep olduğu çatışmalar geçmişte olduğu gibi günümüzde de bölgeyi ateş kazanına dönüştürmektedir. Böyle bir ortamda güçlü olmak ve hayatta kalabilmek çok elzem olmaktadır. Bunun için gerek ulusal düzeyde siyasi kişilikler gerekse de uluslararası ilişkilerde devletler ve diğer siyasi oluşumlar gücü ön plana almakta ve güçlü olabilmek için çaba göstermektedir. Mearsheimer'ın deyimiyle Orta Doğu coğrafyası karanlık bir oda ve realizm ise o odayı aydınlatan güçlü bir el feneridir.

İç politikada incelenebilen hiyerarşi, dış politikada mevcut değildir. Bu durum çatışmalara neden olmaktadır. Bu çatışmaları önlemek için kurulan uluslararası örgütler her ne kadar önemli görülse de tam anlamıyla başarılı sayılmazlar. Başta ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi gibi olaylar sırasında uluslararası örgütler başarısız olmuş ve ABD baskın güç olarak Irak'ın istikrarsız halini daha kötü bir hale dönüştürmüştür. Zira İsrail-Filistin çatışmalarında da hala kalıcı barış sağlanamamış ve bu olay özelinde de uluslararası örgütler başarısız sayılmıştır.

Mearsheimer'ın ortaya attığı devletlerin güvensiz örgütler olduğu düşüncesi de Orta Doğu'daki birçok devlet için geçerlidir. Başta din, mezhep ve milliyetçilik tartışmaları nedeniyle bölgedeki devletler birbirleri için çok büyük tehdittir. Zira bölgenin iki büyük gücü olan İran ve Suudi Arabistan İslam devletleri olmalarına rağmen mezhepleri farklıdır ve birbirlerinin en büyük düşmanıdır. Nükleer çalışmalarına devam eden İran ve sürekli silah alımını arttıran Suudi Arabistan bölgeyi istikrarsız hale getiren ve gerilim düzeyini arttıran iki büyük güçtür.

Devletlerin kendileri güvensiz oldukları gibi aynı zamanda niyetleri de güvensizdir. Bir devletin niyetinin iyi veya kötü olduğu asla bilinemez ve şu an için geçerli olan bir durum bir süre sonra tamamen değişebilir. Orta Doğu coğrafyası için de bu böyledir. Mısır'da Mursi sonrasında iktidara gelen Sisi, seleflerinin aksine bölgedeki tüm güçler ile ilişkilerini iyileştirmeye çalışmaktadır. İran ile, Suudi Arabistan ile iyi ilişkiler kuran Sisi, İsrail ile de ilişkilerini güçlendirmektedir. Fakat aynı zamanda Sisi, silah alımını arttırarak askeri gücünü arttırmaktadır. Sisi'nin belli bir askeri güce ulaştıktan sonra iyi ilişkilere sahip olduğu ülkeler ile ters düşmeyeceğini hiç kimse garanti edememektedir. Bu durum devletlerin niyetlerinin de güvensiz olduğunu açıkça göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM: RUS DIŞ POLİTİKASI VE ORTA DOĞU

2.1.Sovyetler Birliği Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın Almanya mağlubiyetiyle son bulmasının ardından Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada bir güç boşluğu oluşmuştu. Savaş boyunca iki farklı ideolojinin temsilcileri olan ABD ve SSCB birlikte hareket etmiş ve Nazi Almanyası tehlikesini beraber bertaraf etmişlerdir. Fakat, savaş sonrasında oluşan güç boşluğunu doldurmak için taraflar yeniden kutuplarına çekilmiş ve yeniden birbirlerinin en büyük düşmanı olmuşlardır. Her iki taraf da bu düşmanlığı esas olarak ideolojik temeller üzerine şekillendirmiştir. Böylece dünya iki farklı ideoloji arasında bölünmüştür. Bu ideolojik farklılık tarafların dış politikalarına da yansımış oldu. ABD ve Sovyetler Birliği kıta devletleri olarak nitelendirilmektedir. Kıta devletlerinin dış politikalarının en önemli özelliği stratejik bir noktada kurulduktan sonra kıtanın tümünü ele geçirene veya oluşturduğu ittifaklarla kendisini güvence alına alana kadar genişlemelerdir.[56] Çalışmanın teorik yaklaşımı saldırgan realizm olduğu için bu bölümde özellikle taraflar arasındaki güç mücadelesinin ve güvenlik anlayışının Sovyetler Birliğinin dış politikasına nasıl yansıdığı ele alınacaktır.

2.1.1. Stalin Dönemi (1945-1953)

Lenin'in ardından liderlik koltuğuna oturan Josef Stalin 1953 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Stalin, sanayileşmeyi her şeyin önünde görüyordu. Bir ülkenin geri kalmışlığının güçsüzlüğe sebep olduğuna inanan Stalin, ağır sanayileşme programları ile geri kalmışlığın önlenebileceğini düşünmüştür. Ona göre sanayileşme programları da ancak devletin ön planda olduğu bir sistemde gerçekleştirilebilirdi. Bu nedenle insan hakları gibi birtakım liberal kavramları arka plana atarak devleti her şeyin önünde tutmaya çalışmıştır. Halkını bu şekilde baskı ve korku altına alan Stalin'in koz niteliğindeki en büyük gerekçesi ise ABD ve Batı ile yapılacak olası bir savaşta halkı daima hazır tutmaktı. Stalin böylece dış politikayı iç politikada kullanarak yarattığı korku ile hem kendi otoritesini sağlamlaştırmış hem de ülkede istikrarı sağlamıştır.

Stalin dış politikada da iç politikada olduğu gibi oldukça sert bir politika yürütmüştür. Komşu devletlere karşı çok saldırganca bir siyaset izleyen Stalin, böylece hem kendi nüfuzunu

[56] Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994* (Ankara: İmge Kitabevi, 2016), 225.

güçlendirmek istemiş hem de Sovyetlerin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Bunun en büyük sebebi Rus topraklarının güvenliğini sağlamanın çok zor olmasıdır. Büyük topraklar ve bu toprakların dağ ve deniz gibi doğal koruma setlerinden uzak olması Stalin'in bu düşüncesini güçlendirmiştir. Bu nedenle Stalin, Sovyet sınırlarını güvence altına almayı ana amaç haline getirmiştir. Bunun için Sovyet sınırlarında kendisine tampon bölgeler oluşturmaya çalışmıştır. Bunu genelde yerel komünist partileri iktidara getirerek yapmıştır. Savaş sırasında dört işgal bölgesine ayrılan Berlin'de dahi İngiltere, Fransa ve ABD'nin işgal bölgelerini birleştirme kararı sonrasında Stalin kendisine yönelecek bir saldırı düşüncesiyle Batı Berlin'i ablukaya almıştır. Kendi ülkesini güvence altına almak isteyen Stalin, bu hareketiyle Batılı ittifakın NATO'yu kurmasına sebebiyet vermiştir.

Stalin dönemi Sovyet dış politikasının güvenlik kaygılarıyla oluşturulduğu söylenebilir. Zira savaş sonrasında oluşan güç boşluğunu doldurmak için girişilen mücadele ve bu mücadele sırasında meydana gelen güvenlik açığının kapatılması için Stalin oldukça saldırganca politikalar izleyerek Sovyetlerin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

2.1.1.1. Stalin'in Orta Doğu Politikası

SSCB'nin Orta Doğu coğrafyasına yönelik Sovyet öncesi dönemden kalan geleneksel çıkarları vardı. Bunlardan ilki Sovyet-Rus sınırlarının güneyindeki bölgeye olan doğal ilgidir. Rusya'nın ve Sovyetler Birliğinin güneyindeki herhangi bir ülke ile yürüteceği iyi ilişkiler her zaman Rusların çıkarına olmuştur. Yürütülen iyi ilişkiler sayesinde Sovyet sınırları güvence altına alınmakta ve aynı zamanda Sovyetlerin bu ülkelerde nüfuzlarını arttırma olasılığı doğmaktadır. Sovyetlerin geleneksel çıkarlarından bir başkası Türkiye'nin sahip olduğu Boğazlar ile ilgilidir. Rusların, geçmişten beri, İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden Akdeniz'e ve Akdeniz'den de diğer açık denizlere ulaşmanın yollarını aramakta oldukları söylenebilir. Sovyetler Birliği geniş yüzölçümüne sahip olmasına rağmen sıcak su limanlarından mahrum idi. Bu nedenle sıcak denizlere ulaşmak, ticari ve askeri açıdan, Ruslar için her zaman önemli olmuştur.[57]

Stalin döneminde Sovyetlerin Orta Doğu politikaları genel olarak bu coğrafyadaki İngiliz hakimiyetini sonlandırmak amacı üzerine tasarımlanmıştır. 1928 yılının Temmuz ve Eylül ayları arasında gerçekleşen Komintern'in Altıncı Kongresinde Orta Doğu'ya ilişkin bir

[57] Galia Golan, *Soviet policies in the Middle East from World War Two to Gorbachev* (Cambridge University, 1990), 8.

karar alınmıştır. Bu karar Orta Doğu coğrafyasına yönelik pragmatist bir doktrininin oluşturulmasıdır. Uygulanması ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında mümkün olan bu doktrin, genel olarak ulusal burjuvazilerin desteklenmesi ile ilgilidir. Bu doktrine göre, Arap dünyasındaki kurtuluş mücadelelerine liderlik yapan ulusal burjuvaziler desteklenecek ve ideolojik temelli sert politikalardan vazgeçilecekti. Böylece ülkelerini başta İngiltere olmak üzere yabancı hakimiyetinden kurtarmak isteyen Orta Doğu ülkelerinin liderleri, ülkelerindeki komünist gruplara zulmetseler dahi, Sovyetler Birliği tarafından desteklenmeye başlamıştır.[58] 1945'te Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov'un Londra'da yapılan bir toplantıda İngiltere'nin Mısır ve Filistin'den çekilmesi karşılığında, Sovyetlerin İran'ın kuzeyinden çekilme teklifini sunması[59] ve Suriye ile Lübnan'ın tam bağımsızlığı konusunda Birleşmiş Milletler kararlarını desteklemesi Sovyetlerin bu dönemde Orta Doğu'daki niyetlerini açıklamaktadır.[60]

Diğer yandan Filistin meselesinde Stalin yönetimi, Yahudileri desteklemiştir. 1947 yılının Mayıs ayında BMGK'da yapılan Filistin oturumunda Sovyetler Birliği heyeti, Filistin üzerinde İngiliz mandasının son bulmasını ve burada tüm yerleşik halklar için ayrım gözetilmeyen demokratik tek bir devletin kurulmasını önermişti. Tek bir devletin kurulamaması halinde ise iki devletli bir çözümü de destekleyebileceğini belirtmiştir.[61] İsrail bağımsızlığını ilan ettikten sonra da Sovyetlerin İsrail'i ilk tanıyan ülkelerden birisi olması Araplarda hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu durum Arap devletlerindeki Komünist partiler için de çok yıkıcı olmuştur.[62] SSCB, Arap devletlerindeki özel çıkarlarını bir süre için görmezden gelerek, Arapların düşmanlıklarını kazanmak pahasına, İsrail'i desteklemiştir. Bunun esas sebebi ise İsrail'in sosyalist bir yönetim tarzını benimsemesi ihtimali gibi seçeneklerden ziyade İngiltere'nin bölgeden atılması ve bölgede oluşacak güç boşluğunun Sovyetler Birliğinin doldurmak istemesidir. Sovyetlerin İsrail ile iyi ilişkileri, Stalin'in son zamanlarında, İsrail'deki Sovyet büyükelçiliğinde gerçekleşen bombalı saldırıya kadar devam etmiştir.

Özetle Stalin döneminde Sovyetler Birliğinin Orta Doğu politikalarının tamamen güvenlik kaygılarıyla oluşturulduğu söylenebilir. Ülkelerin dış politikalarının tamamen ideolojik temelde oluşturulduğu Soğuk Savaş döneminde güvensizlik çok fazlaydı ve ülkeler iç ve dış politikalarını bu endişe temelinde oluşturuyordu. Sovyetler Birliği de sınırlarında ve

[58] Rami Ginat, "Soviet Policy towards the Arab", *Middle Eastern Studies* 32/4 (Ekim 1996), 321-335.
[59] Zeynep Güler, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık* (İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004), 133.
[60] Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Orta Doğusu", *Akademik Ortadoğu*, (2008), 45-75.
[61] "MidEast Web - UN Debate Regarding the Special Committee on Palestine: Gromyko Statement at UN 194" (Erişim 05 Nisan 2022).
[62] Turgay Murat, *Süper Güçlerin Orta Doğu Mücadelesi* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2020), 82.

yakın çevresinde düşman bir devlet istemediği için Orta Doğu ülkelerinde yabancı hakimiyetine son vermeyi ve bağımsız veya kendisine bağımlı veya dost devletler kurulmasını arzu etmekteydi.

2.1.2. Kruşçev Dönemi (1953-1964)

Stalin'in 1953 yılının Mart ayında ölümünden sonra Nikita Kruşçev Sovyetler Birliği Komünist Parti'nin birinci sekreteri oldu ve bir süre ülkeyi Başbakan Georgi Malenkov ile birlikte yönetti. Kruşçev, 1955 yılında Malenkov yerine Nikolay Bulganin'i Başbakanlığa getirerek Malenkov ile arasındaki rekabette galip geldi ve ülke yönetiminde tamamen söz sahibi oldu. Ayrıca Stalin döneminde uygulanan Stalinizasyon programına da son vererek de-Stalinizasyon programına hız verdi.

Kruşçev, Malenkov ve selefi olan Stalin'den daha farklı bir düşünce yapısına sahipti ve bu farklılık da onun dış politikasını belirlemesinde önemli rol oynadı. Kruşçev de öncülleri gibi ideolojik savaşın farkındaydı ve kapitalistleri düşman olarak görmekteydi. Fakat komünizm anlayışı da Stalin'den daha ılımlı ve iyimserdi. Kruşçev, Stalin dönemini oldukça sert bir totaliter yönetim olarak görmüş ve Stalin'i birçok kez kınamıştır.[63] Kruşçev, insanların zaten en sonunda sosyalizmi ve ardından da komünizmi özgürce benimseyeceklerini düşünüyordu.[64] Bu nedenle Stalin gibi baskı yoluna gitmeden, ılımlı politikalar ile komünizm insanlara anlatılmalıydı. Aksi takdirde kutuplar arasında çıkacak bir savaşın kapitalist blokla birlikte Sovyetleri de parçalayacağını düşünüyordu.

Kruşçev'in ana amacı Sovyetler Birliğini ekonomik olarak geliştirmek idi. Kruşçev, ekonomik olarak gelişmiş bir ülkenin kapitalist ülkelere örnek olacağını ve darbe, savaş veya silah zoru olmadan tamamen serbest bir şekilde sosyalizmin kapitalist ülkelerine gireceğine inanmaktaydı. Ayrıca Kruşçev, geçmiş Sovyet politikalarını yanlış politikalar olduğu gerekçesiyle eleştiriyordu. Sovyetlerin Türk toprakları üzerindeki iddialarından vazgeçmesi ve Yugoslavya lideri Josip Broz Tito'dan özür dilenmesi gibi girişimler de Kruşçev'in *"Barış İçinde Bir Arada Yaşama"* politikası çerçevesinde atılan önemli adımlardı. Diğer yandan Kruşçev'in bu politikası sebebiyle Sovyet uyduları olan ve Stalin döneminde baskı altında tutulan Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan gibi ülkelere uygulanan sıkı denetim gevşetilmiştir. Bununla birlikte askerî açıdan ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla Sovyet

[63] Gleen E. Curtis, *Russia: A Country Study* (Washington, D.C.: Library of Congress, 1998), 85-86.
[64] Alvin Z. Rubinstein, *Red Star on the Nile* (New Jersey: Princeton University Press, 2016), 23.

üyelerinin mensubu olduğu Varşova Paktı 1955 yılında kurulmuş ve Sovyet etkisi bir şekilde hissettirilmeye çalışılmıştır.

Kruşçev dönemine denk gelen bir başka önemli gelişme ise savaş sonrasında bağımsızlıklarını kazanmış devletlerin Nisan 1955'te düzenlemiş olduğu Bandung Konferansıdır. Ekonomilerini ve siyasal sistemlerini inşa etmeye çalışan bu devletler iki büyük güçten birinin yanında olmaktan ziyade bağımsız ve tarafsız politikalar izlemeye odaklanmışlardır. Bu devletleri tanımlamak için azgelişmiş, tarafsız, bağlantısız gibi ifadeler kullanılmıştır.[65] Bağlantısızlar, tarafsız politikalar izlemelerinin yanı sıra Sovyetlere karşı iyimser bir tutum sergilemişlerdir. Bağımsızlık öncesinde yıllarca Batılı devletler tarafından sömürülmüş olan bu devletler için, Sovyetlerin ve Rusların İngilizler veya Fransızlar gibi denizaşırı sömürgeci bir geçmişi olmaması bu iyimser tutumun esas nedenidir. Sovyetlerin amacı da bu ülkelere kendi rejimlerini ihraç etmek değil, zaten kendilerine karşı olumlu hisler besleyen bu ülkeleri kapitalizme karşı korumaktı.[66]

Kruşçev dönemi Stalin döneminden anlayış olarak farklılaşmıştır. Stalin dönemindeki sert ve saldırganca politikalar Kruşçev dönemiyle birlikte terkedilmiştir. Güvenlik konusunda endişelerin devam ettiği bu dönemde Kruşçev, bunun demir yumrukla değil, yumuşak güç araçları ile sağlanabileceğine inanmıştır.

2.1.2.1. Kruşçev Dönemi: Orta Doğu'ya Yerleşme

Kruşçev döneminde Sovyetler Birliği Orta Doğu siyasetinde daha aktif rol oynamaya başlamıştır. 1955-1960 yılları arasında, Orta Doğu'da meydana gelen tüm krizlerde Sovyetler baş aktör olarak yer almıştır. Bandung Konferansında yaşanan gelişmelerden sonra Mısır'ın SSCB'den silah satın almayı kararlaştırması üzerine, Moskova, Çekoslovakya üzerinden Mısır'a silah temin etmiş ve böylece bölge siyasetine dahil olmuştur.

Kuruluşundan itibaren İsrail ile iyi ilişkilere sahip olan Sovyetler Birliği, ilk Arap-İsrail savaşında Çekoslovakya üzerinden İsrail'e silah temin ederek destek olmuştur. Daha önce bahsedildiği gibi Sovyetlerin İsrail ile ilişkileri geliştirmesinin esas sebebi bölgedeki İngiliz etkisinin sona erdirilmek istenmesidir. İngiliz hakimiyetinden kurtulmak konusunda İsrail de SSCB ile benzer düşüncelere sahipti. Ayrıca İsrail'in komünist yönetim tarzını

[65] Erhan Özyaşar, *Bandung Konferansı'nın ABD-Sovyet Rusya'nın Bölge Politikalarına Etkisi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 43.
[66] Erhan Özyaşar, *Bandung Konferansı'nın ABD-Sovyet Rusya'nın Bölge Politikalarına Etkisi,* 139-142.

benimseyebileceği düşünülmüştü. Fakat durum öyle olmadı ve akabinde ikili ilişkiler zayıflamaya başladı. 1953 yılında İsrail'deki Sovyet Büyükelçiliğinde gerçekleşen patlamanın ardından tamamen kopan ilişkiler İsrail yönetiminin özür dilemesine rağmen düzelmedi. Kruşçev döneminde de ikili ilişkiler iyi bir noktaya gelmedi. 1955 yılında Malenkov'un Başbakanlıktan azledilmesinden sonra karar verme noktasında biraz daha özgür kalan Kruşçev ve yönetimi, İsrail-Arap çatışmasında Filistin safında yer almaya başlamıştır.[67]

Kruşçev'in iktidara geldiği yıllarda Suriye'de siyasi ortam çok karışıktı. Sürekli askeri darbelerin gerçekleştiği ülkede, iktidar farklı hizipler arasında paylaşılıyordu. 1951 yılında Edip Çiçekli, gerçekleştirdiği darbeden sonra ülkeye homojen bir Arap-Müslüman kimliği vermeye çalıştı. 1953 yılında Anayasa referandumu yapılmış ve Çiçekli devlet başkanı seçilmişti. Fakat bu durum uzun sürmemiş ve iktidarın attığı yanlış adımlar yeniden Suriye'de huzursuzluğa neden olmuştur. Sıkıyönetim ilan edilse de Çiçekli geldiği gibi bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmıştır. Edip Çiçekli'yi iktidardan uzaklaştıranlar Dürzi subaylar, BAAS Partisi ve Komünist Parti üyeleriydi. Bu gruplar Çiçekli'yi düşürdükten sonra sürtüşmeler başlamış ve Sovyetler Birliğinin desteğiyle bu sürtüşmeler Komünist Partisi ve BAAS Partisi lehine sonuçlanmıştır. Suriye Komünist Partisi ile BAAS Partisi Batı karşıtlığı ve sekülerlik gibi konularda ortak noktalar bularak anlaşmışlardır. Özellikle 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi sırasında Batı karşıtlığı zirveye ulaşmış ve bu durum Suriye'yi Sovyetlere daha çok yakınlaştırmıştır. Bunun üzerine Suriye ile Kruşçev yönetimindeki Sovyetler arasında ticari, kültürel, diplomatik ve silah sanayi alanlarında iş birliği anlaşmaları yapılmış ve Suriyeli yöneticiler birçok kez Sovyetlere gidip gelmiştir.[68] Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki bu iyi ilişkiler Mısır'ın Suriye ile birleşme kararı aldığı zamana kadar devam etmiştir. 1957 yılında sol gruplar olan BAAS Partisi ile Suriye Komünist Partisi arasında başlayan sürtüşmeler Komünist Partisi lehine sonuçlanmış ve BAAS Partisi de Komünist Parti'den algıladığı tehdit nedeniyle Nasır'ın liderliği altında iki devleti birleştirmeye karar vermiştir.[69] BAAS Partisi böylece Komünist Partiden algıladığı tehdidi sınırlamaya çalışmıştır.

Suriye'de farklı görüşlere sahip partilerin ortaya çıkması ve birbirleriyle sürtüşmesi olayının bir benzeri Irak'ta monarşi kaldırıldıktan sonra ortaya çıktı. Irak'ın 1955 yılında Bağdat Paktı'na katılmasının ardından Sovyetler Birliği ile ilişkileri bozulmuştu. Fakat Irak'ın Sovyetlere bakışı cumhuriyet döneminde değişmiştir. Abdülkerim Kasım'ın cumhuriyeti ilan

[67] Robert O. Freedman, *Moscow and the Middle East* (Cambridge: Cambridge University, 1991), 16.
[68] Shatlyk Amanov, "Suriye", *Modern Orta Doğu Siyasi Tarihi*, ed. Hasan Öztürk (İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2016), 110-111.
[69] Robert O. Freedman, *Moscow and the Middle East,* 18.

etmesi sonrasında Baas Partisinin güçlenmesi ve bu partinin Mısır ile Suriye'nin kurduğu devlet ile birleşmek istemesi Kasım'ı rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Kasım da Komünistlere güvenmiş ve Sovyetler Birliğinden destek istemiştir. Bağdat Paktı'ndan çıkan Irak, Mısır ve Suriye gibi tarafsızlığını ilan ederek ABD ile Sovyetler Birliği arasında çıkacak bir çatışmada hiçbir tarafı desteklemeyeceğini belirtmiştir. Kurulan bu ilişkiler daha sonrasında ekonomik ve askeri alanlarda da geliştirilerek üst düzeye taşınmıştır.[70]

Kruşçev döneminde, Üçüncü Dünya ülkelerine açılma politikası kapsamında, Sovyetlerin özellikle Mısır, Suriye, İsrail ve Irak politikalarında radikal değişiklikler olmuştur. Bölgenin diğer ülkeleri olan Ürdün ve Libya ile de ikili ilişkiler belli bir seviyeye kadar geliştirilmiştir.[71] Stalin döneminde Suudi Arabistan ile bozulan ilişkiler Kruşçev döneminde de düzeltilememiş ve ilk zamanki seviyesine dahi gelememiştir. Bunun en büyük sebebi ise Sovyetler Birliğinin sosyalizm ideolojisi ve Suudi Arabistan'ın Vahabizm ideolojisi arasındaki büyük ideolojik farklılıklardır.[72]

1964 yılına kadar iktidarda kalan Kruşçev, selefi Stalin'e göre genel itibariyle daha ılımlı bir devlet adamı profili çizmiştir. Çünkü ona göre Sovyetler Birliği'nin ve daha genel olarak sosyalizmin başarılı olabilmesi için gereken politika barışçıl politikalardı. Stalin'in yaptığı gibi baskıcı bir politika sürdürmenin gereği yoktu ve diğer devletler Sovyetler Birliği'nin ekonomisinin geliştiğinin ve refah seviyelerinin yükseldiğini gördükçe zaten kendilerine katılmak isteyecek ve sosyalizmi benimseyeceklerdi. Bu açıdan bakıldığında yeni kurulmuş veya bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler Sovyet yöneticileri için gözden kaçırılmamalıydı. Bağımsızlığını yeni kazanmış olan Orta Doğu ülkelerinin toplumları da Batılı sömürgeci ülkelerden hem nefret ediyor hem de geçmiş deneyimlerden dolayı onları istemiyordu. Bu ülkeler üzerinde herhangi bir sömürge geçmişi olmayan Sovyetler Birliği, Batılı ülkelere karşı iyi bir alternatif olmuş ve Kruşçev bu fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır.

2.1.3. Brejnev Dönemi (1964-1982)

Kruşçev'in 1964 yılında görevinden alınmasından sonra boşalan Komünist Partisi Genel Sekreterliği koltuğuna Leonid Brejnev oturmuştur. Brejnev bu göreve geldikten sonra, Aleksey Kosygin'i Başbakan olarak atamıştır. Brejnev döneminde iç politikada başta tarım olmak üzere bazı konularda Kruşçev'in politikaları devam etmiştir. Brejnev'in dış politikadaki

[70] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2015), 364-365.
[71] Robert O. Freedman, *Moscow and the Middle East*, 22.
[72] Andrej Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?* (Londra: Praeger Security International, 2007), 126.

temel amaçlarından ilki Çin'in Komünist dünyadaki çekiciliğini azaltmak ve Sovyetler Birliğinin Komünist dünyadaki liderliğini devam ettirmek olmuştur. Aslında Sovyet liderlerinin Çin ile açıktan bir düşmanlığı söz konusu değildi fakat Çin lideri Mao'nun Sovyetleri revizyonist olarak kınamasıyla ilişkiler kötü bir seyir izlemeye başlamıştı. Brejnev'in bir diğer temel amacı ise, Kruşçev döneminde olduğu gibi, dünyada Sovyet etkisini arttırmak idi. Brejnev bunun için özellikle tarafsız devletlerdeki sol ve komünist partileri desteklemiş ve onların iktidara gelmelerine yardımcı olmuştur. Brejnev'in politikaları nedeniyle dünyada Sovyet etkisi artıyordu. Fakat bu artan etkinin başarısızlıkla sonuçlanan bazı istisnaları da vardı.[73] Bu nedenle Brejnev dünyanın diğer coğrafyalarına odaklanmasının yanı sıra Orta Doğu coğrafyasına da yoğunlaşmıştır.

Diğer yandan Brejnev döneminde, kısa süren fakat dünya barışına katkı sağlayan birtakım gelişmeler de yaşanmıştır. 1968 yılı sonrasında ABD ile Sovyetler Birliği arasında nükleer silahların sınırlandırılmasına yönelik başlayan müzakereler 1968 yılında "*Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması"* ile sonuç göstermeye başlamış ve devam eden yıllarda da SALT ve ABM Antlaşmaları imzalanmıştır. SSCB'nin Afganistan'ı işgaline kadar devam eden bu yumuşama döneminin en büyük başarısı ise 1975 yılında AGİT'in kurulmasını sağlayan Helsinki Antlaşmasının imzalanması olmuştur.

2.1.3.1. Brejnev ve Orta Doğu

Yukarıda belirtildiği gibi Brejnev diğer coğrafyalar ile birlikte Orta Doğu coğrafyasına da yoğun bir şekilde odaklanmıştır. Bu dönemde, Akdeniz'de ABD'ye ait füze taşıyan Polaris denizaltıları ile mücadele etmek ihtiyacı doğduğundan Sovyetler Birliği için Orta Doğu ülkelerinin önemi artmıştır.

Brejnev'in iktidarda olduğu 1960'lı yıllarda Mısır, Irak ve Suriye gibi Arap ülkelerinde Sovyet etkisi hissediliyordu. Bu ülkeler Moskova'dan büyük miktarlarda ekonomik yardım alıyordu. Böylece Sovyetler Birliği bölgede belli bir düzeyde söz sahibi olabiliyor ve potansiyel krizlerde etkisini gösterebiliyordu. Sovyetlerin bu etkisi 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı sırasında ve sonrasında da fazlasıyla hissedildi. Zira savaş sırasında Sovyetler Arap devletlerine askeri yardımda bulunmuştur. Ayrıca, bu dönemde de Sovyetler Birliği Arap ülkelerindeki komünist partiler yerine milliyetçi liderleri desteklemeye devam etmiştir.[74]

[73] Freedman, *Moscow and the Middle East*, 28.
[74] Freedman, *Moscow and the Middle East,* 29.

Brejnev döneminde Batı destekçisi İran ve NATO üyesi olan Türkiye ile ilişkilerde de olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği, Kıbrıs konusunda tarafını değiştirmiş ve daha önce Rum yönetimine silah sattıkları için üzgün olduklarını belirterek Türkiye ile ilişkileri geliştirmek istediklerinin mesajını vermişlerdir.[75] Ayrıca Kosygin 1966 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve başta çelik sektörü olmak üzere sanayi alanında kurulacak fabrikaların yapımı için 200 milyon dolar kredi sunmuştur. İran ile de benzer anlaşmalar yapılarak 288 milyon dolarlık kredi verilmiş ve ayrıca 110 milyon dolarlık silah anlaşması yapılmıştır. Moskova'nın Tahran ile yakınlaşmasının en önemli sebeplerinden birisi ise İran'ın düşmanı Irak'ın çok fazla güçlenmesinin istenmemesiydi.[76] Zira 1971 yılında İngiltere Körfez'den çekilmiş ve bölgede güç boşluğu oluşmuştu. Sovyet Birliği için bölgede aşırı güçlenecek bir devleti engellemek ve böylece istikrarı sağlamak en öncelikli amaçtı.

1979 yılından itibaren Sovyetler Birliğinin Arap coğrafyasındaki etkinliği giderek azalmaya başlamıştır. Bunda özellikle Mısır'ın İsrail ile imzalamış olduğu 1978 Camp David Anlaşması önemli rol oynamıştır. Böylece Akdeniz'de Mısır gibi önemli bir ülke ile ilişkileri bozulan SSCB, dikkatini bir diğer Akdeniz ülkesi olan Suriye'ye yönlendirmiştir. Diğer yandan Sovyetler Birliğinin 1979 yılında başlattığı Afganistan işgali de İslam dünyasında Sovyetler Birliğinin itibarını zedelemiştir.

2.1.4. Gorbaçov Dönemi: Dönüşüm (1985-1991)

Brejnev'in ölümünden sonra Sovyetler Birliğinin başına sırasıyla Yuri Andropov ve Konstantin Çernenko geçti. İki liderin de kısa süren iktidar dönemlerinin ardından Andropov döneminde yıldızı parlamaya başlayan Mihail Gorbaçov 1985 yılında Parti Genel Sekreteri seçildi. Bu tarihten sonra yaptığı reformlar ile Sovyetler Birliğinin iç politikasında değişikliklere giden Gorbaçov, dış politikada da yaptığı radikal değişiklikler ile uluslararası ilişkileri derinden etkilemeye çalıştı. Gorbaçov'un iç politikada reformlar yapmasının ana sebebi ekonomik ve sosyal sorunların en üst noktaya gelmesi ve Sovyet sisteminin artık bu sorunlara bir çare bulmaktan yoksun oluşuydu. Gorbaçov, sistemin tıkandığını kabul ederek, Sovyet sistemini dönüştürmeyi hedeflemekteydi.[77]

---

[75] Ebru Gençalp, "Sovyet Başbakanı Kosıgin'in Türkiye Ziyaretinin Basında Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)* 30 (06 Temmuz 2019), 55-77.
[76] Robert O. Freedman, *Moscow and the Middle East,* 32.
[77] Remzi Bulut, "SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (30 Aralık 2014), 7-19.

Gorbaçov, selefi Brejnev'in iktidarını ağır bir şekilde eleştirerek, toplumda ihtiyaç duyulan demokrasi ihtiyacına vurgu yaptı. O, devlet politikalarının ve davranışlarının kamuoyu önünde açıkça anlatılmasını ve eleştirilere açık olunması gerektiğini ifade ederek *"Glastnost"* ilkesini ortaya attı. Ekonomide de sosyalizme yeni bir ivme kazandırmak ve ekonomiyi yeniden yapılandırmak için yeniden inşa anlamına gelen *"Perestroyka"* ilkesini ilan etti. Gorbaçov'un bu radikal politikaları Sovyet muhafazakarları tarafından tepkiyle karşılanmış fakat Gorbaçov hepsinin üstesinden gelebilmeyi başarmıştır.[78] İyimserler ise Gorbaçov'un bu politikalarını Büyük Petro'nun gerçekleştirdiği yeniliklere benzetti. Onlara göre Büyük Petro ile Gorbaçov'un karşılaştığı sorunlar aynıydı ve her ikisi de ülkenin yüzünü Batı'ya çevirmek istiyordu. Büyük Petro ve Gorbaçov'un amaçları aynı olsa da gerçekleşenler aynı olmamıştır. Büyük Petro Rusya'yı Avrupalı bir ülkeye dönüştürerek dünya güç dengesinde hesaba katılması gereken bir aktöre dönüştürmesine rağmen, Gorbaçov dünyanın süper gücünü bağımlı ve yıkılmış bir ülkeye dönüştürmüştü.[79]

Gorbaçov, çatışmaları askeri güç kullanarak çözmek yerine diplomatik müzakereler ve ekonomik iş birliği ile çözmeyi öneriyordu. Kruşçev'in politikalarının devamı gibi görülen bu politikalar sayesinde ABD, İsrail, Çin ve Avrupa ülkeleri ile ilişkiler gelişmiştir. Orta Doğu ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile çok ilgilenilmeyen bu dönemde, Batı ile gelişen ilişkiler ve Doğu Avrupa'da Sovyet etkisinin zayıflaması komünizmin çökmesine ve en nihayetinde Sovyetler Birliğinin yıkılmasına sebep olmuştur.[80] Komünizmin yıkılması ve Sovyetler Birliğinin parçalanması dünyada yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Gorbaçov'un teslimiyetçi politikaları Sovyetler Birliğini Batı'ya bağımlı kılmış ve böylece Batı'nın üstünlüğü kabul edilmiştir. Soğuk Savaş döneminin galibinin ABD olduğu kabul edilmiş ve ABD tek süper güç olarak uluslararası politikada varlığını korumaya devam etmiştir.

2.2. Rusya Federasyonu Dış Politikası (1991-2023)

Sovyetler Birliğinin 1991 yılının Aralık ayında dağılmasının ardından Sovyet coğrafyasında bulunan ve aralarında Rusya'nın da bulunduğu on beş cumhuriyet bağımsızlığını kazanmış oldu. Rusya Federasyonu Sovyetler Birliğinin varisi olarak görüldüğü için Birleşmiş

[78] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005), 914-915.
[79] Boris Kagarlitsky, *Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi*, çev. Esin Soğancılar (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007), 462.
[80] Curtis, *Russia: A Country Study*, 102.

Milletler Güvenlik Konseyi'nde Sovyetler Birliğinin sahip olduğu veto yetkisi Rusya Federasyonu'na verildi.

Sovyetler Birliği yıkılmadan hemen önce Gorbaçov'un politikalarına karşı muhafazakarlar harekete geçerek Gorbaçov iktidarına karşı darbe girişiminde bulunmuş ve bu sırada darbeye karşı gelen Rusya Yüksek Sovyeti lideri Boris Yeltsin halkı direnişe çağırmıştır. Böylece başarısız olan darbe girişimi sonrasında Gorbaçov'un yeniden devlet başkanlığı makamına gelmesi sağlanmıştır. Fakat Yeltsin'in darbeye karşı gösterdiği davranışı ile toplum nezdinde prestiji artmıştır.

2.2.1. Yeltsin Dönemi (1991-1999)

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'ya birkaç problem de miras kaldı. Bunlardan ilki Rusya'nın merkezi otoritesinin zayıflamasıdır. Sovyetler Birliği'nin son lideri olan Gorbaçov'a karşı iktidar mücadelesine girişen Yeltsin, merkezi zayıflatmak gayesiyle *"Alabildiğiniz kadar egemenlik alın"* sözleriyle Rusya'nın içindeki halkların egemenlik arzularını desteklemiştir. Yeltsin'in siyasi malzeme olarak kullandığı bu ifade ilerleyen yıllarda Rusya içindeki halkların harekete geçmesine ve gerçekten egemenlik talep etmelerine sebep olmuştur. 1993 yılında kabul edilen Rusya Anayasası'na göre Rusya 89 özerk cumhuriyet, eyalet, il ve bölgeden oluşmakta idi. Çeçenistan ile yaşanacak çatışmalar da Yeltsin'in sınırsız egemenlik sözlerinin bir sonucu idi.[81] Diğer bir sorun ise Sovyetler Birliğinin son döneminde Gorbaçov ile başlayan *Glastnost* ve *Perestroyka* politikalarının sonucu olarak Rusya'da ekonomik ve sosyal olarak sıkıntılı bir dönemin başlamış olmasıdır. Komünist ideolojinin zayıflayarak kapitalist ekonomiye yaklaşılması ve bununla birlikte gerçekleşen özelleştirme programları ile Rus toplumu derin problemler ile karşılaşmıştır. Ayrıca siyasi ve kültürel olarak da aidiyet krizi yaşanmıştır. Yeltsin döneminde yaşanan bir diğer ve en önemli sayılan sorun ise Rusya'nın jeopolitik olarak geri çekilmesidir.[82]

Rus yöneticiler komünizmden kalan sorunları aşabilmek için farklı görüşler ortaya atmıştır. Bunları genel olarak Avrasyacılık ve Batıcılık olarak ifade edebiliriz. Batıcılar, serbest piyasa düzenini benimseyen, ABD ve Avrupa ülkeleriyle daha yakından ilişkilerin kurulmasını arzulayan grup idi. Avrasyacılar ise Rusya'nın iç siyasi ve ekonomik durumu ile ilgili

[81] Anar Somuncuoğlu, "Rusya Federasyonu'nda Merkez-Bölge İlişkilerinin Ekonomik Boyutu", *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, ed. Yılmaz Tezkan (Ülke Kitapları, 2001), 23.
[82] A. Sait Sönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası", 37-76.

muhalefeti olmayan fakat dış politikada Rusya'nın çok boyutlu bir tahayyüle sahip olmasını arzu etmekte idiler. Avrasyacılar ile Atlantikçiler arasındaki bu düşünce farklılığı 19.yüzyılda Slavofiller ile Batıcılar arasında da yaşanmıştır. Zira Rusya, tarih boyunca hep bir tercih yapmak zorunda kalmış ve milli çıkarları doğrultusunda rotasını çizmiştir. Eski İngiltere Başbakanı Churchill, Rusya için *"bilmece"* tanımını yapmış ve bilmecenin anahtarının da Rus milli çıkarları olduğunu belirtmiştir.[83]

Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı olan Boris Yeltsin 1999 yılının son günü görevini Vladimir Putin'e bırakana kadar başkanlık görevini sürdürmüştür. Başkanlık görevi boyunca iç politikada Sovyetler Birliğinden kalan sorunları çözmeye çalışırken dış politikada da genelde Batı ile ilişkileri iyi tutarak farklı siyasi yollar izlemiştir. Yeltsin döneminin dış politika analizini daha iyi yapabilmek için bu dönemi tarihsel olarak iki alt başlığa ayırmak faydalı olacaktır. Bu başlıklardan ilki Yeltsin'in iktidarının başından Ocak 1996'ya kadar olan süreçteki gelişmeleri içerirken, ikinci başlık ise Yeltsin'in Batı'dan kısmen uzaklaştığı ve dikkatini diğer alanlara çevirdiği 1996-1999 arası dönemdir.

2.2.1.1. Kozyrev'in Dışişleri Bakanlığı Dönemi (1991-1995): Batı ile Yakınlaşma

Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin, önüne sunulan seçeneklerden Batıcı modeli tercih ederek, yolunu Batı istikametinde çizme kararı almıştır. Sovyetler Birliği ile Batı ittifakı arasındaki mücadeleden Batı ittifakı galip çıkmış ve Yeltsin buna binaen *"ABD'nin 200 yıllık demokrasi tecrübesini göz ardı edemeyiz"* diyerek bu modeli tercih ettiğini açıklamıştır.[84] Dönemin yöneticilerine göre Rusya, Batı medeniyetinin bir parçasıdır ve ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı Batı ile ilişkiler biran önce geliştirilmelidir.[85]

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'nın çok güç kaybettiği söylenebilir. Yeltsin ve ekibinin nihai amacı Rusya'yı tekrar eski süper gücüne kavuşturmak olsa da bunun mümkün olabilmesi için öncelikle ekonomik durumun düzeltilmesi gerektiğinin farkındalardı. Bu nedenle SSCB'nin son lideri Gorbaçov gibi ülkesinin yaşadığı sorunlara yardımcı olacak bir dış politik ortam yaratmaya çalışan[86] Yeltsin, Dışişleri Bakanlığı makamına Batı ile ilişkilerini

[83] Sami Yildirim, "1990 Sonrası Rus Dış Politikasında Batı Karşısında Kimlik ve Statü Arayışları", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 23/2 (01 Haziran 2013), 61-99.
[84] İlyas Kemaloğlu, "21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2016), 14.
[85] Habibe Özdal - Viktoriia Demydova, *Türkiye Ukrayna İlişkileri : Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj* (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2011).
[86] Robert H. Donaldson, "Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy", *Tulsa J. Comp. & Int'l L* 7/2 (1999).

düzelteceğine inandığı ve Batı yanlısı liberal Andrey Kozyrev'i atamıştır. Kozyrev Rusya'nın Batılı örgütlere katılması fikrini desteklemekteydi. Bu örgütler arasında GATT, IMF, G7 ve hatta Sovyetler Birliğine karşı kurulmuş olan NATO bulunuyordu. Rus yöneticiler bu örgütlere girmek için çaba göstermelerine karşın dönemin ABD Başkanı Bill Clinton Rusya'nın bu örgütlere girebilmesi için öncelikle ekonomik ve siyasal olarak liberalleşmeleri koşulunu getirmişti.[87] 1992 yılından itibaren Yeltsin ve Kozyrev gibi siyasetçiler Rusya'nın çıkarları ile ilişkili olarak insan haklarının desteklenmesine dayanan liberal politikaları sürekli desteklediler.

Sovyetler döneminde gelenek haline gelen, politikaların yazılı olarak bir bildiride ifade edilmesi teamülü Rusya'da da devam etmiş ve bu ilk dönemin politikalarının yazılı olduğu bir dokümanın hazırlanması görevi Dışişleri Bakanı Kozyrev'e verilmişti.[88] 1993 yılında yayımlanan bu belge, Rusya Federasyonu'nun ilk dış politika doktrinidir. Yeltsin'in onayladığı doktrinde demokratikleşme çerçevesinde Rusya'nın dış politika öncelikleri ifade edilerek, Batılı devletler ikna edilmeye çalışılmıştır. Bu doktrinde Rusya büyük bir güç olarak tanımlanmış ve birliğini koruyacağı ifade edilerek devlet sınırlarının güvenliği vurgulanmıştır. Ayrıca Rusya'nın batılı anlamda piyasa ekonomisine geçebilmesi için dış yardıma ihtiyaç duyduğu ve bununla bağlantılı olarak Rus ihracatçılara destek olunması gerektiğinin altı çizilmiştir.[89] Diğer yandan yakın çevre ülkeleri olan Bağımsız Devletler Topluluğu üyeleri ve diğer komşu ülkelerden de bahsedilen doktrinde eşit ve karşılıklı ilişkiler kurularak ortaklık oluşturulmak istendiği ifade edilmiştir. Bu devletler ile Rusya arasında herhangi bir anlaşmazlık çıktığı zaman ise çatışmaların siyasi yollar ile çözümlenmesinin teşvik edileceği belirtilmekteydi. Böylece, Sovyetler Birliğinin halefi olarak, Rusya Federasyonu yakın çevresindeki eski Sovyet ülkelerinden mümkün olduğunca faydalanmaya çalışacağını üstü kapalı olarak beyan etmekteydi.[90]

Yeltsin döneminde Rusya ile ABD arasında yaşanan iyi ilişkilerin yanı sıra gerginlik yaratan durumlar da ortaya çıkmıştır. Zira, 1992 yılında başlayan ve 1995 yılında ABD'nin öncülüğünde bir barış anlaşması imzalanana kadar devam eden Bosna savaşında Washington ile Moskova arasındaki ilişkiler gerilmiştir. Yine de Rusların geleneksel müttefiki olan Sırplar ile ABD'nin sempati duyduğu Bosnalı Müslümanlar arasındaki savaş boyunca Kozyrev Batı'ya

[87] Yildirim, "1990 Sonrası Rus Dış Politikasında Batı Karşısında Kimlik ve Statü Arayışları", 83-84.
[88] Donaldson, "Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy", 290.
[89] Ege Demirel, "Rus Dış Politikasında Güvenlik Faktörü", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/28 (26 Haziran 2019), 243-265.
[90] Melville Andrei - Tatiana Shakleina (ed.), *Russian Foreign Policy in Transition Concepts and Realities* (Budapest: Central European University Press, 2005), 32-33.

olan desteğini hiç çekmemiş ve Sırplara vermesi gereken desteği de vermemiştir. Rusya BM Güvenlik Konseyi'nde sahip olduğu veto yetkisine rağmen Sırplara yaptırımı onaylayan çoğunluğun içinde yer almıştır.[91] ABD ve Batı ülkeleri ile mevcut iyi ilişkileri tahrip etmemek isteyen Rusya, geleneksel müttefiklerini bile görmezden gelmiştir. Rusya'nın kendi rotasını çizmekten ziyade Batılı devletlerin siyasetini takip etme politikası Rus toplumunda ve Rus siyasetinde tepkiyle karşılanmıştır. Yeltsin ve Kozyrev, milliyetçiler tarafından sürekli eleştirilmiş ve romantik saplantısı ile eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik etkili politika oluşturamamasındaki başarısızlıktan dolayı suçlanarak, Rus milli çıkarlarını yok saydıkları düşünülmüştür.[92]

Yeltsin'in ilk Dışişleri Bakanı Kozyrev tam Batı yanlısı, liberal bir devlet adamıydı. Rusya'nın yüzünün Batıya çevrilmesi gerektiğine inanıyor ve ülkenin tüm politikalarını bu doğrultuda şekillendirmeye çalışıyordu. Bu durum da milliyetçi ve komünist Rus muhalifler tarafından şiddetle eleştiriliyordu. Yeltsin hem bu eleştirilerden dolayı hem de iç politikadaki gergin dengelerden dolayı Kozyrev'in istifasını isteyerek onu görevden aldı ve onun yerine daha pragmatist ve milliyetçi olarak görülen, Orta Doğu üzerine uzmanlaşmış Yevgeni Primakov'u görevlendirdi. Primakov ile birlikte Rus dış politikasındaki köklü dönüşüm de başlamış oldu.

2.2.1.2. Dış Politikada Primakov Dönemi (1996-1999): Yeniden Orta Doğu

Kozyrev'in aşırı Batıcı olmasından dolayı iç politikada milliyetçi ve komünistlerden gelen eleştirilere karşılık 1996 yılının Ocak ayında Kozyrev istifasını sunmuş ve onun yerine Primakov atanmıştır. Primakov 1996 ile 1998 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı, 1998-1999 yılları arasında ise Başbakanlık görevini yürütmüştür. Primakov'un Başbakanlık döneminde Dışişleri Bakanlığı görevini İvan İvanov üstlenmiştir. Fakat bu bölüm Primakov dönemi başlığı altında ele alınacaktır.

Primakov düzenlediği ilk basın toplantısında Rusya'nın büyük bir güç olduğunu ve dış politikasının da buna uygun olması gerektiğini ifade etti. Ayrıca Kozyrev'i fazla batıcı olmakla eleştiren Primakov, eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilerin canlandırılması ve Rusya'nın yakın çevresindeki diğer ülkeler ile ilişkilerine özel vurgu yapmıştı. Göreve geldikten sonra dış

[91] Donaldson, "Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy", 236.
[92] Richard Sakwa, *Russian Politics and Society* (Routledge, 2008), 368-369.

politikasının Kozyrev'den farklı olacağını açıklayan Primakov'un öncelikleri birkaç madde ile özetlenmiştir. Bunlardan en önemlisi, Rusya'nın toprak bütünlüğünü savunmaktır. İkincisi Yugoslavya gibi sorunlu komşu coğrafyaların istikrara kavuşturulmasına katkı sağlamak ve sonuncusu ise kitle imha silahlarının yayılmasının kısıtlanmasıdır.[93]

Primakov Dışişleri Bakanlığı döneminde, 1996 yılında kendi dış politika anlayışını ilan etmiştir. Araştırmacılar bunu Primakov Doktrini olarak tanımlamıştır. Doktrinde, Soğuk Savaş sonrasında hegemon güç olan ABD'nin önderliğindeki NATO'nun doğuya doğru genişlemesi tehdit olarak algılanmış ve eski Sovyet ülkelerinin de NATO'ya dahil edilmesi eleştirilmiştir.[94] Bu nedenle doktrinin ana amacı ABD'nin oluşturmaya çalıştığı tek kutuplu dünya düzenine dikkat çekmektir. Şüphesiz ABD'nin oluşturmaya çalıştığı bu durum Rusya için kabul edilemezdi. Bu yüzden Rusya ABD'nin etkisine karşılık Çin ve Hindistan gibi devletler ile ittifaklar kurarak ABD'nin gücünü dengelemeli ve tek kutuplu dünya düzenini yıkmalıydı. Diğer yandan NATO'nun genişlemesine de karşı çıkılmalı ve eski Sovyet Cumhuriyetleri ile daha yakın iş birliği sağlanmalıydı.[95] Ayrıca doktrinde, ekonomik olarak Avrasya Ekonomi Birliği ve Kolektif Güvenlik Örgütü gibi yapılar sayesinde Rusya'nın bölgede etkisini arttıracağı öngörülmüştür.[96] Primakov'a göre ABD ekonomik, askeri ve siyasi açıdan dünyadaki en güçlü devlet olabilirdi fakat tek süper güç olamazdı. Bu nedenle Rusya uluslararası yapılarda aktif olmalı ve çıkar çatışmalarını kendi politikalarında kullanmalıydı.[97] Rusya'da 1996 yılında yapılan Devlet Başkanlığı seçimlerinden altı ay önce Dışişleri Bakanlığına gelen Primakov tarafından kurgulanan Primakov Doktrini Batı karşıtı komünist ve milliyetçiler ile Batı yanlısı liberaller arasında bir orta yol olarak görülmüş ve Rus dış politikasında farklı anlayıştaki insanların uzlaşı sağlayabildiği bir alan olmuştur.[98]

1997 yılında yeni bir belge daha yayımlanmıştır. Bu konseptte de bir önceki belgede bahsedilen konulara değinilmiştir. Dört bölüme ayrılan konsept, ulusal çıkarlar, ulusal güvenliğe yönelik tehditler, Rusya'nın dünyadaki yeri ve ulusal güvenliğin korunması gibi ana başlıklardan oluşmuştur.[99] 1993 yılında yayımlanan dış politika konseptine benzeyen bu

[93] "Russia's Primakov outlines policy aims", *UPI* (Erişim 11 Nisan 2022).
[94] Salih Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 55.
[95] Eugene Rumer, "The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action", *Carnegie Endowment for International Peace* (Erişim 11 Nisan 2022).
[96] Demirel, "Rus Dış Politikasında Güvenlik Faktörü".
[97] Marek Delong, "The Foreign Policy of the Russian Federation in the Time of Yevgeny Primakov (1996−1999)", *Global and Regional Dimensions of International Security*, ed. Markiyan Malskyy vd. (Lviv, 2020), 340.
[98] Habibe Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna* (Ankara: Usak Yayınları, 2016), 39-40.
[99] "Russian National Security Blueprint, 1997" (Erişim 25 Haziran 2022).

konseptte çok kutuplu dünya düzeninin çağdaş uluslararası ilişkilerin en önemli özelliği olduğu belirtilmiş ve Rusya'nın da bu karışık düzendeki kutuplardan birini temsil etmesi gerektiği ifade edilmiştir. İsminden dolayı askeri önlem veya tedbirlerin alındığı bir belge gibi görünmesine karşın, aslında uluslararası ilişkilerin askerden arındırıldığı ve eskiye nazaran Rusya'ya yönelik tehditlerin azaldığı vurgulanmaktadır.[100] Bu belgenin önceki belgelerden en önemli farkı ise dış tehditlerin çok önemli görülmeyip, asıl büyük tehdidin Rusya'nın içinden geldiğini öngörmesiydi. Dış politika konusunda oldukça iyimser yaklaşım takip eden belge, iç politikada eski savunma sisteminin bozulduğunu ve ekonomik, teknik ve bilimsel olarak Rusya'nın potansiyelinin kaybolduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan Rusya'nın sahip olduğu derin tarihi ve kültürel geçmişi ile Sovyet sonrasında oluşturduğu demokratik hükümet sistemi ve jeopolitik konumunun öneminden bahsedilmiştir.[101] Özetle 1997 yılında yayımlanan Ulusal Güvenlik Konsepti, Rusya'ya yönelik bir başka tehdidin de iç politikadan kaynaklandığını açıklamakta ve iç meselelerin bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiğini ifade etmektedir.

Primakov'un bakanlığı döneminde yaşanan bir başka önemli olay ise Avrasyacı ekolün Rusya'da güç kazanması ve böylece Yakın Çevre politikasının da en önemli politika haline gelmesidir. Kozyrev'in Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etmesinden sonra tasfiyesine başlanmış Batıcı grubun yerine Rus politikasında güç kazanmaya başlayan Avrasyacı ekol, Primakov'un bakanlığı döneminde ivme kazanmış ve Putin döneminde en güçlü konumuna gelmiştir.

2.2.1.3. Yeltsin Dönemi ve Orta Doğu ile İlişkiler

Soğuk Savaş bittikten sonra, Rusya için, Orta Doğu bölgesi önemini korumaya devam etmiştir. Bölgenin, enerji kaynaklarına sahip olmasının yanı sıra, Rusya sınırlarına göreceli yakınlığı göz önünde bulundurulması gereken bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Moskova'nın bölgedeki uzun vadeli çıkarları, Güney sınırlarının korunması ve Orta Doğu'daki mezhepsel, etnik çatışmaları önleyerek bu çatışmaların Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri ile Rusya'ya sıçramasını engellemek yönünde idi. Bunun için harcanacak maliyetin, eğer ilgilenilmezse, uzun vadede verilecek maliyetten çok daha düşük olacağı düşünülmüştür.[102]

[100] Alexander Sergunin, *Explaining Russian Foreign Policy Behavior: Theory and Practice* (Stuttgart: Ibidem Press, 2016), 148.
[101] Sergunin, *Explaining Russian Foreign Policy Behavior: Theory and Practice,* 149.
[102] Andrei - Tatiana Shakleina, *Russian Foreign Policy in Transition Concepts and Realities,* 55-56.

Yeltsin iktidarının ilk yarısı olan Kozyrev'in dışişleri bakanlığı döneminde, genellikle Batı'ya dönük olarak Atlantikçi politikalar yürütülmesinden dolayı Batı dışındaki bölgelere göreceli olarak az ilgi gösterilmiştir. Böylece Orta Doğu coğrafyasındaki Rusya etkisi de azalmıştır. Geçmişte Sovyetler Birliği, günümüzde ise Rusya için çok önemli bir deniz üssü olan Tartus ve Lazkiye limanları 1991 yılında tamamen boşaltılmış ve 2011 yılında ikmal merkezi olarak daha etkin kullanılmaya başlanana kadar hiçbir Rus gemisi limanda kalmamıştır.[103]

Primakov'un Dışişleri bakanı olmasıyla Rus dış politikasında köklü bir değişiklik olmuştur. Her ne kadar Primakov, Batı'ya karşı ılımlı ve barışçı olsa da asıl odak noktasını eski Sovyet cumhuriyetlerine ve Orta Doğu bölgesine çevirmiştir. Böylece onun bakanlık döneminde Orta Doğu ile ilişkiler canlanmaya başlamış ve Putin döneminde ilişkilerin daha iyi bir seviyeye gelmesine zemin hazırlanmıştır. 1996 yılının Mart ayında Yeltsin yapmış olduğu Mısır gezisi sırasında İsrail ile Filistin arasındaki çatışmayı sonlandırmak adına Madrid Barış Konferansının tekrar yapılmasını teklif etmiştir. Primakov da 1996-1997 yıllarında Orta Doğu ülkelerine yapmış olduğu geziler sırasında bölgedeki Arap-İsrail çatışmasının sona ermesi için yapılan barış müzakerelerin daha hızlı olmasını ve bölge ülkelerini de içine alan bir bölgesel güvenlik sisteminin kurulmasını tavsiye etmiştir. Diğer yandan Rusya'nın da bu çatışmada büyük güç olarak barış sürecinde daha aktif rol oynayacağını söylemiştir.[104] Rusya, Basra Körfezinde de İran'ın liderliğine dayanan bir güvenlik sisteminin oluşturulması halinde İran ile Irak arasındaki olası savaşın önleneceğini ve bölgenin istikrara kavuşacağına inanmakta ve bölgenin Arap ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcamaktadır.[105]

2.2.2. Putin Dönemi Rusya Dış Politikası (2000-2023)

Rusya lideri Yeltsin 31 Aralık 1999 günü gecesi televizyona çıkarak Rus halkına yeni yıl dilekleri dilemişti. Yeltsin iyi dileklerinin yanı sıra Rusya'yı ve Dünya'yı ilgilendiren çok önemli bir haber daha vermişti. Yeltsin, Rusya'nın milenyuma gireceği saatlerde verdiği mesajda istifa ettiğini açıklamış ve Rusya ile birlikte Dünya'yı da şoka uğratmıştır. Ayrıca

[103] Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Orta Doğusu", 63.
[104] Abzal Dosbolov, "Arap-İsrail sorununda Rusya Federasyonu'nun Rolü", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 2/1 (2014).
[105] Andrei - Tatiana Shakleina, *Russian Foreign Policy in Transition Concepts and Realities,* 56.

Yeltsin verdiği mesajda yakın zamanda gerçekleşecek seçime kadar yerine vekalet edecek kişiyi de belirlemiş ve bu görev için mevcut başbakanı Vladimir Putin'i seçmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin istihbarat teşkilatı olan KGB'nin bünyesinde Almanya'da görev alan Vladimir Putin, Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra emekli olarak memleketi Rusya'ya dönmüş ve belediye başkanlığı gibi önemli konumlarda bulunan bazı kişilerin danışmanlıklarını yapmıştır. Putin, 1996 yılında Moskova'ya taşındıktan sonra Kremlin'de görev aldı ve burada hızla yükseldi. Kremlin'deki görevleri sayesinde Putin, halk tarafından da tanınmaya başlamıştır. Yeltsin tarafından 1999 yılının Ağustos ayında Başbakan olarak atanan Putin, 31 Aralık 1999 gecesi de Yeltsin'in istifası ile Rusya Cumhurbaşkanı olmuş ve Mart 2000'deki seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilene kadar bu makamda vekaleten oturmuştur.[106] 2000 yılının Mart ayında yapılan Rusya Devlet Başkanlığı seçimlerinde en yakın rakibi olan komünist lider Gennadi A. Zyuganov'u yaklaşık yirmi puan geride bırakarak %52 oy ile ilk turda Rusya'nın yeni devlet başkanı seçilmiş[107] ve böylece Rusya'da Putin dönemi başlamıştır.

Putin döneminde de Sovyetler Birliği döneminde geleneksel hale gelen ve Yeltsin döneminde de devam eden doktrin ve ulusal belge yayımlama teamülü devam etmiştir. Rusya yöneticilerinin zihin dünyasını anlayabilmek için yayımlanan bu doktrin ve belgelerin içeriğini bilmek Rus dış politikasını anlayabilmek açısından elzemdir. Putin döneminde de bu belgelerden ilki 2000 yılında yayımlanan Rusya Dış Politika Doktrinidir.

2.2.2.1. 2000-2012 Dönemi ve Putin'in Dış Politika Anlayışı

Önceki dönemlerde olduğu gibi Putin döneminde de iç ve dış politika ile ilgili belgeler yayımlanmıştır. Bu dönemde yayımlanan belgeler Putin'in iç ve dış politikalarını anlayabilmek için yardımcı olacaktır. Putin döneminde yayımlanan ilk belge 2000 Yılı Dış Politika Doktrini'dir. Bu belgede Rusya'nın dış politikası, küresel sorunlarda oynaması gereken rol, ekonomik ilişkiler ve insan hakları gibi konulara değinilmiştir. Ayrıca coğrafi bölgeler bazında Rusya'nın çıkarları ve tehdit algılamaları açıklanmaya çalışılmıştır. Oldukça liberal ve demokratik görünen doktrine göre Rusya'nın en büyük amacı bireyin ve toplumun çıkarlarını korumak olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında askeri gücün hala önemini koruduğu belirtilse de

[106] "Vladimir Putin | Biography, KGB, Political Career, & Facts | Britannica" (Erişim 13 Nisan 2022).
[107] Michael Wines, "Election in Russia: The Overview; Putin Wins Russia Vote in First Round, But His Majority Is Less Than Expected", *The New York Times* (27 Mart 2000).

bunun etkisinin giderek azaldığı ve kültürel, ekonomik, bilimsel gücün de değer kazanmaya başladığı açıklanmış ve ABD'nin de ekonomik gücü sayesinde dünyanın en güçlüsü olduğu, böylece uluslararası sistemin tek kutuplu dünya sistemine doğru dönüştüğü görüşü hakim olmuştur. Rus yöneticilerine göre tek kutuplu dünya sistemi dünya barışı ile istikrarını bozacak ve devletleri tehdit edecekti. Ayrıca silahlanma yarışını hızlandıracağı ve ulusal ile dini çatışmaları arttıracağı öngörülmüştür. Rusya ise çok kutuplu bir dünya sistemine ulaşmaya çalışacaktır. Rus yönetici ve politika yapıcılara göre çok kutuplu dünya sistemi barışın ve güvenliğin anahtarı olacaktır.[108]

Doktrinde ekonominin küreselleşmesi konusuna da değinilmiştir. Ekonominin küreselleşmesi desteklenmiştir fakat bunun küçük ve zayıf devletler için tehlike doğuracağı, bu devletlerin küreselleşme girişimlerinin ekonomik krizlere gebe olacağı açıklanmıştır. Bu nedenle Rusya ekonomisinin de tamamen dışa bağımlı hale geleceğinden endişe edilmiş ve bunun için bölgesel ve alt bölgesel entegrasyon fikri desteklenmiştir. Ayrıca Rusya, bu doktrinle birlikte dünya devletleri ile barışçıl ilişkiler kurmak arzusunu yinelemiştir. Doktrin, tamamen bağımsız ve pragmatizme dayanan dış politikası ile küresel sorunlarda tüm devletlerin çıkarlarını dikkate alarak ortak kararlar alabilmeyi amaçlamıştır.[109]

2000 yılında yayımlanan bu doktrinde Avrupa Birliği ile ilişkilere de çok önem verilmiştir. AB'nin Avrupa'daki barışa büyük katkısının olduğunun belirtildiği doktrinde Rusya, kalkınma için bu örgütü etkili bir araç olarak görmüş ve AB ülkeleri ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirterek üye ülkeleri ekonomik ortağı olarak görmüştür. Diğer yandan NATO ile de iş birliğinin önemine vurgu yapılmış ve 1997 yılında NATO ile imzalanan Karşılıklı İlişkiler, İş birliği ve Güvenlik Kuruluş Yasası'na vurgu yapılmıştır. Bu sözleşme sayesinde oluşturulan iş birliğinin, tarafların çıkarlarına gereken saygının ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi şartı ile devam edeceğinin altı çizilmiştir.

İran için tek bir cümle ile ilişkilerin geliştirileceğinin açıklandığı doktrinde, Basra Körfezi ve Kuzey Afrika da dahil olmak üzere tüm Orta Doğu coğrafyasında istikrarın sağlanması için Rusya'nın elinden geleni yapacağı ifade edilmiştir. Rusya doğal enerji kaynaklarına sahip olduğu için Orta Doğu coğrafyasının kaynaklarına ihtiyaç duymamaktadır. Fakat yine de bölgeyi kendi ekonomik çıkarları için çok önemli görmektedir. Rusya'nın Orta

[108] "The Foreign Policy Concept of The Russian Federation" (28 Haziran 2000).
[109] "The Foreign Policy Concept of The Russian Federation" (28 Haziran 2000).

Doğu coğrafyasındaki ana amacı, daha önce olduğu gibi ekonomik ve siyasi olarak güçlü olmaktır.[110]

Putin, 2000 yılında yayımlanan doktrinde de belirtildiği gibi, iktidara geldiği ilk dönemlerde biraz daha ılımlı ve pragmatist politikalar izlemiştir. Rusya'nın Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ekonomik olarak zayıf duruma düşmesi ve ülke içinde bazı siyasi ve sosyal sorunların mevcut olması Putin'in bu politikayı takip etmesinin ana sebebidir. Bu nedenle Putin'in öncelikle amacı pragmatist politikalar aracılığıyla dünya milletleri ile iyi ilişkiler kurarak ekonominin gelişmesini sağlamaktır. Böylece Putin, yeniden Rusya'yı dünyanın güçlü aktörleri arasına sokarak hem kaybettiği itibarı kazanmayı hem de güvenlik yönünden algıladığı tehditleri yok etmeyi hedeflemiştir.

2000 yılı Dış Politika Doktrininde her ne kadar ABD'nin dünya sistemini tek kutuplu hale getirme çabasından rahatsızlık duyulduğu belirtilse de Putin, ilk zamanlarda bu duruma karşı sert politikalar izlememiştir. Hatta 11 Eylül saldırılarından sonra Putin, ABD Başkanı Bush'u arayan ilk yabancı siyasi lider olmuş ve ABD'ye desteğini dile getirmişti. Putin, terörizme karşı savaşında ABD'nin yanında olduğunu bildirmiş ve iki devlet arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine ulaşmıştır. Rusya, ABD ile politik ve askeri istihbarat değişimi, ABD uçaklarının Rusya üzerinden uçması ve arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya'da ABD yönetiminde havaalanları kurulması gibi konularda iş birliği yapmıştır. Putin'in bu hareketine karşı Rus elitler tepki göstermesine rağmen Putin kararından geri dönmemiş ve ABD ile Rusya'nın arasındaki jeopolitik yarışın bittiğini ifade ederek kararının arkasında durmuştur.[111] Putin'in bu davranışı, Rusya'nın asıl ilgi alanının eski Sovyet coğrafyası olması gerektiğini söyleyen Avrasyacı ekol mensuplarının genel davranış ve fikirlerinden farklı olmuştur. Yeltsin döneminde güç kazanan ve Primakov ile birlikte etkisini kaybeden Batıcı ekol, Putin döneminde daha çok zayıflamıştır. Buna rağmen Putin, dış politikasını değiştirmeyerek Batılı devletlere karşı ılımlı politikalarına devam etmiştir.[112]

ABD'nin BMGK onayı olmadan ve Rusya'ya danışmadan Irak'ı işgal etmesi Rus yöneticileri için Rusya'yı görmezden geldikleri anlamı taşımıştır. Diğer yandan 2003 yılında Gürcistan'da ve 2004 yılında da Ukrayna'da gerçekleşen renkli devrimler sırasında ABD'nin bu hareketlere destek vererek kendisine bağlı siyasetçileri iktidara taşıması ve NATO ile Avrupa Birliğinin Doğu'ya doğru genişlemesi Rusya'da tehdit olarak algılanmıştır. Rusya zayıf olduğu

[110] "The Foreign Policy Concept of The Russian Federation" (28 Haziran 2000).
[111] Yildirim, "1990 Sonrası Rus Dış Politikasında Batı Karşısında Kimlik ve Statü Arayışları", 86.
[112] Sönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları", 47.

için veya Rusya'yı daha fazla zayıflatmak amacıyla gerçekleşen bu girişimler Putin'in siyasi düşünce ve politikalarının sertleşmesine yol açmıştır.

2007 yılının Şubat ayında düzenlenen Münih Güvenlik Konferansında bu durum daha fazla açığa çıkmış ve Putin tüm dünyaya uyarılarda bulunarak meydan okumuştur. Putin konuşmasında Soğuk Savaş sonrasında dünya güvenliğine yönelik uluslararası sistemin tek kutuplu olarak inşa edilmesinin yanlış olduğunu, bu yanlış durumun silahlanma ve istikrarsızlıkları nasıl arttıracağı gibi konulara değinmiştir. Ayrıca, uluslararası güç kullanımına sadece BM'in karar verebileceğine vurgu yapmış ve AB ile NATO gibi örgütlerin BM'in yerine ikame edilemeyeceğini dile getirmiştir. Putin konuşması sonrasında kendisine sorulan NATO'nun genişlemesi hakkındaki soruya, *"Egemen devletlerin güvenliklerini sağlamak için NATO gibi askeri ittifaklara girmesi normaldir. Fakat genişleme sırasında sınırlarımıza askeri altyapı kurmak neden gereklidir?"* diyerek cevap vermiştir.[113] Münih konferansından birkaç gün sonra bir Rus general, Polonya ve Çekya sınırları içerisine ABD füze savunma sistemlerinin konuşlandırılması halinde, bu sistemlerin Rus füzeleri tarafından vurulabileceğini kamuoyu önünde açıklamıştır.[114] Böylece Batı ile bütünleşme pahasına uluslararası gelişmelere pek fazla duyarlı davranmayan ve Batılı devletleri destekleyen, daha çok iç meseleler ve ekonomik durum ile ilgilenen Putin, başta Batılı devletler olmak üzere tüm dünya milletlerine Rusya'nın artık göz ardı edilemeyecek bir devlet olduğunu ve uluslararası sistem içinde dikkate alınması gerektiğini hatırlatmış oldu.

2008 yılında ABD Başkanı George W. Bush'un Ukrayna'yı NATO'ya almak istediklerini açıklamasına Putin itiraz ederek tepki göstermiştir. Putin'e göre Ukrayna'nın NATO'ya alınması, Rusya'nın güvenliğini doğrudan tehdit etmekteydi. Putin ABD yöneticilerinin hala soğuk savaş atmosferinden çıkamadıklarına inanmakta ve NATO'nun yeni misyonunun Rusya'yı etkisiz ve zayıf bir duruma düşürmek olduğunu düşünmekteydi. Avrupa'nın güvenliğini tehdit edeceğini düşündüklerinden Fransa ve Almanya da Bush'un teklifine karşı gelmiştir. Ukrayna ise 2004 yılındaki olaylardan sonra Batılı devletler ile Rusya'nın mücadele alanıydı. 2013 yılında, çıkan olaylar neticesinde Rusya'nın desteklediği Viktor Yanukoviç iktidarı sonu bulmuş ve Kırım'ın işgaline giden süreç başlamıştı.[115] 2014 yılında Kırım'da yapılan referandumla birlikte Rusya, Kırım'ın Rusya'ya bağlandığını ilan

[113] "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy • President of Russia" (20 Şubat 2007).
[114] Eugene B. Rumer, *Russian Foreign Policy Beyond Putin* (Routledge, 2018), 9.
[115] Merve Suna Özel, "Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye'ye Etkileri", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı II*, (2015), 73-89.

etmiştir. Rusya her ne kadar Rusların Ukrayna'da baskı gördüğünü öne sürerek bu durumu meşrulaştırmaya çalışsa da uluslararası arenadan tepkiler toplamış ve uygulanan yaptırımlar sonucunda Rusya ekonomisi zarar görmüştür. Diğer yandan 2008 yılında Gürcistan da benzer olaylara sahne olmuştur. Çıkan olaylar sonucunda Gürcistan'a NATO müdahalesi söz konusu olmuş ve Rusya kendi güvenliğine tehdit görerek buna karşı çıkmıştır. Diğer yandan Balkanlar'da da Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi Rusya tarafından sert tepki almış ve böylece Rusya Gürcistan'da savaşa girerek başta NATO üyeleri olmak üzere dünya milletlerine bir yanıt vermek istemiştir. Rusya için bu savaş küçük riskli büyük bir girişimdi.[116]

2.2.2.2. 2012 Sonrası Rusya Dış Politikası

2010'lu yıllarda küresel olarak yaşanan gelişmeler Putin'in dış politika anlayışında da değişikliklere sebep olmuştur. Göreve geldikten sonra Batılı devletler ile ilişkilerinde ılımlı politikalar yürüten Putin, üçüncü görev süresinin başladığı 2012 yılından itibaren politikalarını oldukça sert bir çizgide oluşturmaya başlamıştır. Putin'in bu politika değişikliğinin birkaç önemli sebebi olduğu söylenebilir.

Öncelikle Rusya'nın Batısında NATO tehdidi giderek artmış ve bu durum Rus yöneticileri tehdit etmeye devam etmiştir. NATO, Romanya'nın Deveselu kentinde 2013 yılında bir füze kalkanı sistemi kurulumuna başlamış ve bu sistem ile Avrupalı devletleri korumayı amaçlamıştır.[117] NATO, bu sistemin Rusya'ya karşı bir tehdit içermediğini, aksine İran'dan gelecek kısa ve orta menzilli füzeleri durduracağını dile getirse de Rusya bunları kendisine yönelik tehdit olarak algılamaya devam etmiştir.[118]

2010 yılı sonunda Orta Doğu'da patlak veren Arap ayaklanmalarının kısa süre içinde diğer devletlere de yayılması ve 2011 yılında Rusya'da gerçekleşen sokak gösterileri de Putin'i endişelendirmiştir. İktidarının ilk yıllarında ideolojiden arındırılmış bir şekilde politikalar üreten Putin, 2012 yılında yeniden cumhurbaşkanı seçildikten sonra ideolojinin biraz daha ön planda olduğu politikalar oluşturmuştur. Bu politika değişikliğinden sonra Rusya dışındaki eski Sovyet coğrafyasında bulunan Rus kökenli kişilerin de bir araya getirilmesi fikri canlılık kazanmıştır. Putin Rusya'sı 2014 yılında Ukrayna'nın toprağı olan Kırım'ı işgal etmiş ve Putin,

[116] Rumer, "The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action", 8.
[117] Spyridon N. Litsas, "Russian Foreign Policy in the Middle East Under Putin: Can Bears Walk in the Desert?", *Conflict and Diplomacy in the Middle East:External Actors and Regional Rivalries*, ed. Yannis A. Stivachtis (E-International Relations Publishing, 2018), 64-78.
[118] "Kalkanın inşaatı başladı – DW – 29.10.2013", *dw.com* (Erişim 15 Nisan 2022).

bu işgali Rusya'ya yönelik çevreleme politikasının engellenmesi olarak duyurmuştur. Putin, ülkesinin tehlikede olduğunu belirterek askeri operasyonlar için halkının desteğini almayı başarmıştır. Ayrıca Putin bu söylemlerinde tarihe atıflar yapmış ve Napolyon ile Hitler tarafından gerçekleştirilen saldırıları örnek göstermiştir.

2015 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde de uluslararası alanda büyük bir güç olma arzusu Rusya'nın uzun dönemli stratejisi olarak belirtilmiştir. Önceki belgelerden farklı olan bu belgede Rusya, Batılı devletlerin Avrasya'da izlediği politikalara değinerek, bu politikaların Rusya milli çıkarlarını sabote ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Rusya, bu belgede ulusal çıkarlarına yönelik olan tehditleri açıklamıştır. Bu tehditlerin en önemlisi de NATO'nun Rusya çevresinde askeri gücünü artırmaya çalışmasıdır.[119]

Son olarak ise 2023 yılında Rusya Dış Politika Konsepti yayımlanmıştır. Bu belgede dış baskıya maruz kalan devletlerin birbirleri ile ilişkilerinin güçlendirilmesi vurgulanmış; bölgesel ekonomik entegrasyon ve ortaklıklar kurulması gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca Ukrayna ile yaşanan savaşın tamamen Batı kaynaklı olduğu ve başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından körüklendiği ifade edilmiştir. Rusya'nın önceliklerinin de belirlendiği bu belgede ABD ve diğer dost olmayan ülkelerin hakimiyetlerinin kaldırılarak, dünyanın çok kutuplu bir sisteme dönmesi gerektiği bildirilmiştir. Çeşitli tematik konular ve bölgeler bazında politika anlayışlarının açıklandığı belgede İslam Dünyası ile ilgili de bir bölüm vardır ve bu bölümde İslam İşbirliği Teşkilatı aracılığıyla dinler arası diyalogun teşvik edilmesi ve hem bu teşkilata üye ülkeler ile Rusya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi hem de üyelerin birbirleri ile arasındaki işbirliğinin arttırılması hedeflenmiştir. Ayrıca, Mısır Arap Cumhuriyeti, Suudi Arabistan, Türkiye gibi ülkeler ile çok yönlü ve karşılıklı yarar sağlayan ortaklıkların geliştirilmesi gerektiği açıklanmıştır.[120]

2.2.2.3. Putin'in Orta Doğu Politikaları (2000-2023)

Primakov'un Dışişleri bakanlığı döneminde Orta Doğu coğrafyasına yeniden artmaya başlayan ilgi, Putin döneminde de artmaya devam etmiştir. Rusya'nın bu coğrafyadaki en büyük ve en önemli rakibi ise Soğuk Savaş döneminde de düşmanı olan ABD'dir. Putin'e göre büyük

[119] Habibe Özdal, "Putin Döneminde Rusya'nın Güvenlik Doktrinleri", *Güvenlik Yazıları Serisi* 56 (Şubat 2021), 4-5.
[120] "The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation - The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation", *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation* (Mart 2023).

bir devlet olabilmenin önkoşulu Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de güçlü olabilmektir. Geleneksel olarak hakim olan bu fikir, Putin döneminde de etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Primakov ve Putin, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında elde ettiği gücü ve hegemonyayı dengelemek için Rusya'nın Orta Doğu'da girişeceği faaliyetleri fırsat olarak değerlendirmişlerdir.

Diğer yandan Putin iktidara geldiğinde Rusya'da Orta Doğu'yu ilgilendiren bazı konularda istikrarsızlıklar vardı. Bunlardan en önemlisi Rusya içindeki ayrılıkçı hareketlerdi. Bu konuda Çeçenler Rusya'yı çok zorlamıştır. 1999-2008 yılları arasında artan enerji fiyatları sayesinde Rusya'da reformlar yapılmış ve bu reformlar ile Rusya'nın ekonomik gücü ve çekiciliği artmıştır. Putin, Çeçenlere ve terörizme karşı enerji anlaşmaları, ticaret anlaşmaları ve silah satışları gibi birtakım diplomasi çalışmalarına başlamıştı. Böylece Rusya'ya yönelik tehditleri bertaraf etmeye çalışan Putin'in Orta Doğu politikasını da genel olarak bu konular belirlemiştir.[121]

2.2.2.3.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler

Rusya, Putin döneminde Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini uluslararası sistemdeki dengeleri gözeterek kurmaya çalıştı. Hem Orta doğu nezdinde hem de diğer büyük güçler nezdinde dengeleri bozmadan kendi çıkarını maksimize etmeye çalıştı. Örneğin Rusya'nın Putin döneminde Irak politikası Primakov'un politikaları ile uyumluydu ve bu ilişkinin bozulmasını taraflar istemiyordu. Fakat ABD'nin Irak işgali söz konusu olduğunda Rusya herhangi bir politik girişimde bulunmayarak Irak'ın işgaline sessiz kalmış, sadece BM düzeyinde diplomatik olarak tarafları yatıştırma faaliyetlerinde bulunmuştur. Saddam yönetimi ile iyi ilişkilere sahip olmasına rağmen Putin, ABD ile kurulmuş iyi ilişkilerine zarar gelmesini istemiyordu. Bu nedenle iki taraf arasında hassas bir denge kurdu.[122] İşgal sonrasında Putin yeni Irak yönetimi ile ilişkileri hemen yeniden kurmuş ve ABD askerlerinin gölgesinde yapılan seçimi bile demokratik görmese daha olumlu bir adım olarak nitelemiştir.[123]

Filistin-İsrail meselesinde özellikle Filistinliler Rusya'yı büyük bir destekçi ve arabulucu olarak görmektedir. Rusya'nın hem İsrail hem de Filistin tarafı ile yakın ilişkileri vardır. Bu nedenle bu meselede de Putin yönetimi aşırıya kaçmadan iki taraf arasında şiddeti

[121] Stephen Blank, "The Foundations of Russian Policy in the Middle East", *Russia in the Middle East*, ed. Stephen Blank - Theodore Karasik (Washington, D.C.: The Jamestown Foundation, 2018), 32-33.
[122] Robert O. Freedman, "Russia and the Middle East Under Putin", *Ortadoğu Etütleri* 2/3 (2010), 9-55.
[123] Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*, 102.

azaltarak orta yolu bulmaya çalışmaktadır. Hem Filistin'i hem de İsrail'i önemli bir güç olarak gören Rusya, İsrail'in Kudüs'ü de içerecek şekilde duvar inşa etmesine tepki göstermiş ve bu durumun iki taraf arasındaki şiddeti yeniden arttıracağını ifade etmiştir. 2006 yılında Filistin'de yapılan seçimleri İsrail'in varlığına düşman olan Hamas kazanmıştır. Seçimden sonra Rusya yönetimi, Hamas'ın İsrail'in var olma hakkını ve önceki İsrail-Filistin anlaşmalarını tanımasını istemiştir. Daha sonra Rusya, Hamas heyetini ülkesine davet ederek Fetih, İsrail, ABD, AB ve BM arasında arabuluculuk çalışmalarına başlayarak bölgede önemli bir oyuncu olduğunu göstermeye çalışmıştır.[124]

İran ile ilişkiler de güvenlik sorunu üzerine inşa edilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin küresel bir aktör olarak Orta Doğu coğrafyasında bulunması başta İran olmak üzere birçok devleti rahatsız etmiştir. Bu nedenle İran, ABD'ye karşı denge kurabilmek için Rusya ile ilişkilerini daha çok geliştirebilmenin yollarını aramıştır. Putin liderliğindeki Rusya da İran'ın bu yaklaşımına karşılık vermiş ve İran ile yakınlaşmıştır. Böylece Putin, ABD'nin dünyanın tek süper gücü olduğu düşüncesini yıkarak, çok kutuplu bir uluslararası sistemin kurulması için uğraşmıştır.[125] Rusya'nın İran ile ilişkileri zaman zaman gerginleşmiştir. Fakat yine de ikili ilişkiler kopmamıştır. Örneğin Medvedev'in cumhurbaşkanlığı döneminde ilişkiler gerginleşmiş ve Ahmedinecad Rusya'yı dost olmayan ülke olarak nitelemiştir. Buna rağmen Rusya yönetimi, İran'ı bölgesel bir güç ve düşman olmayan ülke olarak görmeye devam etmiştir. Rusya, uluslararası bir krizde İran'ın kendisinin yanında olacağına neredeyse emin olmuştur.[126] Fakat yine de uluslararası sistemde güvensizlik çok fazladır. 2015 yılında İran'ın P5+1 ülkeleri ile yaptığı anlaşma sonrasında bu düşünce daha iyi anlaşılmıştır. Bu anlaşma sonrasında İran'ın Batı ülkeleri ile ilişkileri gelişme evresine girmiştir. Putin yönetimi açısından, anlaşma sonrasında İran'a yönelik yaptırımların kaldırılması sonucunda İran'ın ithalat ve diplomatik destek için yüzünü farklı coğrafyalara çevireceği tehlikesi oluşmuştur. İranlı realistler açısından ise, yöneticiler, Rusya ile ilişkileri riske atmaktan daima çekinmişlerdir. Zira bu kişilerde Batı'ya güvensizlik çok fazladır.[127]

Putin iktidara ilk geldiğinde Rusya'nın uğraşmak zorunda olduğu önemli bir diğer mesele de Suudi Arabistan gibi Orta Doğu ülkelerinin destek verdiği Çeçenistan sorunudur. Zira Çeçenler içeride güçlü olmalarının yanında yabancı devletlerden de destek alarak daha fazla

[124] Dosbolov, "Arap-İsrail sorununda Rusya Federasyonu'nun Rolü", 6.
[125] Emel Kahraman, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 12/24 (2016), 29-70.
[126] Dmitri Trenin - Alexey Malashenko, *Iran: A View From Moscow* (Carnegie Endowment, 2010), 23.
[127] Ariel Cohen, "Russia's Iran Policy: A Curveball for Obama", *The Heritage Foundation*, (2010).

güçlenmekte ve bu durum Putin iktidarını zor duruma sokmaktaydı. Arap yarımadasındaki Suudi Arabistan gibi devletler Çeçen savaşçılara maddi destek veren devletlerdi. Bu nedenle Putin'in iktidara geldikten sonra Arap yarımadasındaki ülkelerle ilişkileri de bu minvalde yürümüş ve Putin Çeçenlere verilen maddi ve askeri desteğin engellenmesi yolunda çaba harcamıştır. Putin yönetimindeki Rusya'nın Suudi Arabistan ile ilişkileri ancak 2003 yılında düzelebilmiştir. Zira bu dönemde Irak ABD tarafından işgal edilmiş ve Suudi Arabistan ile ABD'nin ilişkilerinde bir soğuma yaşanmıştır.[128] 2008 yılında da Rusya Gürcistan krizi ile uğraşırken, iyi ilişkilerin verdiği güvenle, Suudi Arabistan Rusya'yı desteklemiştir. Yine aynı yıl yaşanan ekonomik kriz sırasında küresel petrol fiyatlarındaki artış hem Rusya'ya hem de Suudi Arabistan'a fayda sağlamıştır. İki ülke bu durumdan memnun olmuş ve aralarında yaşanacak bir krizin petrol gelirlerini azaltacakları çıkarımına varmışlardı.[129]

2013 yılında Suudi Arabistan'ın yine bir başka Körfez ülkesi olan Katar ile yaşadığı kriz sırasında Rusya tarafsız bir politika izlemeyi doğru bulmuştur. Zira her iki Körfez ülkesinin de Rusya ile ilişkileri ve ciddi yatırımları bulunmaktaydı. Fakat diğer yandan Suudi Arabistan'ın Katar'a uyguladığı ambargoya da katılmayarak Katar'a yiyecek tedariki yapmıştır.[130] Donald Trump döneminde ABD'nin Suudi Arabistan ile iyileşmeye başlayan ilişkileri ve Katar krizinde yaşanan Rusya tecrübesine rağmen, Suudi Arabistan Rusya ile ilişkilerini bozmamıştır. Zira Suudi Arabistan artık Rusya'yı ABD'ye karşı bir denge unsuru olarak görmektedir.

Rusya'nın Suriye ile köklü ilişkileri ise Putin döneminde de devam etmiştir. 2001 yılında ABD'nin teröre karşı mücadeleye başlaması nedeniyle izlediği sert politikalar ve bölgedeki İsrail tehdidi nedeniyle Suriye kendisini savunmasız ve yalnız hissetmiştir. Bu durumdan kurtulabilmek için Rusya'ya daha fazla yaklaşmış ve onun desteğini daha fazla arar olmuştu. Rusya İsrail ile sahip olduğu iyi ilişkilerin yanında Suriye ile de iyi ilişkilere sahip olmak istemiştir. Bu nedenle Putin, iki taraf arasında bir denge oluşturmaya çalışmıştır.[131] Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan ve tüm Arap coğrafyasını etkisi altına alan, Arap Baharı adı verilen ayaklanmalar kısa bir süre sonra Suriye'de de patlak vermiştir. Tunus, Mısır ve Yemen gibi ülkelerdeki ayaklanmalarda müdahaleden çok bekle-gör politikası izleyen Rusya, Suriye'deki ayaklanmalara seyirci kalamamış ve Esad rejimine başından beri destek vermiştir. BM'de Suriye'ye yönelik alınacak bir müdahaleyi Çin ile birlikte veto eden Rusya böylece Suriye'deki

[128] Aziz Ersoy, *Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Analizi* (Akademik Perspektif, 2016).
[129] Engin Koç, "Rusya'nın Ortadoğu'da Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2020).
[130] Koç, "Rusya'nın Ortadoğu'da Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri".
[131] Bülent Aydın Ertekin, "Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü", *Bilge Strateji* 4/7 (2012), 131-163.

olası iktidar değişikliğini engellemiştir. Putin yönetimi Suriye'deki reform ihtiyacının farkındaydı fakat rejim değişikliği gibi radikal bir değişimi gereksiz görüyordu. Rusya'nın Suriye'de bu kadar inatçı ve kararlı olmasının sebebi bölgedeki diğer ülkelerde yaşanan ayaklanmalarda çok aktif davranmamasının getirdiği dezavantajlardır.

24 Şubat 2022 tarihinde Putin'in Ukrayna topraklarına karşı başlattığı özel harekat sonrasında Batılı devletler çok sert tepkiler gösterirken Orta Doğu coğrafyasında bulunan ülkelerin tepkileri bu kadar sert olmamıştır. Bölgede Rusya'nın bu hareketi destekleyen devletler olduğu gibi kınayamamakla birlikte desteklemeyen devletler de vardır.

Arap devrimleri sırasında başlayan iç savaşın hala devam ettiği Suriye'de devlet başkanı Esad, henüz topyekûn bir işgal başlamamışken Ukrayna topraklarında bulunan Donetsk ve Luhansk cumhuriyetlerini tanımış ve ilişkileri geliştirmek istediğini ifade etmiştir. İşgalin başlamasının hemen sonrasında ise Esad Putin'i arayarak bu hareketi SSCB'nin dağılmasından sonra bozulan güç dengesinin yeniden eşitlenme girişimi olarak nitelendirdiğini söyleyerek övmüştür. İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi de savaşın sebebi olarak Batı ve NATO'yu gördüğünü ifade etmiştir. Diğer İranlı yetkililer de savaşa karşı olduklarını fakat çatışmaları Batı'nın körüklediğini söylemişlerdir.[132]

İsrail de diğer Batılı devletler gibi savaşa karşı olduğunu belirtti ve Ukrayna'ya 100 tonluk insani yardım göndererek Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini istedi. Fakat buna karşın Rusya'yı hiçbir zaman kınamadı. Katar yöneticileri de tansiyonun azaltılması talebinde bulundu. Ayrıca Katar, ABD'nin Rusya'ya alternatif olarak Katar doğalgazını Avrupa'ya ihraç etme planını ise Rusya'ya ikame olamayacağını söyleyerek yıktı. Birleşik Arap Emirlikleri de Donetsk ve Luhansk Cumhuriyetlerini resmen tanımamasına rağmen Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmek istediğini dile getirdi. Mısır ise işgal sonrasında Ukrayna'daki durumu görüşmek üzere Arap Birliğini toplantıya çağırdı. Toplantıdan sonra yayınlanan bildiride uluslararası hukuka saygı gösterilmesi gerektiği belirtildi. Fakat bununla birlikte hiçbir taraf ve hiç kimse kınanmadı.[133]

2.2.2.3.2. Ekonomik ve Ticari İlişkiler

Putin döneminde Orta Doğu ülkelerine yönelik ekonomik ilişkiler genel olarak enerji konusu üzerine olmuştur. Her ne kadar enerji yetersizliği konusunda ülke olarak bir sıkıntı

[132] "Middle East Responses to the Ukraine Crisis", *The Washington Institute* (04 Mart 2022).
[133] "Middle East Responses to the Ukraine Crisis" (04 Mart 2022).

yaşamasa da doğal kaynakların kontrolü ve bu kaynakların dağıtımı konusunda Rusya, söz sahibi olmak istemiştir. Putin yönetimi bu durumu güçlendirmek için de bu ülkelerle iş birliğini geliştirme yoluna gitmiştir.

Orta Doğu kanıtlanmış en büyük ham petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip bölgedir. Bu özelliğinin yanı sıra bölge stratejik deniz yollarına sahip ve Avrupa gibi büyük enerji pazarlarına çok yakın bir coğrafya. Ayrıca petrol ve doğal gaz zengini Rusya'nın en büyük iki rakibi olan Suudi Arabistan ve Katar da bu coğrafyada bulunmaktadır. Bölgedeki ülkelerin çoğu petrol gibi doğal kaynaklara sahip ve petrol fiyatını belirleyen bir kurum olan OPEC'in üyesidir. Süper güçler ve petrol sahibi ülkeler bu kurumdaki güçlerini kullanarak petrol fiyatları üzerinde oynamalar yapmaktadır. Rus liderler, 1980 sonlarında petrol fiyatlarının düşmesinin Sovyet ekonomisinin çöküşünde kilit rol oynadığını ve bu durumunda doğrudan Sovyetlerin dağılmasına yol açtığına inanmaktadırlar. Rusya lideri Putin, bu durumun bir daha yaşanmaması için çok dikkatli davranmaktadır. Bu nedenle OPEC üyesi bu ülkeler ile birlikte çalışmanın ve ilişkileri güçlendirmenin Rus ekonomisini güçlendireceğine inanmaktadır.[134]

Bunun dışında nükleer enerji konusunda da Orta Doğu ülkeleri ile iyi ilişkilere sahiptir. Gelişmiş ticari ve ekonomik ilişkileri olan İran bu ülkelerden ilki ve en önemlisidir. Batılı devletlere göre İran, sahip olduğu zengin doğal kaynaklarından dolayı enerji ihtiyacı duymamakta ve bu çalışmalarını nükleer silahlanma için yapmaktadır. Rusya ve Çin gibi devletler ise, İsrail'e rağmen, İran'ın bu çalışmalarına karşı gelmemekte ve kendi çıkarları ile uyumlu olduğu sürece desteklemektedir. Ayrıca yakın ortak Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi üyesi olması sebebiyle İran, Rusya'nın bu konumunu kendisi için bir avantaj olarak görmektedir.[135] Nükleer enerji faaliyetlerinden dolayı sürekli yaptırıma uğrayan İran'ın siyasi ve ekonomik olarak Rusya'ya çok ihtiyacı vardır. Fakat Rusya'nın İran'ı gereksiz yere desteklediğini düşünerek İran'ın nükleer çalışmalarının Rusya'ya zarar verdiğini iddia eden uzmanlar da vardır. Zira İran'ın bu girişimleri Orta Doğu'daki dengeleri bozmaktadır ve bu durum Rusya'nın hiçbir zaman istemeyeceği bir şeydir.[136]

İran ile ilişkilerde enerji kaynaklarının nakli konusunda baskın olan taraf Rusya'dır. Putin döneminde Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna ile yaşadığı krizler sonrasında Avrupalı devletler kendisine sağlanan enerjinin güvenliği konusunda endişe etmişlerdir. Bu nedenle Rusya'ya alternatif olarak yeni enerji yolları arama yoluna girmişlerdir. İran ve Orta Asya

[134] Rauf Mammadov, "Russia in the Middle East: Energy Forever?", *Russia in the Middle East* (USA: The Jamestown Foundation, 2005), 212-240.
[135] Zafer Akbaş - Adem Baş, "İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları", *History Studies* 5/2 (2013), 21-44.
[136] Cohen, "Russia's Iran Policy: A Curveball for Obama".

ülkeleri aracılığıyla bu ihtiyacını kapatmak isteyen Avrupa devletleri her girişimlerinde karşılarında Rusya'yı bulmuşlardır. Rusya kendisinin taraf olmadığı hiçbir projeyi desteklememiş ve engellemeye çalışmıştır. Bunlara verilebilecek örneklerden birisi ise başarısız Nabucco Projesi ve İran'ın saf dışı bırakılmasıdır.[137]

Putin, iktidarının ilk yıllarında Irak ile olan ilişkilerine de önem veriyordu. Irak politikasındaki en öncelikli amacı da 8 milyar dolarlık borcun bir an önce tahsil edilmesi olmuştur. Fakat bunun için ABD ile ilişkilerini riske atmaktan kaçındı. İkinci bir amacı ise başta enerji şirketleri olmak üzere Rus iş dünyası ile Irak iş dünyasının ilişkilerini geliştirmekti. Rusya'nın bunu başarılı bir şekilde yapabilmesi için BM tarafından Irak'a uygulanan yaptırımların kaldırılması gerekliydi ve Moskova bunun için çaba harcamıştı.[138] Diğer yandan, Irak'ın işgali sürerken petrol gelirlerinin artması ise Rusya'ya ve özellikle Putin'e fayda sağlamıştır. Zira artan petrol gelirleri Rusya'nın ekonomisine yarar sağlamış ve Putin bunu politika malzemesi yaparak 2004 seçimlerinde avantaj elde etmeye çalışmıştır. 2009 yılında Irak'ta yaşanan çatışmalar sırasında yabancı yatırımcılar ülkeyi birer birer terk etmiş ve oluşan boşlukları Rus şirketleri doldurmuştur. Lukoil ve Gazprom gibi enerji şirketleri Rus dış politikasının birer parçaları olarak Irak'ta yatırımlarına başlamışlardır.[139]

Son zamanlarda Rusya'nın Suudi Arabistan ile olan ekonomik ve ticari ilişkileri de canlanmaya başlamıştır. 2015 yılında başta askeri alan olmak üzere çeşitli alanlarda Rusya ile ilişkilerin geliştirilmenin kendi faydalarına olduğunu düşünen Suudiler, Moskova'ya 10 milyar dolar yatırım yapma sözü vermişlerdir.[140] Suudilerin bu girişimlerine karşılık hala Rusya Suudi Arabistan ilişkilerinin önünde büyük bir engel vardır ve bu engel Rusya'nın güçlü ilişkilere sahip olduğu İran'dır.

2.2.2.3.3. Askeri ve Güvenlik İş Birliği

Putin döneminde Rusya'nın Orta Doğu coğrafyasına olan ilgisi askeri alanda da artarak devam etmiştir. Putin yönetimi bu coğrafyada meydana gelen olaylara daha fazla dahil olarak uluslararası çatışmalarda önemli bir aktör olmayı arzulamıştır. Rusya, BM'deki veto yetkisini etkin bir şekilde kullanmasının yanı sıra askeri olarak da coğrafyadaki ülkeleri desteklemiştir.

[137] Mustafa Ersungur - A. Taha Arpa, "Hazar Bölgesi ve Rusya'nın Bölgedeki Rolü", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 31/3 (2017), 543-554.
[138] Freedman, "Russia and the Middle East Under Putin", 29.
[139] Freedman, "Russia and the Middle East Under Putin", 45.
[140] *Sputnik*, "Suudi Arabistan'dan 'rakibi' Rusya'ya 10 milyar dolarlık yatırım".

Moskova, bölgedeki düşmanlıkları ve çatışmaları da çok iyi analiz ederek kendi lehine olacak şekilde politikalar oluşturmuştur. Örneğin Rusya'nın hem İran ile hem de İsrail ile iyi ilişkileri vardır. Rusya bu iki birbirine düşman ülke ile ilişkilerinde çok dikkatli davranmaktadır.[141] Diğer yandan İsrail ile radikal İslami grupların tehdidi karşısında ortak düşüncelere sahiptir. Bu nedenle hem Rusya hem de İsrail bu konuda güvenlik iş birliğinin kendi mevcudiyetleri için önemli olacağına inanmaktadır.[142] Rusya bölgedeki çatışma ve gerilimleri kendi lehine kullanmasını da çok iyi başarmaktadır. 2019 yılında Yemen'deki Husiler tarafından Suudi Arabistan petrol kuyularına yapılan saldırı sonrasında Putin, krizi fırsata çevirerek Suudi Arabistan'a S-300 ve S-400 hava savunma sistemlerini satma girişiminde bulunmuştur.[143]

Putin yönetiminin Orta Doğu'da askeri olarak en çok iş birliği yaptığı ülke ise Suriye'dir. Soğuk Savaş döneminden beri iyi ilişkilere sahip olan iki ülke Putin döneminde de ilişkilerini geliştirmeye askeri alanda devam etmiştir. 2005 yılında Beşar Esad'ın Rusya ziyareti sırasında Putin yönetimi Suriye'nin Rusya'ya olan borcunun yüzde 73'ünü silmeyi kabul etti. Bu durum o dönem dünyadan izole edilmeye çalışılan Suriye'ye destek verilmesi anlamında önemliydi. Diğer yandan 2005 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra da Suriye'ye karşı alınacak yaptırım kararlarını Rusya engellemeye çalışmıştır.[144] Böylece Doğu Akdeniz'deki en önemli müttefiki ile ilişkileri bozulmamıştır. Zira iki ülke yönetimi de birçok alanda iş birliğini öngören anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmaların arasında silah ticareti ve borçların yapılandırılması gibi konular vardır.[145] Arap ayaklanmalarının Suriye'ye sıçramasından sonra da Rusya'nın Suriye'ye desteği hem ekonomik hem askeri hem de siyasi alanda devam etmiştir. Siyasi alanda BM'deki veto yetkisini kullanan Putin, askeri alanda da gerek kendi askerleriyle gerekse de temin etmiş olduğu silahlar ile Esad rejimine destek olmaktadır.

[141] Anna Borshchevskaya, *The Maturing of Israeli-Russian Relations* (The Washington Institute, 2016), 3.
[142] Nikolay Pakhomov, *The Russia-Israel Relationship Is Perfect Realpolitik* (The National Interest, 2017), 5.
[143] Koç, "Rusya'nın Ortadoğu'da Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri", 1964.
[144] Freedman, "Russia and the Middle East Under Putin", 29.
[145] İlyas Kamalov, *Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2008), 58.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE RUSYA-MISIR İLİŞKİLERİ

20.Yüzyıla sınırlı Osmanlı egemenliği altında giren Mısır, I. Dünya Savaşı sonrasında İngilizlerin egemenliği altına girmiştir. İngilizler 1922 yılında Mısır'ın sözde bağımsızlığını tanımış fakat 1952 yılındaki Hür Subaylar devrimine kadar İngilizlerin Mısır siyasetinde ve yönetimindeki etkisi devam etmiştir. Zira Mısır, birçok devlet için olduğu gibi İngilizler için de çok önemli bir coğrafya idi. Özellikle Süveyş Kanalı İngilizlerin Doğu sömürgeleri için büyük önem taşıyordu. 1929 yılında Lord Lloyd Avam Kamarası'nda Mısır için "Süveyş Kanalı'nın ekonomik ve yeterince savunulacağı tek yer Kahire'dir." diyerek Mısır ve kanalı İngilizler için önemini vurgulamıştır.[146]

İngilizler otoritesini kaybetmek istemediği ve hatta daha fazla sağlamlaştırmak istediği Mısır'da konumunu güvence altına almak için daha fazla baskı uyguladıkça, Mısır halkının İngilizlere olan nefreti daha fazla artmaya başladı. Bu durum Arap milliyetçiliğini körüklemiş ve gerek ordu içinde gerekse de halk tabanında hareketlenmeler başlamıştı. Diğer yandan Mısır kralı ve ailesinin de savurgan davranışları halkı öfkelendiren bir başka önemli faktördü.

Bu dönemde Sovyetler Birliği de Mısır ile ilişkiler inşa etmeye başlamıştı. 1943 yılında iki ülke arasında kurulan ilk diplomatik ilişkiler, Sovyetlerin yoğun çabalarına rağmen, düşük seviyede kalmıştır.[147] İkili ilişkiler ancak 1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar devriminde sonra, İngilizlerin ve kralın olmadığı bir atmosferde gelişmeye başlamıştır. Bu bölümde Sovyetler Birliği ile Mısır arasındaki ilişkilerin gelişimi ve dönüşümünün daha kolay anlaşılabilmesi için Mısır siyasi tarihi üç ayrı döneme ayrılmıştır.

3.1.Nasır Dönemi: Canlanma

20.Yüzyılın ilk yarısında Mısır'da askerler ile halkın yönetime ve İngilizlere tepkisi giderek artmış ve bu tepki Mısır'da Hür Subaylar devrimine neden olmuştur. Kendilerine Hür Subaylar diyen genç subaylar Mısır halkının alt ve orta sınıfından gelmekteydi. Yönetimi ele geçirdikleri zaman yayınlandıkları bildiride kralın isteği üzerine üst düzey askeri yönetimdeki problemleri düzeltmek için böyle bir şey yaptıklarını ifade etseler de birkaç gün sonra kralı ülkeden göndererek Anayasayı askıya almışlardır. Hür Subayların başlangıçta ideolojik bir

[146] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2015), 218.
[147] Andrej Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?* (Londra: Praeger Security International, 2007), 110.

bağlılığı yok iken daha sonra sosyal adalet ve eşitçiliğe dayanan bir ideoloji benimsemişlerdir.[148] Hür Subaylar genç ve henüz tanınmadık oldukları için devrimin başına daha yaşlı ve tecrübeli olan Muhammed Necib'i geçirdilerse de devrimin asıl öncüsü ve ideoloğu, daha sonra Cumhurbaşkanı olan Cemal Abdunnasır idi.

3.1.1. Hür Subaylar Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Yaklaşımı

Mısır'da devrimin gerçekleştiği 1952 yılında Sovyetler Birliği iyi ilişkilere sahip olmadığı bu ülke ile pek fazla ilgilenmiyordu. Sovyetler Birliğinin bu dönemde asıl amacı gelişmiş Batılı ülkelerde sosyalist devrimlerin gerçekleşmesine yardımcı olmaktı.[149] Bu nedenle Sovyet liderler, Mısır'daki devrim ile de pek fazla ilgilenmemiş ve bu devrime yol açan istikrarsızlık dönemlerinin İngilizler ile ABD arasındaki rekabetten kaynakladığını düşünmüşlerdir. Sovyetler Birliği, Mısır ordusunun resen böyle bir harekete girişemeyeceğine inandığı için de bu hareketin ancak ABD öncülüğünde gerçekleşebileceğine inanmaktaydı.[150] Keza SSCB, devrimden önce ABD elçiliği ile Hür Subaylar arasında yakın ilişkilerin mevcut olduğunu fark etmişti. Moskova yönetimi bu konuda haklıydı, zira devrimden çok kısa süre sonra ABD'nin Mısır'da etkisi artmıştı. Dönemin ABD Başkanı Harry S. Truman İngilizlerin etkisinin azalmasından sonra bölgedeki boşluğu ABD'nin doldurabileceğine inanıyordu. Ayrıca Mısır'ı Orta Doğu Savunma Örgütü (MEDO)'ne sokabileceğini düşünüyordu.[151]

Sovyetler Birliği, Mısır'ın yeni yönetiminin, krallık döneminde tutuklanmış olan Marksistleri serbest bırakmasına rağmen bu yönetime şüpheyle bakmış ve mesafeli yaklaşmıştı.[152] Marksistleri serbest bırakmasına karşın Kahire yönetiminin Komünist Parti'ye baskısı devam etmiştir. Diğer yandan Kahire yönetiminin Batı ülkeleri ile ilişkileri başlangıçta çok iyi durumda idi ve bu nedenle Sovyetlerle ilişkilerin iyileştirilmesi noktasında pek bir çabaya girişmemişlerdir.[153]

Özetle, devrimin başlangıcında hem Moskova yönetimi hem de Kahire yönetiminin birbirlerine güvenmedikleri söylenebilir. Moskova yönetimi devrimin ABD öncülüğünde

---

[148] Zeynep Güler, *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık* (İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004), 108.
[149] Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt* (The Macmillan Press, 1979), 3.
[150] Rami Ginat, *The Soviet Union and Egypt, 1947-1955* (London School of Economics and Political Science, University of London, Doktora Tezi, 1991), 205.
[151] Rami Ginat, *The Soviet Union and Egypt, 1947-1955,* 208-209.
[152] Gökhan Erdem, "Bağlantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri", *The Turkish Yearbook of International Relations* 69-98 (2017).
[153] Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt,* 6.

gerçekleştiğini düşünerek Kahire yönetimine şüphe ile bakıyordu. Diğer yandan, Kahire yönetimi de Sovyetlerin ideolojisi nedeniyle Moskova'dan uzak durmak istiyordu. Bağımsız ve Arap milliyetçiliğine dayanan bir politika yürütmek isteyen Hür Subaylar, İngilizler ve Sovyetlere alternatif olarak ABD ile ilişkileri geliştirmek zorunda kalmıştır. Mısır'ın bu politikası ABD yönetimi ile karşı karşıya gelip Sovyetler Birliği yönetimi ile yakınlaşana kadar devam etmiştir.

3.1.2. Sovyetler Birliği ile Yakınlaşma

Hür Subaylar Devriminin ardından yeni Kahire yönetimi başlangıçta Sovyetler Birliği ile münasebetleri ilerletmekten kaçındı. Daha önceki dönemde olduğu gibi bunun sebepleri ideolojik ve konjonktürel çıkarları gereğiydi. Buna rağmen Mısır halkı Sovyetleri dost olarak görmekteydi. Zira Mısır, İngiliz baskısı altındayken ve bu durumdan bir an önce kurtulmak isterken ona sadece SSCB ve Polonya destek çıkmıştır.[154] Başta Mısır olmak üzere diğer Arap ülkelerinin de bağımsızlıklarını destekleyen Moskova yönetimi böylece sadece Mısır halkı üzerinde değil, tüm Arap coğrafyasında sempati kazanmıştır. İngilizler ve diğer Batılı devletler gibi sömürge geçmişi olmayan Ruslar, Arapların dostu olarak görülmeye başlanmıştır.

Hür Subaylar devriminden önce yaşanan ve devrimin sebeplerinden birisi olan I. Arap İsrail Savaşı (1948-1949) sırasında Sovyetler İsrail'i desteklemiş ve iki tarafa silah ambargosu uygulanmasına rağmen Çekoslovakya üzerinden İsrail'e silah satışı yapmıştır. Bu silah satışı sayesinde askeri olarak güçlenen İsrail, savaşı kazanma noktasında önemli bir kazanım elde etmişti. SSCB'nin bu politikasının esas amacı bölgedeki İngiliz hakimiyetinin sonlanacağına inanmasıydı. Zira Sovyetler, Arapların hakim olduğu topraklarda İngilizlerin hakimiyetinin devam edeceğine inanıyordu.[155] Sovyetler Birliğinin bu dönemde İsrail'i desteklemesine karşın ABD iki tarafa da mesafeli yaklaşmış ve denge oluşturmaya çalışmıştır. Savaş, Araplar ve İsrailliler arasında gerçekleşmesine rağmen arka planda İngilizler, ABD ve Sovyetlerin güç mücadelesi verdiği bir sahaya dönüşmüştür. Bundan sonraki süreçte bu üç devletin tutumu birbirlerinin davranışlarını etkilemiş ve politikalarını bu minvalde oluşturmalarına sebep olmuştur.

Üç büyük gücün arasındaki mücadelenin ana sebebi ise Doğu ile Batı arasındaki ideolojik farklılıktı. Sovyetler daha fazla ülkeye rejimini ihraç etmeye çalışırken, ABD ve

[154] Gökhan Erdem, "Bağlantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri".
[155] Turgay Murat, *Süper Güçlerin Orta Doğu Mücadelesi* (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2020), 94.

müttefikleri de Sovyetler Birliği'nin bu genişleme çabalarını engellemek için uğraşıyordu. Devrimden sonra İngilizler büyük oranda ülkeyi terk edince ABD, buradaki boşluğu doldurmak istemiş ve hatta Mısır'ın yeni yönetimi ile daha kolay anlaşabileceklerini düşünmüştü. Nitekim Kahire de Mısır'ın komünizm karşıtı olduğunu ve ekonomik yardımlar karşılığında Batı ile anlaşmaya hazır olduklarını bildirmişti. Mısır, sahip olduğu nüfus ve diğer Arap ülkeleri üzerindeki etkisi ile coğrafi konumu göz önüne alındığında ABD ve Batı ittifakı için çok önemli bir devlettir. Fakat buna rağmen dönemin ABD Başkanı Harry S. Truman Mısır'ın yardım isteğini reddetmiştir. Truman'a göre bu teklifi reddetmesinin nedeni Araplara yapılacak bir yardımın başta İsrail olmak üzere diğer ülkeler için de benzer isteklerin ortaya çıkmasına sebep olmasıydı.[156] ABD'nin bu tavrı Kahire yönetiminde bazı politika değişikliklerine neden olmuş ve Mısır, silah ve yardım alabileceği başka alternatifler aramaya başlamıştır.

Öte yandan, Mısır'daki yönetim değişikliğinden birkaç ay sonra Sovyetler Birliği'nde Stalin ölmüş ve Kruşçev iktidara gelerek bir süre sonra de-Stalinizasyon sürecini başlatmıştır. Kruşçev, Stalin'in aksine Orta Doğu ve bağımsızlıklarını yeni kazanmış Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerini daha fazla geliştirmek istemiştir. Çünkü bu ülkeler sömürgeci Batı karşıtı milliyetçi hareketleri içinde barındırması ve Doğu-Batı çatışmasında taraf tutmama arzusu nedeniyle SSCB için çekici durumdaydı. Böylece Sovyetler, taraf tutmayan tüm aktörler ile ilişki içinde bulunarak sömürgecilik karşıtı ve gelişmekte olan ülkelerin dostu olarak görülmeyi amaçlamıştır.[157]

Bu arada, Mısır'ın acil silah ihtiyacı 1955 yılında yaşanan bir olay ile iyice belirginleşmiştir. İsrail'in 1955'te Gazze şeridindeki Mısır üssüne gerçekleştirdiği saldırı sonrasında Kahire yönetimi bir an önce askeri teçhizatlarını arttırmaları gerektiğine karar vermiştir. Bunun için aynı yıl Bağlantısız Devletlerin gerçekleştirdiği Bandung Konferansı sırasında askeri ihtiyaçlarını karşılayacak fırsatı yakalamışlardır.[158] Nisan 1955'te Bandung Konferansında Nasır, Çin Başbakanı Chou En-Lai'ye Sovyet silahları ile ilgilendiğini söylemiş ve Chou ise Nasır'a Sovyetlerin Mısır'a silah satmak isteyebileceğini belirtmiştir.[159] Bandung Konferansı süreci hem Çin ile Mısır'ın ilişkilerini başlatmış hem de Mısır'ın Sovyetler Birliğinden silah satın almaya başlayacağı Çekoslovakya Anlaşmasının temelini oluşturmuştur. Mısır'ın 1955 yılında Çekoslovakya ile pamuk karşılığında yaptığı 50 milyon dolarlık askeri malzeme satın alma anlaşması yapması Sovyetlerin, NATO ve diğer bölgesel güvenlik

[156] Turgay Murat, *Süper Güçlerin Orta Doğu Mücadelesi,* 108.
[157] R.D. McLaurin, *The Middle East in Soviet Policy* (USA: Lexington Books, 1975), 9-10.
[158] Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt,* 10.
[159] John W. Copp, *Egypt and the Soviet Union, 1953-1970* (Portland State University, 1986), 78.

oluşumlarını delerek Orta Doğu'ya girmesini sağlamıştır. Uzun vadeli etkisi olan bu anlaşma ile Mısır, ihtiyacı olan silahlara, Batıdan başka alternatif bir kaynak bularak ve hiçbir taviz vermeden erilebilmiştir.[160]

Nasır her ne kadar Sovyetlerden silah satın alarak Batı'ya muhtaç olmadığını belli etse de Mısır'ın ihtiyaç duyduğu sulama ve elektrik enerjisini temin edecek olan Asvan Barajının inşaatı için de büyük finansmana gerek duymaktaydı. Bu baraj projesi ile Mısır, tarıma elverişli topraklarını üçte bir oranında genişletecek ve elektrik enerjisini de yarı yarıya arttıracaktı. Fakat barajın toplam maliyeti 1.3 milyar doları buluyordu ve bu maliyeti karşılamaya Mısır'ın gücü yetmiyordu.[161] Bunun üzerine kredi için 1955 yılında Dünya Bankasına başvuran Nasır'a, arzu ettiği kredinin kabul edilmesi için ABD'den destek geldi. ABD bu projenin finansmanını sağlayarak Mısır'ın İsrail ile barış yapmasını amaçlıyordu. Fakat Nasır İsrail yöneticileri ile görüşmeyi reddederek tavrını en baştan belli etmişti. Diğer yandan ABD kongresinde bulunan Yahudi lobisi de verilecek kredinin onaylanmaması için çaba harcamaktaydı.[162] Böylece, ABD yönetimi sözünü verdiği krediyi geri çekti. ABD'nin bu kararının arkasında iki önemli faktörün daha bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilki Mısır'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımasıdır. Diğeri ve daha önemlisi ise Nasır'ın Sovyetler ile yaptığı silah anlaşmasıdır. Mısır'ı Doğu bloğuyla yaptığı silah anlaşması ve küstahlığı nedeniyle cezalandırmak isteyen ABD, Mısır'ın en çok ihtiyaç duyduğu ve Mısır geleceğinin mihenk taşı olan Asvan Barajı'nın inşasının finansmanı için Dünya Bankasına yapılan başvurunun reddedilmesini sağlamıştır. Bu durum karşısında Nasır da şaşırdı.[163] Böylece Nasır liderliğindeki Kahire yönetimi Moskova ile daha çok yakınlaştı.

ABD'nin söz verip geri çektiği kredi teklifini Sovyetler Birliğinin yardımı ile karşılamak isteyen Nasır, ayrıca baraj finansmanını sağlayabilmek için Süveyş Kanalını da millileştirmiştir. O zamana değin uluslararası bir oluşum tarafından yönetilen Süveyş Kanalının millileştirilmesi kararı en çok İngiltere ve Fransa'yı kızdırmıştır.[164] Bu olayın sebep olduğu savaş sonrasında Mısır'ın yüzü Sovyetler Birliğine daha çok dönmüştür.

3.1.3. Siyasi ve Askeri ilişkiler

[160] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 344.
[161] Turgay Murat, *Süper Güçlerin Orta Doğu Mücadelesi*, 172.
[162] Gökhan Erdem, "Bağlantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri", 81.
[163] Cihan Sedat, *Cihan Sedat Piramit Yolunda Aşkın ve Devrimin Hikayesi* (İstanbul: Kaktüs Hatırat, 2004), 164.
[164] Selman Botman, *Egypt from Independence to Revolution, 1919-1952* (Syracuse University Press, 1991), 157.

Çekoslovakya silah anlaşmasının imzalanmasına kadar pek mühim olmayan siyasi ilişkilere sahip olan SSCB ile Mısır, bu anlaşma sonrasında siyasi ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu anlaşma ile Sovyetler Mısır'a sağladığı 250 milyon dolarlık askeri teçhizat karşılığında pamuk, pirinç ve tekstil malzemesi almayı kabul etmiştir. Mısır ile yaptığı bu silah anlaşması sayesinde Sovyetler, ABD ve İngiltere'nin öncülük ettiği ve Doğu blokunu kuşatmayı amaçlayan NATO, Bağdat Paktı ve SEATO gibi örgütleri yarıp geçmeyi başardı. Ayrıca Orta Doğu coğrafyasına da böylece ayak basan SSCB, coğrafyadaki diğer devletler ile Mısır aracılığıyla ilişkilerini geliştirmenin yollarını da aramaya başladı.[165] Bu nedenle bu anlaşmasının ekonomik öneminden ziyade siyasi önemi bulunmaktaydı.

1958 yılında Mısır ile Suriye birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Sovyetler Birliği bu yeni cumhuriyeti kuruluşundan kısa süre sonra tanıdı ve derhal diplomatik ilişkileri tesis etti. Nasır, yeni cumhuriyetin de anti-emperyalizm, içişlerine karışmama ve barış içinde bir arada yaşama olan temel ilkelerini yeniden teyit etti. Suriye Komünist Partisi bastırılsa da ikili ilişkiler zayıflamadan devam etti. Sovyetler, Batı karşıtı tutumundan dolayı Nasır'ı bu yeni yönetiminde de desteklemeye devam etti.[166]

Ekim 1964'te Sovyetler Birliği'nde Kruşçev'in yerine Brejnev'in devlet başkanı olması Mısır'da şok etkisi yarattı. Zira Kruşçev, Sovyet Mısır ilişkilerinin esas mimarıydı. 1955 yılında imzalanan silah anlaşmasıyla Mısır'ın gücüne güç katmasını sağlayan, Süveyş Krizi sırasında Mısır'ı savunan, Asvan barajı gibi birçok tesis için Mısır'a teknik ve maddi destek sağlayan ve Birleşik Arap Cumhuriyetini destekleyen Kruşçev yönetimindeki Sovyetler idi. Mısırlı gazeteci Muhammed Haykal Sovyetlerdeki iktidar değişikliğini "Kruşçev'in düşüşü Rusya'da Mısır'dakinden daha az etki yapmıştır." diyerek ifade etti. ABD'li bir istihbarat kaynağı da Nasır'ın söz konusu haberi aldığında paniğe kapıldığını iletmişti. Sovyet lideri Kruşçev, iktidarda olduğu son zamanlarda Mısır'a daha fazla ekonomik ve askeri yardım yapacağı sözünü vermiş fakat bu sözünü yerine getirememişti.[167]

Mısır'ın 1955-1972 yılları arasında sahip olduğu silahların neredeyse tamamı Sovyetler Birliğinden satın alınmıştı.[168] 1967 yılında yaşanan ve Arap İsrail savaşlarının ikincisi olan Altı Gün Savaşları sırasında da Mısır ordusu Sovyet askeri teçhizatlarından oluşuyordu. Ayrıca Mısır askerinin eğitimi de Sovyetler tarafından gönderilen danışmanlarca sağlanıyordu. Bu

[165] John W. Copp, *Egypt and the Soviet Union, 1953-1970,* 77-80.
[166] Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt,* 19.
[167] Jesse Ferris, "Guns for Cotton? Aid, Trade, and the Soviet Quest for Base Rights in Egypt, 1964–1966", *Journal of Cold War Studies* 13/2 (2011), 4-38.
[168] Melih Yıldız, *Mısır-Rusya İlişkilerinde Askerî Boyut* (ORSAM, 2021).

savaşın sonucunda Arap devletleri yeniden mağlup oldular. Askeri olarak tüm varlıklarını kaybeden Mısır açısından savaşın en önemli neticesi artık biraz daha fazla Sovyetler Birliğine bağımlı olduğunun anlaşılmasıdır.[169] Daha önceki yıllarda Sovyet-Mısır ilişkileri üst düzeyde olsa da Mısır bağımsız bir devlet olarak Sovyetler Birliğinden farklı hareket edebiliyordu. Fakat 1967 savaşıyla birlikte bu bağımsızlık kaybolmuş ve Mısır, Sovyetler Birliğine siyasi, ekonomik ve askeri olarak bağımlı hale gelmişti. Mısır'daki Sovyet etkisi bu tarihten sonra da ciddi boyutlarda artmaya devam etmiştir. Mısır'ın yenilgisi akabinde Sovyet liderler hemen Mısır'ın eksiklerinin kapatılması noktasında destek vereceğini ifade etmişlerdir. Öncelikle hava kuvvetlerinin ihtiyaçları karşılandıktan sonra diğer ihtiyaçları da hızla karşılanmaya çalışılmıştır. Sovyetler bu yardımlarla birlikte Mısır ordusunda reform yapılması gerektiğine de inanmaktaydı. Fakat bu reformu gerçekleştirecek kişilerin Sovyet askeri uzmanları olmasını şart koşmuştur. Moskova'ya bağımlılığı artan Mısır bu teklifi kabul etmek zorunda kalmış ve ordunun en düşük kademesinden en yüksek kademesine kadar Sovyet subayları görevlendirilmiştir.[170]

Sovyetler Birliğinin Mısır'daki askeri gücü ve etkisi çok fazlaydı. Bu durum Sovyetler Birliğini Akdeniz ve Orta Doğu'da çok güçlendirmişti ve Nasır'a göre Mısır'a ihtiyacı olan güvenlik garantilerini sağlamıştı. 1970 yılında Nasır, Sovyetlerden uçaksavar birliklerinin konuşlandırılmasını talep etmiş ve bu talep Moskova tarafından kabul edilerek Mısır'a 1200 asker ve SAM-3 füzelerinden oluşan uçaksavar tümeni gönderilmiştir. Bu girişim Mısır ordusunu güçlendirmiştir fakat Sovyetler bu kararı verirken çok zorlanmıştır. Zira ABD ile herhangi bir çatışmaya girmek istemiyordu fakat Nasır'ın ısrarı sebebiyle bu askeri yardımı yapmak zorunda kalmıştır.[171]

Kalp rahatsızlığı olan Nasır, 28 Eylül 1970 tarihinde ülkesine dönecek olan Kuveyt Emirini havaalanına uğurladıktan sonra fenalaşarak hayatını kaybetti. Nasır Sovyetler Birliğine en son ziyaretini aynı yılın Temmuz ayında yapmıştı. Bu ziyaret olağan bir ziyaretti fakat Nasır'ın tedavisi dolayısıyla üç hafta uzamıştı. Nasır'ın ölümünden hemen sonra Mısır'a gelen Sovyet Başbakanı Aleksey Kosygin, Mısır televizyonunda yaptığı konuşmada Nasır'ı övmüş ve onun için "Tarihin akşını değiştirecek nitelikle Sovyet-Mısır ilişkilerinin mimarı" demiştir.[172]

Nasır'ın liderliğini yaptığı Hür Subayların Mısır'da gerçekleştirdiği devrim sonrasında Sovyetler Birliği ile güçlenen ilişkiler, 1967 Arap İsrail savaşından sonra en üst seviyeye gelmiş

[169] John W. Copp, *Egypt and the Soviet Union, 1953-1970,* 47.
[170] Gökhan Erdem, "Bağlantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri", 90-92.
[171] Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*, 112-113.
[172] Turgay Murat, *Süper Güçlerin Orta Doğu Mücadelesi*, 309.

ve Nasır'ın ölümüne kadar güçlü bir şekilde devam etmiştir. Nasır'ın emperyalizm karşıtı duruşu ve Batılı ülkelerden beklediği desteği görememesi gibi nedenler onu Sovyetler Birliğine yakınlaştırmış ve ülkesinin başta askeri olmak üzere birçok alanda gelişmesinin önünü açmıştır. Böylece Nasır hem ülkesinin gelişmesini sağlarken hem de güvenliğini temin etmeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği ise Soğuk Savaş atmosferinin de etkisiyle Mısır'ı Orta Doğu ve Akdeniz'de nüfuzunu kurmak ve bu nüfuzu pekiştirmek için en uygun ülke olarak görmüştür. Böylece hem Orta Doğu'da ABD etkisini baltalamayı hem de ticari ve ekonomik ilişkileri sayesinde kendisine pazar oluşturmayı hedeflemiştir.

3.1.4. Ekonomik İlişkiler

Sovyetler ile ticaret yapmak, başta Mısır olmak üzere kısıtlanan veya gelişmekte olan Üçüncü Dünya ülkeleri için çok makul bir seçenek idi. Zira Mısır, Süveyş Krizi sırasında ABD dahil Batı'nın ekonomik ambargosuna uğrarken pamuğunun büyük kısmını Sovyetler Birliğine satmıştır. Moskova da kıtlık yaşadığı zamanlarda dahi bu ülkelere buğday ihracatını kısmayarak ekonominin yanında siyasi kazançlar da elde etmeye çalışmıştır. Diğer yandan Mısır gibi Üçüncü Dünya ülkeleri ile ticaret yaparken kendi para rezervini tüketmeden alacağı mallar karşılığında ülkelere teknolojik veya askeri yardım sağlıyor, böylece her iki taraf da kazançlı çıkıyordu. Bunu kabul etmeyen devletlerin de ödeme kabiliyetlerine göre yıllık olarak düzenlenen taksitler halinde ödemelerine imkan sağlıyordu.[173]

Sovyetler gerek askeri gerekse de sivil birçok yardımda bulunmuştur. Asvan Barajının inşası için 1958 yılında toplamda 275 milyon dolarlık destek sağlamıştır. Ayrıca barajın inşasını Sovyet uzmanlar yapmıştır. Sovyet Ticaret ve Sanayi Odasına göre o dönemde Mısır'daki 97 sanayi tesisi Sovyet yardımları ile inşa edilmişti. Diğer yandan binlerce Mısırlı Arap öğrenci de gerek Sovyetlere, gerekse de Doğu Avrupa'daki üniversitelere eğitim alabilmeleri için gönderilmiştir. 1956-1967 arasında Mısır'a Sovyet yardımlarının miktarı yaklaşık 1.5 milyar doları bulmuştur.[174]

Sanayi tesislerinin dışında nükleer enerji konusunda da Sovyetler Birliği ile Mısır arasındaki temaslar gelişmiştir. Mısır'ın nükleer programı devrimden iki yıl sonra, 1954 yılında başlamıştı. Süveyş Krizinden sonra Sovyetlerden atom fizikçileri Mısır'ı ziyaret ederken nükleer enerjinin geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların sonucunda

[173] Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt,* 176.
[174] Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*, 111.

Sovyet yardımıyla Mısır'da atomik enerji istasyonlarının kurulması kararlaştırılmıştır. Bu yardım ikili ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamış ve aynı yıl Mısırlı bir heyet ticaret için SSCB'e ziyarette bulunmuştur.[175] Bu girişimler bir sonuç vermese de, bu alandaki temasların Putin döneminde yeniden gündeme geldiği görülecektir.

3.2.Sedat Dönemi: Gerileme

1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar Devriminin ana kadrosunda bulunan Enver Sedat, Cemal Abdunnasır'ın yakın dostuydu ve devrim sonrasında devlet yönetiminin farklı kesimlerinde görev aldıktan sonra 1969 yılında Nasır'ın yardımcısı olarak görevlendirilmişti. 1970 yılında Nasır'ın ölümünden sonra Mısır cumhurbaşkanı seçildi. Sedat çoğu Mısırlı tarafından sempatik görülmüyordu. Ayrıca hep Nasır'ın gölgesinde kalan Sedat'ın yeteneklerinin de cumhurbaşkanlığı görevini yürütecek kapasitede olmadığına inanılıyordu. Bu nedenle Sedat, cumhurbaşkanlığı süresinin uzun sürmeyeceğini düşünen Mısırlıları şaşırtmış ve verdiği kararlar ile gerçek kişiliğini öne çıkarmıştır.[176]

Sovyetler Birliği de Mısır'daki Sedat yönetimine şüphe ile bakmıştı. Göreve geldikten sonra Sedat dış politikaya öncelik verdi ve Dışişleri Bakanlığını bu faaliyetlerde arka planda tuttu.[177] Kararlarını kendisi veren ve kararlarında kişiliğini yansıtan Enver Sedat dönemini tarihsel olarak iki bölüme ayırabiliriz. İlk bölümde 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı sonrasında imzalanan Camp David Antlaşmasına kadar olan süreç anlatılırken, ikinci bölümde ise antlaşma sonrasında Enver Sedat'ın Batı yanlısı dış politikasının hakim olduğu süreç anlatılacaktır.

3.2.1. Statüko Dönemi: 1970-1973 Arası Dönem

Enver Sedat cumhurbaşkanı olduktan sonra ilk işi ülke içinde kendi otoritesini sağlamlaştırmak ve gücünü kanıtlamaya çalışmak oldu. Öncelikle kendisine darbe yapacağını düşündüğü kişileri tasfiye ederek işe başladı. Bu kişiler arasında başbakan, içişleri bakanı ve istihbarat servisi başkanı gibi önemli mevkilerde bulunan kişiler vardı. Sovyetler Birliği Enver

[175] John W. Copp, *Egypt and the Soviet Union, 1953-1970,* 118-119.
[176] Ömer Duman, "Arap Dünyası'nda Mısır Lideri Cemal Abdülnasır Rüzgarı ve Nasır Sonrası 1970-1981 Yılları Arasında Mısır'ın Durumu", *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi* 3/1 (2020), 27-40.
[177] Kirk J. Beattie, *Egypt During the Sadat Years* (Palgrave Macmillan, 2000), 87.

Sedat'tan şüphelendiği ve politikalarından emin olamadığı için kendisine daha yakın hissettiği bu kişileri arka planda destekliyordu.[178]

Bu hamlelerinden sonra Sovyetler yüzünü Sedat'a dönmüştür. 1971 yılında Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Nikolay Podgorny Kahire'yi ziyaret etti. Podgorny ile Kahire'de görüşen Sedat, Sovyetlerin kendisi hakkındaki şüphelerini yatıştırmaya çalıştı. Rusların gerek Çarlık döneminde gerekse de Sovyet döneminde şüpheci kişiler olduklarına inanan Sedat, Podgorny'i havaalanında uğurlarken Sovyetlerdeki meslektaşlarına kendisine güvenmeleri mesajını da iletti. Bu ziyaret sırasında Sovyetler Birliği ile Dostluk ve İşbirliği Anlaşması da imzalanmıştır. Podgorny, Mısır'a ihtiyacı olan tüm silahların temin edileceğini de açıklamış fakat Sedat'ın büyükelçi aracılığıyla bu sözü birçok kez hatırlatmasına rağmen beklenen silah ve askeri teçhizatlar gelmemiştir.[179] Aynı yılın sonunda bu sefer Sedat Sovyetler Birliğine davet edildi ve burada da Mısır'a uçak verilmesine karar verildi. Fakat bu söz de Sovyetler tarafından yerine getirilmedi ve Sedat yeniden hayal kırıklığına uğradı. Ayrıca bu dönemde ABD de İsrail'e silah yardımı yapacağını duyurdu. Bu durum Kahire'de endişeye sebep oldu ve Sedat yeniden Sovyetler ile temasa geçse de yine bir sonuç çıkmadı. Bu durum Sedat'ı endişeye sevk etti. Sedat'ın bu endişesinde ABD ile Sovyetler arasında başlayan yumuşama dönemi atmosferi çok etkili olmuştur.[180] Mısır'ın güvenliğini sağlayacak olan askeri yardımın kısıtlanması Mısır lideri Enver Sedat'ı Nasır döneminden farklı bir politika izlemeye sevk etmiştir.

Öte yandan, 1972 yılının Mayıs ayında ABD Başkanı Nixon, Dışişleri Bakanı William P. Rogers ve Milli Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger Sovyetler Birliğine bir haftalık ziyarette bulunmuştu. Moskova'da Brejnev ve ekibi ile görüşen ABD heyeti daha iyi ilişkiler ve silah kontrolü gibi çeşitli konularda iş birliğine vardı. Konuşulan konular arasında Orta Doğu'daki barış meselesi de vardı. Her iki taraf da bölgede kalıcı bir barışın olmasını desteklemişlerdir. Taraflar böylece Orta Doğu'daki durumun normalleşmeye başlayacağına ve bölgede güvenlik ve askeri açıdan rahatlama yaşanacağına inanmaktaydı. Sovyetlerin özellikle askeri rahatlama konusundaki açıklamaları Sedat üzerinde şok etkisi yaratmıştı. Zira, Sovyetler

[178] Cihan Sedat, *Cihan Sedat Piramit Yolunda Aşkın ve Devrimin Hikayesi,* 266.
[179] Anwar Sadat, *In Search of Identity* (Harper and Row, 1977), 225-226.
[180] Mahmut Turan,, Muhammed Hüseyin Dağ, "Mısır Tarihinde Enver Sedat Dönemi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 78 (Eylül 2018), 306-323.

Birliğinin bu açıklaması Mısır'a İsrail ile savaşında artık yardım etmeyeceği anlamına gelmekteydi.[181]

Yaşanan yumuşama dönemi atmosferinde, Sovyetlerin yapılan anlaşmalara ve verdiği sözlere rağmen taahhütlerini yerine getirmemesi Mısır'ın aleyhine olarak algılanmış ve Sedat yüzüstü bırakılmıştı. Bunun üzerine Enver Sedat özellikle 1967 savaşından sonra ülkeye gelen binlerce Sovyet askeri uzman ve teknisyenini ülkeden kovarak dünyayı şok etmiştir. Sedat bu olayın ardından çok basit bir açıklama yaptı. Bu açıklamasında Sovyetlerin taahhütlerini yerine getirdiği sürece aralarının iyi olduğunu belirtti.[182] Sovyet uzmanlarının ülkeden gönderilmesinin görünen sebebi buydu. Fakat arka planda farklı nedenleri de vardı.

Sedat'ın bu ani kararını biraz da kişiliğinde aramak daha makul gözükmektedir. Zira Sedat, selefi gibi halkın en alt kesiminden gelmiş ve 1936 yılında yapılan bir anlaşma ile ordunun içine girebilmiş şanlı bir kişiydi. Ayrıca İngiliz sömürgesi altında büyümüş ve gençliği bu sömürge durumundan kurtulmak için verdiği mücadele ile geçmiştir. Milleti ve halkı için mücadele veren Sedat, Sovyetlerin kendilerini görmezden gelmesine ve sadık olunmasını beklemesine dayanamamış olabilir. Sovyet uzmanları ile Mısırlı askerler arasındaki çatışmalar da bu uzmanların Mısırlıları tembel, verimsiz ve yetersiz olarak görmesi nedeniyle başlamış ve Sedat'ın bu kararı vermesindeki esas sebeplerden biri olmuş olabilir.[183]

Enver Sedat Sovyetler Birliğine aniden yüzünü çevirmedi. Sedat'ın bu kararını etkileyen olayların uzun geçmişi vardır. Fakat Sovyetlerin sözü verilen silahları Mısır'a göndermeyerek, İsrail tehdidine karşı Mısır'ı savunmasız bırakması Sedat için bardağı taşıran son damla olmuştur. Böylece Sovyetler Birliği Mısır ilişkileri kopma noktasına gelmiştir.

Mısır halkı 1967 Arap-İsrail Savaşı sonucunda işgal edilen toprakların kurtulmasını talep ediyordu ve Sedat iktidara geldikten sonra yaptığı konuşmalarda bu toprakların en kısa zamanda geri alınacağına dair sözler vermişti. Verilen bu sözlerin hepsi Sovyetler Birliğinden gelecek olan askeri teçhizata bağlı olduğu için Sedat bir türlü verdiği sözleri yerine getiremedi ve bu durum halkta tepkiye yol açtı.[184] Böylece, Enver Sedat bu olaydan sonra kaybettikleri toprakları geri alabilmenin tek yolunun ABD ile ilişkileri geliştirmek olduğuna inanmaya başlamıştı. Sedat, ABD'ye yakınlaşmak için fırsat bulduğunda ise İsrail olimpiyat takımına Filistinli örgütler tarafından saldırı düzenlenmiş ve dünyanın gündemi bu konuya yoğunlaşmış,

[181] Thomas W. Lippman, *Hero of The Crossing- How Anwar Sadat and the 1973 War Changed the World* (ABD: Potomac Books, 2016), 59.
[182] Thomas W. Lippman, *Hero of The Crossing- How Anwar Sadat and the 1973 War Changed the World,* 54.
[183] Edward R. F. Sheehan, "Why Sadat packed off the Russians", *The New York Times* (blog), 1972.
[184] Bernard Gwertzman Special to The New York Times, "ORDERS BY SADAT", *The New York Times* (1972).

Sedat'ın girişimi de pek umursanmamıştır. Ayrıca ABD'de yapılacak seçimler için oy oranlarında değişikliği göze alamayan politikacılar Sedat'ı bir süre için arka plana atmış ve gündemlerinde yer verememişlerdir.[185]

Sonuç olarak, Sedat kaybedilen toprakları geri alacağına dair halkına söz vermişti. Halk da bu söze güvenerek kaybedilen toprakları geri istiyordu. Bu esnada Sedat, ABD'ye yakınlaşmış fakat istediği sonucu alamayınca yüzünü tekrar Sovyetler Birliğine çevirmek zorunda kalmış ve 1973 yılında ikili ilişkiler tekrar canlanmaya başlamıştır. Sedat, Sovyet filosunun 1973 yılında sona erecek olan Mısır limanlarını kullanmasına izin veren anlaşmayı beş yıl daha uzatacağını bildirmiştir. Böylece Sovyet uzmanlarını ülkesinden kovmasına rağmen, ikili ilişkileri tamamen koparmak istemediğini göstermeye çalışarak açık kapı bırakmıştır.[186]

3.2.2. 1973 Arap-İsrail Savaşı

Arap-İsrail savaşlarının sonuncusu olan 1973 savaşı, Ramazan ayında gerçekleştiği için Müslümanlar için *"Ramazan Savaşı"*, Yahudiler için ise çok kutsal sayılan Yom Kippur'un başlangıcına denk geldiği için *"Yom Kippur Savaşı"* olarak isimlendirilmektedir.[187] Önceki Arap-İsrail savaşlarında asıl amaç İsrail'in yok edilmesi iken bu savaşta sadece 1967 savaşında kaybedilen toprakların geri alınarak Arapların kaybolan prestijini ve gururunu kurtarmak amaçlanmıştır.[188]

Sedat, Mısır halkına verdiği sözü unutmamıştı. İktidarının ilk yıllarından itibaren İsrail ile savaşmak için hazırlık yapmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği yönetimi Sedat'ın hazırlık planlarını en başından beri biliyordu. Zira 70'li yıllarda uluslararası siyasete hakim olan barış havasını bozacak bir hareketten kaçındıkları için Mısır'a arzu ettiği askeri yardımı yapmamış olabilirler. Enver Sedat'ın kaçınılmaz olarak gördüğü savaşın öncesinde ABD'ye yanaşması da kaybettiği toprakları savaşsız bir şekilde geri almayı amaçladığı için idi.

Tüm bu gelişmeler ile birlikte Mısır'ın İsrail'e savaş ilan etmesi tüm dünyada şok etkisi yarattı. ABD ve İsrail, Sedat'ın savaş açacağını tahmin etmiyordu. Sovyetler Birliğine dahi,

[185] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu* (İstanbul: Alfa Yayınları, 362.
[186] Thomas W. Lippman, *Hero of The Crossing- How Anwar Sadat and the 1973 War Changed the World,* 65.
[187] Thomas W. Lippman, *Hero of The Crossing- How Anwar Sadat and the 1973 War Changed the World* 1.
[188] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005), 715.

savaşı engelleme ihtimali olduğu için, haber verilmedi.[189] Enver Sedat'ın eşi Cihan Sedat da yazmış olduğu anı kitabında savaş başlayana kadar kendisinin de haberinin olmadığını ifade etmiştir.[190] Savaş Mısır, Suriye ve Ürdün arasında yapılan planların akabinde sadece Sina ve Suriye cephelerinde 6 Ekim 1973 tarihinde Arap devletlerinin ani saldırısıyla başladı. Her ne kadar Araplar savaşın başında başarılı olup sınırları 1967 savaşı öncesine kadar genişletseler de İsrail kuvvetlerinin hızlı toparlanması sonucunda sınırlar yeniden 1967 savaşı sonrasındaki konumuna gelmiştir. Suriye cephesi Arapların yenilgisiyle kapanınca İsrail kuvvetleri buradaki güçlerinin bir kısmını Sina cephesine göndererek bu cepheyi güçlendirdi.[191]

Savaşın İsrail lehine dönmesi ve bu nedenle İsrail'in savaşı devam ettirmek istemesi sonucunda savaşa ABD ve SSCB gerginliği de eklenmiştir. ABD, bu süreçte İsrail'e 2.2 milyar dolarlık askeri yardım paketini onaylamıştır. Buna öfkelenen Arap devletleri ise ABD'ye petrol ambargosu uygulamaya başlamış ve böylece OPEC krizi olarak bilinen kriz patlak vermiştir. ABD'nin İsrail'e yaptığı bu yardıma karşılık Sovyetler de Mısır'a ve Suriye'ye yardım paketi içeren hava köprüsü kurmuştur. Ayrıca Sovyetler diğer Arap devletlerini de savaşa katılmaları yönünde teşvik etmiştir. Savaş 22 Ekim 1973 tarihinde BM kararı ile sona ermiştir. Fakat İsrail saldırılarına devam etmiş ve bu durumun daha kötüye gittiği gören Moskova da Washington'u uyararak duruma müdahale etmesini istemiştir. ABD'nin müdahale etmemesi durumunda kendisinin tek taraflı olarak harekete geçeceğini açıklayan Sovyetlerin bu söylemini Washington ültimatom olarak algılamış ve tüm askeri kuvvetlerini alarm durumuna geçirmiştir. Yom Kippur Savaşı biranda dünya savaşına dönüşecekken İsrail'in saldırılarını durdurması ve ABD ile Sovyetlerin ateşkes anlaşmasını düzenlemesiyle tamamen sona ermiştir.[192]

Yom Kippur Savaşı Moskova-Kahire ilişkileri açısından dönüm noktası olmuştur. Aslında Enver Sedat 1967 savaşından sonra diplomasinin savaştan daha çok işe yarayacağına inanmaya başlamıştı. Bunun tek yolunun ise ABD'den geçtiğini düşünüyordu. Sovyetler Birliğinin sadece kendi çıkarları sebebiyle Mısır ile ilişkilerini iyi düzeyde tuttuğuna inanan Sedat, 1970'lerin başında ABD ile yaşanan yumuşama döneminde bunu çok iyi anlamıştı. Diplomasi yolu işe yaramayınca kaybedilen toprakları geri almak için tek çare olarak savaşmak zorunda kalan Mısır, böylece kendi güvenliğini sağlamaya çalışmıştı. Fakat savaşta mağlup olmuştu ve savaş nedeniyle Mısır ekonomisi çok kötü bir hal almıştır. Bu nedenle oldukça

[189] Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Ortadoğu* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 189.
[190] Cihan Sedat, *Cihan Sedat Piramit Yolunda Aşkın ve Devrimin Hikayesi*, 305.
[191] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,* 719.
[192] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, 369-370.

radikal bir karar veren Sedat, ekonomi ve dış politikada revizyona giderek Mısır'ın liberal ekonomiye geçişi için çabalamaya başlamıştır.[193]

3.2.3. Batı'ya Yöneliş ve Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1974-1980)

1973 savaşının net bir kazananı yoktur fakat Nasır kadar olmasa da Enver Sedat bu savaştan siyasi bir zafer elde etmiştir. Bu savaş başta Mısır olmak üzere Sovyetler Birliği, ABD ve İsrail için dönüm noktası olmuş ve savaşın akabinde her şey yeniden dizayn edilmeye başlanmıştır. Öncelikle savaş sırasında Arap devletlerinin uyguladığı petrol ambargosu başta ABD olmak üzere Batılı devletler ile sanayisi güçlü devletleri zor durumda bırakmış ve bu devletler Washington'a barışı sağlama konusunda baskı yapmıştır. Böylece bu devletler ekonomik çıkarları uğruna Arap devletlerinin davalarına daha çok hoşgörü ile bakmaya başlamıştır. Enver Sedat bu durumu kullanarak ABD ile daha çok yakınlaşmaya başladı. Sovyetler ile ilişkiler Sovyet uzmanların ülkeden gönderilmesiyle zaten soğumaya başlamıştı. Savaş sebebiyle tekrar iyi ilişkiler kurulmak zorunda kalınsa da İsrail ile Mısır arasında imzalanan İkinci Ayırma anlaşması sonrasında ilişkiler yeniden soğumaya başlamıştır.[194]

Sovyetler, İsrail karşısında Araplara silah sağlayabilirdi fakat savaşmadan ve sadece diplomasi yoluyla İsrail'e taviz verdirecek olan sadece ABD idi. Bu nedenle Sedat, Mısır'ın kaybettiği toprakları geri almanın tek yolunun Washington ile ilişkileri geliştirmekten geçtiğine inanıyordu.[195] Savaşın hiçbir tarafa faydası yoktu ama Mısır ekonomisine zararı çoktu. Moskova'dan alınan silahlardan dolayı Kahire'nin dış borcu inanılmaz derecede artmıştı. Savaşın çare getirmeyeceğine inanan Sedat, işte bu sebeplerle ABD ile ilişkilerini geliştirmeye karar vermiştir. Sedat, ABD ile ilişkileri geliştirmesinin de İsrail ile barışı sağlayacağına ve en azından Orta Doğu coğrafyasında istikrarı ve güvenliği temin edeceğine inanıyordu. Bu nedenle 1974 yılında ABD ile Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu ve ABD'li iş adamları ile yatırımcılar Mısır'a davet edildi.[196]

Mısır lideri Sedat'ın bu politikaları Moskova'yı kızdırmaya başlamıştı. Ayrıca Sedat, Sovyet askeri teçhizatlarının Mısır ordusunun verimliliğini düşürdüğünden şikayet ediyordu. 1974 yılının Haziran ayında Nixon Orta Doğu ziyareti sırasında barışçıl amaçlarla kullanılmak

[193] Mahmut Turan,, Muhammed Hüseyin Dağ, "Mısır Tarihinde Enver Sedat Dönemi".
[194] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, 394.
[195] William B. Quandt, *Peace Process-American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict Since 1967*, 2005, 131.
[196] Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt,* 72.

üzere atom enerjisinin geliştirilmesi için Mısırlılara destek sözü vermiştir. Nixon, bu hareketin Orta Doğu'daki Sovyet etkisini azaltmaya yönelik olmadığını dile getirse de çoğu yorumcu bunun tam olarak Sovyetlerin etkisini baltalamak olduğuna inanmıştır.[197]

1976 yılının Mart ayında Sedat, Mısır Parlamentosu'nda bir konuşma yapmış ve bu konuşmada Sovyet-Mısır Dostluk Antlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini açıklamıştır. Sedat'ın bu kararı vermesinde, Sovyetlerin silah sağlamaması ve Mısır'ın borçlarını ertelememesi etkili olmuştu. Sedat bu kararından sadece üç hafta sonra Mısır'daki Sovyet donanma tesislerinin kullanımının iptal edildiğini duyurdu. Sedat'ın bu hamleleri basında, felç olan ikili ilişkilere hukuki bir mühür koymak olarak nitelendirilmiştir. Sovyet basını ise bu hamlenin Arap davasına hakaret olduğunu ve bu nedenle Tel Aviv ile Washington'da coşkuyla kutlandığını ifade etmiştir.[198]

9 Kasım 1977'de Halk Meclisinde konuşma yapan Enver Sedat, İsrail ile barış istediğini ve Kudüs'teki İsrail Meclisi olan Knesset'e gitmeye hazır olduğunu dile getirmiştir. İsrail Başbakanı Menahem Begin ise bu söylemlere yanıt olarak Sedat'ı barış için İsrail'e davet edeceğini söyledi. Sedat bunun üzerine, birçok itiraza ve tehdide rağmen, Kahire'den İsrail'e uçtu.[199] Barış anlaşmasının detaylarının görüşüldüğü sırada Filistin'in geleceği konusunda iki taraf arasında anlaşmazlık çıkmış ve tam o sırada ABD Başkanı Carter, Begin ile Sedat'ı ABD'ye davet etmiştir. Karşılıklı görüşmeler sonucunda iki taraf arasında bir orta yol bulunmuş ve 17 Eylül 1978 tarihinde Camp David Anlaşması imzalanmıştır.[200] Sedat'ın Camp David Anlaşmasını imzalaması Sovyetler ile Doğu bloğuna mensup olan devletlerin tepkisini çekmiştir. İkili ilişkiler daha çok kötüleşmiş ve Mısır ile Sovyetler Birliği karşılıklı olarak diplomatik temsilcilerini kapatmıştır. Diğer yandan Arap devletleri de Mısır'ın anlaşmaya imza atmasına tepki göstermiş ve Mısır'a yaptıkları ekonomik yardımları kesmişlerdir. Mısır'ın Arap Birliği, OAPEC, Arap Para Fonu, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi üyelikleri askıya alınmıştır.[201] Mısır, Batı ve İsrail ile ilişkilerini düzeltirken hem Arap dünyasında hem de Sovyetler nezdinde yalnızlaşmıştır.

Camp David'in Mısır halkında yarattığı hoşnutsuzluğa ekonomideki başarısızlıklar da eklenince Enver Sedat da tamamen ABD'nin etkisi altına girdi. Mısır halkının gıda yardımlarını bile Washington yapar olmuştu. Enver Sedat bu hoşnutsuzluğu gidermek için bazı siyasi

[197] Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt,* 72-73.
[198] Karen Dawisha, *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*, 77.
[199] Arthur Goldschmidt Jr., *A Brief History of Egypt* (USA: Infobase Publishing, 2008), 201.
[200] Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi,* 422.
[201] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu,* 399-400-407.

reformlar yapsa da pek işe yaramadı ve halkın tepkisi gittikçe arttı.[202] Böyle bir ortamda, Sedat'ın İsrail ile yaptığı anlaşma sebebiyle ona kızan ve onu dinsiz olarak niteleyen radikal İslamcılar, Sedat'a pusu kurarak onu öldürmüşler ve böylece Mısır'da radikal değişikliklerin deneyimlendiği bir devir de kapanmıştır. Sedat'ın Mısır dış politikasında yaptığı değişiklikler ve Sovyetler ile bozulan ilişkileri Sedat'ın halefi olan Mübarek döneminde de devam etmiştir.

3.3.Hüsnü Mübarek Dönemi: Yeniden Rusya

Enver Sedat'ın suikasta kurban gitmesinin ardından dönemin cumhurbaşkanı yardımcısı olan ve aynı zamanda selefleri gibi asker olan Hüsnü Mübarek iktidara gelmiştir. Hüsnü Mübarek iktidarı boyunca seleflerine göre biraz daha pasif ve pragmatist bir dış politika izlemiştir denilebilir.

1928 doğumlu olan Hüsnü Mübarek, Kahire'deki Mısır askeri akademisini 1949 yılında bitirdikten bir yıl sonra Mısır'ın Şarkiye ilinde bulunan Bilbays'daki hava akademisinden mezun olmuştur. Sovyetler Birliğinde ileri uçuş ve bombardıman eğitimini aldıktan sonra ülkesine dönerek orduya katılmıştır.[203] Nasır, 1967 savaşından sonra Mısır Hava Kuvvetlerinin yeniden inşası için, o güne değin orduda çeşitli görevler almış olan, Mübarek'i seçmiştir. Mısır halkı tarafından, 1973 Arap-İsrail Savaşına da katılan, Mübarek'in seleflerine göre yetkin biri olmadığı kabul edilse de Sedat'ın yerine geçebilecek en uygun aday olduğu düşünülüyordu.[204] 1975 yılında Sedat tarafından cumhurbaşkanı yardımcısı makamına atanan Mübarek, Sedat'ın ölümünün ardından cumhurbaşkanı olmuş ve iki ay sonra yapılan seçimlerde de bu makamı asaleten kazanarak Mısır'ın 3.Cumhurbaşkanı olmuştur. Sedat'ın Mübarek'e bıraktığı ülke bir hayli karışık durumdaydı. Sedat ölümünden bir ay önce binlerce siyasi mahkumu tutuklatmıştı. Bu nedenle Mübarek aslında öfkeli bir Mısır'ı miras almıştır. Ayrıca ekonomik olarak da Mısır'ın yüklü miktarda dış borcu birikmişti. İşsizlik ve enflasyon oranları çok yüksekti.[205] Bunlara rağmen Mübarek çok uzun yıllar Mısır'ı yönetti. Bir devrin kapanışı olan Sovyetler Birliğinin dağılışını görmüş ve Rusya Federasyonu ile Mısır'ın yeni ilişkiler dizayn etmesini sağlamıştır. Bu nedenle, Mübarek'in uzun yıllar süren iktidar döneminde Sovyetler ve Rusya ile münasebetlerin gelişimini daha iyi anlayabilmek için bu kısım iki ana başlık altında

[202] Hasan Öztürk, "Mısır", *Modern Orta Doğu Siyasi Tarihi* (Bilgesam Yayınları, 2016), 46.
[203] "Hosni Mubarak | Biography, History, & Facts | Britannica" (Erişim 25 Ocak 2022).
[204] Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, *A History of Egypt From the Arab Conquest to the Present* (Cambridge University, 2007), 170.
[205] Galal Amin, *Egypt in the Era of Hosni Mubarak 1981-2011* (The American University in Cairo, 2011), 3.

toparlanmıştır. Bunlardan ilki Sovyetler Birliği'nin dağılışına kadar ki olan sürece değinirken, ikinci alt kısım ise Sovyetlerin dağılışının ardından Mübarek döneminin sonuna kadarki olan süreç ele alınacaktır.

3.3.1. Sovyetler Birliği ile İlişkiler (1981-1990)

Sedat döneminin bitişi ve Mübarek döneminin başlaması ABD ve SSCB gibi büyük güçler tarafından belirsiz bir dönemin başlangıcı olarak görülmüştür. Zira Sedat'ın suikast sonucu hayatını kaybettiği esnada ABD yönetimi, Orta Doğu'da çeşitli sorunlarla meşguldü. Lübnan'da iç savaş sürmekteydi ve bu savaşa ABD bir şekilde müdahil olmuştu, Libya'da Kaddafi'nin güvenilmeyecek ve yıkıcı politikaları vardı, Afganistan'da ise Sovyet işgali devam etmekteydi. Bu nedenle Mısır ve Enver Sedat, ABD için güvenlik çapası olarak görülmekteydi. Sedat'ın hayatını kaybetmesi ABD için endişe yaratsa da Mübarek'in, cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında yaptığı ilk açıklamada, Sedat'ın politikalarını devam ettirme sözü vermesi bu endişeyi bir nebze azalttı. Mübarek'in bu açıklamasına rağmen onu yıllardır tanıyan kişiler bile onun verdiği bu söze güvenememişti.[206] Fakat Mübarek söz verdiği şekilde selefi Sedat gibi ABD ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir. Bunda bölgede yaşanan gelişmeler ve Mübarek'in kendi kişiliği de etkili olmuştur. Mısır, ABD ile ilişkilerini geliştirirken ABD'den sürekli olarak askeri ve maddi yardım almış ve böylece ABD'ye tamamen bağımlı hale gelmiştir.

Diğer yandan Sovyetler Birliği de Sedat'ın ölümü sonrası gönderdiği taziye mesajında, seçilecek yeni cumhurbaşkanının ABD ve İsrail ile olan ilişkilerinin gözden geçirmesi temennisinde bulundu.[207] Mübarek ABD ile yakınlaşmasına karşın, Sovyetler Birliği ve Arap devletleri ile arasındaki gerilimi azaltmak amacıyla bu ülkelere de birtakım uzlaştırıcı jestler yapmıştır. ABD ve SSCB gibi süper güçlerle ilişkilerinde bir denge yaratmak amacıyla Moskova yönetimi ile ilişkilerini geliştirmeye karar veren Mübarek, önce Sovyetlerden Mısır'daki birkaç endüstriyel projeye teknik yardım sağlamasını talep etti. Ardından yapılan ziyaretler sonucunda ikili ticaret anlaşmaları imzalandı.[208] 1984 yılında geliştirilmeye başlanan bu ilişkiler gün geçtikçe daha iyi bir seviyeye gelmiştir. Mübarek, böylece iki kutup arasında

[206] Bernard Gwertzman - Special To the New York Times, "EGYPT AFTER SADAT", *The New York Times* (07 Ekim 1981), World.
[207] Serge Schmemann, "Moscow Sends Perfunctory Condolences to Cairo", *The New York Times* (08 Ekim 1981).
[208] Nael M. Shama, *The Foreign Policy of Egypt Under Mubarak: The Primacy of Regime Security* (School of International Relations University of St. Andrews, Doktora Tezi, 2008).

denge kurmaya çalışmış ve Mısır'ın tam bağımlılığını azaltmaya çabalamıştır. Fakat diğer yandan, bunu yaparken ABD ile mevcut ilişkilere zarar gelmemesi için de dış politika programını çok dikkatli oluşturmuştur.[209]

Mübarek, Nasır ve Sedat gibi değildi. Mübarek, seleflerinden farklı olarak radikal politikalar üretecek ve bunları uygulayacak vizyona sahip değildi. Dış politikasını oluştururken uluslararası ilişkilerde oldukça temkinli adımlar atmış ve karşıt kutuplar arasında denge kurmaya çalışmıştır. Mısır'ın bağımsız bir ülke olduğunu göstermek isteyen Mübarek, Sedat döneminde bozulan Arap devletleri ile ilişkilerini de düzelterek ülkenin bölgedeki yalnızlaştırılmasına son vermek istemiştir.[210]

Gorbaçov'un bakış açısı Mısır ile ilişkilerin restore edilmesine odaklanmıştır. Mısır'ın Arap Devletleri ile arasında iyileşme yaşanması Sovyet Mısır ilişkilerinde de bir iyileşmeye yol açtı. Daha doğrusu Sovyetler, Mısır'a yönelik politikasını değiştirme gerektiğini hissetti. Zira Arap dünyasında artan Mısır etkisi Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilere sahip olunması durumunda Sovyetlerin faydasına olacak bir şeydi. 1987 yılının başlarında Sovyetler Birliği, Mısır'ın borcuna ilişkin olarak kolaylıklar sundu. Bu ekonomik anlaşmaya kültürel bir protokol ve uzun vadeli bir ticaret anlaşması eşlik etti. Ayrıca İskenderiye ve Port Said'deki SSCB konsolosluklarının açılması kararlaştırıldı.[211] Bundan sonra Sovyet Mısır ilişkileri hızlıca düzelmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanının 1989 yılının başlarında Mısır'da Hüsnü Mübarek'i ziyaret etmesi Mübarek'in politikalarını meşrulaştırdı ve Orta Doğu diplomasisinde Mısır Suriye'nin yerini almış oldu.[212] Mübarek döneminde Mısır'ın İsrail-Filistin anlaşmazlığında büyük rol oynaması ve Arap devletleri arasında artan etkisi nedeniyle Sovyetler için yeniden güçlü bir ortak olması ikili ilişkilerin güçlenmesine fayda sağlamıştır. Mübarek, ekonomik sorunları nedeniyle Sovyetlerden yardım alırken, Gorbaçov da Mısır'ın geri ödemeleri ile ilgili çözüm bularak Mısır yönetimini rahatlattı. Böylece Gorbaçov döneminde SSCB, Mısır ile ilişkilerini güçlendirerek Orta Doğu'da tekrar etkili olmaya başladı.

3.3.2. Rusya ile İlişkiler (1991-1999)

[209] Susan Muaddi Darraj, *Modern World Leaders: Hosni Mubarak* (New York: Chelsea House Publishers, 2007), 60-61.
[210] Shama, *The Foreign Policy of Egypt Under Mubarak: The Primacy of Regime Security,* 59.
[211] Shlomo N. Sas, *Gorbachev's New International Outlook and The Eastern Mediterranean* (USA: Air War College Air University, 1990), 61-62.
[212] Sas, *Gorbachev's New International Outlook and The Eastern Mediterranean,* 62.

80'li yıllarda Mısır ile Sovyetler arasında soğuyan ikili ilişkiler ekonomik anlamda da kendisini belli etmişti. Mısır'ın SSCB ile ticaret hacmi 1.2 milyar dolardan 1991 yılında 350 milyon dolara kadar düşmüştü.[213] Hüsnü Mübarek'in 1990 yılında Moskova'ya yaptığı bir ziyaretin beklenen sonucu vermemesi ve 1991 yılında Sovyetlerin dağılması Mısır'ın umudunu yeniden Batı'ya döndürmüştür. Mısır ABD'ye daha çok umut bağlamaya başlamıştı. Sonuçta yarım asır süren Soğuk Savaş bitmiş ve bu savaşın galibi sayılan ABD'nin karşısında olmak çok zordu. Daha önce ABD'nin yanı sıra bir alternatif olarak gördükleri büyük güç Sovyetler Birliği yok olmuş ve böylece Mısır'ın ABD'ye alternatif bir güce sığınma fırsatı kalmamıştır.[214] Bu nedenle Mübarek Birleşik Devletler ile ilişkileri sağlamlaştırmanın daha rasyonel olduğu sonucuna vardı. Diğer yandan araştırmacılara göre Soğuk Savaş bittikten sonra ABD için Mısır'ın öneminin azalacağı düşünülmüştür. Fakat bölgede yaşanan terörizm gibi olaylar nedeniyle bu tez çabuk çürütülmüş ve Mısır, ABD ve diğer güçler için önemini korumaya devam etmiştir.[215]

Rusya'da Yeltsin döneminin ilk yarısı olan 1991-1995 yılları arasında Rus dış politikasına hakim olan yönelişin Batı'ya dönük olması ve diğer bölgeler ile az ilgilenilmesi nedeniyle ülkeler arasındaki ikili münasebetler pek parlak seyretmemiştir. Fakat Ocak 1996'da Orta Doğu uzmanı olan Yevgeny Primakov'un Dışişleri Bakanlığına atanması ile Rusya'nın Mısır ve Orta Doğu ile ilişkileri canlanmaya başlamıştır. Primakov bakan olarak atandıktan sadece üç ay sonra Ekim ayında Kahire'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve burada yaptığı açıklamalar ile ilişkilerin daha çok geliştirileceği mesajını vermiştir. Primakov'un ziyaretinden bir yıl sonra 1997 yılının Eylül ayında Mübarek de Rusya'ya bir ziyaret gerçekleştirdi ve bu ziyaret sadece ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili değildi. Mübarek bu ziyaretinde Orta Doğu'da istikrar ve barışın sağlanması için Rusya'nın da sorumluluk alması gerektiğini belirtti. Ayrıca Moskova'nın Orta Doğu ile ilgilenmemesi durumunda ise Arapların da Rusya ile ilişkilerini gözden geçireceği noktasında uyarılarda bulundu.[216]

Soğuk Savaş döneminde Mübarek, selefinin politikalarının devamı olarak ABD ile ilişkilerini üst düzeyde tutmuş ve bu dönemin ideolojik atmosferi nedeniyle Sovyetler Birliği ile de ilişkiler iyi bir düzeye ulaşamamıştır. Fakat Rusya Federasyonu'nun yeniden Orta Doğu'ya yönelmesi Mübarek'e ikili ilişkileri geliştirmesi için bir fırsat sunmuştur. Mübarek, Rusya'yı Orta Doğu coğrafyasında büyük bir güç olarak görmekte ve uluslararası meseleler ile

[213] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation* (Al Sharq Forum, 26 Ocak 2017).
[214] Shama, *The Foreign Policy of Egypt Under Mubarak: The Primacy of Regime Security,* 65.
[215] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,*6.
[216] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,* 7.

krizlerde Rusya'yı ana aktör veya dengeleyici bir devlet olarak görmek istemektedir. Mübarek'in Rusya'yı dengeleyici bir devlet olarak görmesi uluslararası güç dengesinin devamı ve barış için çok önemlidir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: PUTİN DÖNEMİ RUSYA-MISIR İLİŞKİLERİ

Vladimir Putin, Mart 2000'de devlet başkanı seçildiği zaman Mısır'da Hüsnü Mübarek iktidarı devam ediyordu. Rusya'nın yeni seçilmiş lideri Putin, Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında daha aktif bir dış politika izlemeye karar vermişti. ABD, 2001 yılındaki terör saldırısının ardından sert politikalara başlarken, Rusya Orta Doğu ülkeleri ile uzlaşma ve ittifak çağrısı yapmıştı. Putin'in amacı Batı ile İslam dünyası arasında bir köprü vazifesi görerek Rusya'ya uluslararası arenada güçlü devlet statüsü kazandırmak olmuştur.[217] Bu nedenle Rusya ile Mısır arasındaki ilişkiler de 2000'li yılların başından itibaren hızla gelişmeye başlamıştır.

4.1. Hüsnü Mübarek Dönemi (2000-2011)

4.1.1.Dış Politika

Hüsnü Mübarek'in dış politikadaki tutumundan bahsedilir ise, selefi Enver Sedat'ın politikalarını neredeyse aynen devam ettirdiği söylenebilir. Mübarek, her ne kadar iç politikada yozlaşmış ve otoriter bir lider olarak görüldüğü için eleştirilse de dış politikada Mısır'ın ulusal çıkarları ve güvenliğini koruduğu için takdir edildi.[218] Mübarek, selefi Sedat'a göre biraz daha ılımlı davranmış ve dış politikada Sedat kadar keskin çizgilere sahip olmamıştır, zira Sedat döneminde Sovyetler Birliği ile kopan ilişkiler Mübarek döneminde yeniden kurulmuş ve gelişmeye başlamıştır.

Hüsnü Mübarek'in iktidara geldikten sonra en önemli dış politika hedeflerinden birisi, Camp David Anlaşması sonrasında Arap dünyası ile bozulan ilişkilerin yeniden kurulmasıdır. Bunun için çok çaba harcayan Mübarek, diğer yandan İsrail ile mevcut ilişkilerinin zarar görmemesi için mesai harcadı. İsrail ve Arap dünyası ile ilişkilerini koruma ve geliştirme gayreti içinde bulunan Mübarek, böylece barışa olan inancını ve isteğini vurgulamış oldu.[219]

Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirme çabası içinde olan Mübarek, 1980 ile 1988 yılları arasında yaşanan Irak-İran Savaşı sırasında Saddam yönetimine destek vermiştir. Pan-Arabizm fikri çerçevesinde Irak'ı İran'a karşı destekleyen Mübarek, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali

[217] Mira Milosevich, "The 2010s: 'Grand Strategy' or Tactical Opportunism?", *The Role of Russia in the Middle East and North Africa Region. Strategy or Opportunism?* (Europen Institute of the Mediterranean, 2019), 30-54.
[218] Alaa Elhadidi, "Egypt's Shifting Foreign Policy Priorities", *The Cairo Review of Global Affairs* (2018), 79.
[219] Rania Ahmed Hemaid, *Egyptian foreign policy (special reference after The 25th of January Revolution)* (Madrid: Universidad Complutense De Madrid, Doktora Tezi, 2018).

sırasında ise Irak'a karşı cephe almıştır. İki Arap devletinin karşı karşıya geldiği bu çatışmada Kuveyt'i destekleyerek ABD'nin politikalarını izlemiştir.[220] Mübarek'in Irak'a karşı bu şekilde bir politika izlemesinin Mısır ulusal çıkarları açısından haklı nedenleri olduğu düşünülebilir. Bu nedenle Mübarek, Saddam karşıtı politikalar izleyerek onu mağlup etmeye çalışmış ve böylece kendisine yönelen tehditleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bunun ödülü olarak ise ABD ve diğer Arap devletleri Mısır'ın 20 Milyar dolarlık borcunu silmişlerdir.[221]

1991 yılındaki Körfez Savaşı sırasında Washington'un yanında duran Mübarek yönetimi, 2003 yılında ABD tarafından gerçekleştirilen Irak harekatı esnasında işgali önlemek için çaba harcamıştır. Kahire, her ne kadar Süveyş kanalını kullanma noktasında Amerikan kuvvetlerine olanak tanısa da maddi ve askeri olarak bir destek vermemiştir. Mübarek, tüm Arap devletlerinin Saddam rejimine karşı olduklarını fakat Irak halkına sempati duyduklarını belirterek işgalin gerçekleşmemesi noktasında uyarılarda bulunmuştur.[222] Uzun yıllardır Arap liderliği konusunda Irak ile rekabet halinde olan Mübarek liderliğindeki Kahire yönetimi Irak'ın işgaline karşı çıkmıştır. Zira Mübarek yönetimi Irak işgalinin Orta Doğu'da istikrarsızlıkları ve huzursuzlukları artıracağını ve bu durumun da Mısır'da tepki yaratacağını, Müslüman Kardeşler gibi muhalif oluşumlara güç kazandıracağını düşünüyordu.[223]

Demokratik olmayan bir yönetime sahip olan Mübarek iktidarı, insan haklarının korunması konusunda da sınıfta kalmıştır. Başta ABD olmak üzere Batılı devletler tarafından sürekli bu sorun gün yüzüne çıkartılmış ve Mısır'ın bu devletler ile ilişkilerinde gelişmeyi engelleyen bir problem olarak kalmıştır. Mübarek yönetimi Avrupa Birliği ile ekonomik ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Mısır çeşitli alanlarda AB ile ticari ilişkilerini geliştirmesine rağmen, insan hakları sorunları nedeniyle ikili ilişkiler tam ortaklık seviyesine gelememiştir.[224]

Özetle, Mübarek'in selefi Enver Sedat'a kıyasla dış politika seçeneklerini çeşitlendirdiği söylenebilir. Mübarek döneminde düşman ve dost kavramları sert bir şekilde şekillendirilmemiştir. O, dış politika önceliklerini belirlerken Mısır ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurmuştur. Mübarek, Sedat döneminde Arap Ligi'nden dışlanan Mısır'ı yeniden bu örgüte getirmek için çaba harcamış ve bunu yaparken İsrail ile ilişkilerine de dikkat etmiştir. Avrupa Birliği ve ABD ile ilişkilerini korumaya ve geliştirmeye devam etmiştir. Fakat insan haklarının korunması konusundaki sorunları sebebiyle, alternatif olarak, farklı devlet ve

[220] Eric Fillinger, "Mubarak Matters: The Foreign Policy of Egypt Under Hosni Mubarak", (2009), 31.
[221] Hasan Öztürk, "Mısır", *Modern Orta Doğu Siyasi Tarihi* (Bilgesam Yayınları, 2016), 50.
[222] Fillinger, "Mubarak Matters: The Foreign Policy of Egypt Under Hosni Mubarak", 38.
[223] Fillinger, "Mubarak Matters: The Foreign Policy of Egypt Under Hosni Mubarak", 31.
[224] Elhadidi, "Egypt's Shifting Foreign Policy Priorities" (2018), 80.

birlikler ile ilişkilerini geliştirmeye de devam etmiştir. Sedat döneminde dost olmayan bir ülke olarak görülen Rusya ile de Mübarek döneminde ilişkiler yeniden gelişmeye başlamıştır. Bir sonraki bölümde Mübarek döneminde Rusya'nın Mısır ile ikili ilişkileri çeşitli başlıklar altında ele alınacaktır.

4.1.2. Mübarek Dönemi Rusya-Mısır İlişkileri

4.1.2.1. Siyasi ve Diplomatik İlişkiler

Mübarek döneminde yeniden kurulan ve gelişmeye başlayan Rusya-Mısır ilişkileri, Vladimir Putin'in 2000 yılında iktidara gelmesinden sonra da ivme kazanarak gelişmeye devam etmiştir. Putin, Rusya devlet başkanı seçildikten beş ay sonra, Ağustos 2000'de ilk defa Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ile telefonla temasa geçmiş ve dostane ilişkiler kurma konusunda anlaşmışlardır. Ayrıca Putin, Filistin yönetimi lideri Yaser Arafat ile yaptığı görüşmeler hakkında Mübarek'e bilgi vererek onu Orta Doğu'daki barış arayışı çabalarına dahil etmek istemiştir.[225] Zira İsrail'in kurulmasından sonra coğrafyada Arap devletleri ile İsrail arasındaki çatışmayı sonlandırmak isteyen BM, ABD ve AB'den oluşan gruba Rusya da dahildir ve aktif bir şekilde barışa katkı sunmaya çalışmaktadır.

Rusya lideri Putin ile Mübarek'in ilk buluşması 27 Nisan 2001 tarihinde Moskova'da gerçekleşmiştir. Görüşmelerin sonucunda iki lider Rusya-Mısır Dostluk ve İş Birliği İlkeleri Deklarasyonunu imzalamışlardır. Bu anlaşma ile iki taraf Orta Doğu'da kalıcı ve kapsamlı bir barış için birlikte çalışma sözü vermişlerdir. Ayrıca bu bildiri ile ticari, ekonomik, bilimsel ve teknik alanlarda iş birliği yapılacağı vurgulanmıştır.[226] 2003 yılının Ağustos ayında yapılan telefon görüşmesinde ise iki lider ikili ilişkilerin kuruluşunun 60. yılını iyi dilekler ile tebrik ettiler. Güncel konuların da tartışıldığı telefon görüşmesinde Mısır lideri Mübarek, Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü ile iş birliğini geliştirme çabalarını takdir ettiklerini belirtti. Ayrıca Irak'taki son durum ve Orta Doğu barış süreci hakkında da faydalı bilgiler paylaşıldı.[227] Böylece Rusya lideri Putin iyice Orta Doğu ve İslam coğrafyasındaki gelişmelere dahil olmak

[225] "Vladimir Putin Had a Telephone Conversation with Egyptian President Hosni Mubarak", *President of Russia* (2000).
[226] Team of the Official Website of the President of Russia, "President Vladimir Putin held negotiations with Egyptian President Hosni Mubarak", *President of Russia* (27 Nisan 2001).
[227] Team of the Official Website of the President of Russia, "President Vladimir Putin Spoke by Telephone with Egyptian President Hosni Mubarak", *President of Russia* (Erişim 11 Mayıs 2022).

istemiştir. Mısır lideri Mübarek de bu durumdan rahatsız değildir ve Rusya'nın dış politikasını sıcak karşılamaktadır.

28 Mayıs 2004 tarihinde Putin, üç günlük resmi ziyaret için Rusya'ya gelen Mübarek ile görüşmüştür. Kalabalık heyetlerle geçen görüşmelerde iki tarafın üst yönetimde bulunan önemli görevliler devlet başkanlarına eşlik etmiştir. İki taraf da ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunda anlaşmıştır. Ayrıca Irak Savaşının çözümünde Birleşmiş Milletlerin rolünü güçlendirme konusu vurgulanmıştır. Irak halkına erken yetki devrini öngören BM Güvenlik Konseyi kararından yana olduklarını açıklayan taraflar, ivedi bir şekilde Irak için uluslararası bir konferans düzenlenmesi gerektiğini açıkladılar.[228] Mübarek ziyaret sırasında yaptığı açıklamada, Putin yönetimindeki Rusya'nın Orta Doğu'da Arap-İsrail anlaşmazlığını sona erdirmek için çaba harcadığını ve bu çabanın takdirle karşılanması gerektiğini ifade etti.[229] Irak'ta yaşananlar ile ilgili de Rusya ile aynı görüşte olduğunu belirten Mübarek, böylece Rusya ile ilişkileri geliştirmenin Mısır ve Arap dünyası için faydalı olacağını düşünmüştür. Aynı yılın Eylül ayında da Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Kahire'yi ziyaret etmiş ve burada "Dışişleri Bakanları Arasında Stratejik İş Birliği ve Diyalog Denemeleri Üzerine Protokol" isimli bir belge imzalanmıştır.[230]

2005 yılında gerçekleştirdiği ilk Orta Doğu turuna Mısır'dan başlayan Putin, 26 Nisan 2005 tarihinde Kahire'de Mübarek ile görüşmüştür. Bu ziyaret bu düzeydeki bir Rus liderin 40 yıl aranın ardından gerçekleştirdiği ilk ziyaret olması bakımından önemliydi. Bu ziyaret sırasında Rusya-Mısır ilişkilerinin artan stratejik öneminin altı çizilmiş ve dostça ilişkilerin derinleştirilmesi konusunda ayrı bir bildiri imzalanmıştır. Aynı zamanda Putin, Arap Ligi Konseyi'ni de ziyaret etmiş ve konsey Rusya'nın Kahire büyükelçisini Arap Ligi'nde de tam yetkili temsilci olarak akredite etmiştir.[231] Bunun yanında, Putin'in bu ziyareti karşılıklı yatırımlardaki durgunluğun aşılması noktasında yardımcı olmuştur. Bu ziyaretin ardından yeni iş ortaklıkları kurulmuş ve Rus şirketler, Mısır'ın otomotiv sanayisinde uzmanlaşmış şirketlerin faaliyetlerine katılmıştır. Küçük görünen bu adımlar daha büyük işlerin yapılmasına dair öncü haberciler niteliğindeydi.[232]

---

[228] "Vladimir Putin held talks with President Hosni Mubarak of Egypt, who is in Russia on a three-day official visit", *President of Russia* (Erişim 11 Mayıs 2022).
[229] "Joint Press Conference with President Hosni Mubarak of Egypt", 28 Mayıs 2004.
[230] Anna Borshchevskaya, *Russia in the Middle East: Motives, Consequences, Prospects* (Washington: Washington Institute for Near East Policy, 2016), 20.
[231] Borshchevskaya, *Russia in the Middle East: Motives, Consequences, Prospects,* 20.
[232] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation* (Al Sharq Forum, 26 Ocak 2017), 9.

Mübarek'in Putin cumhurbaşkanı seçildikten sonra onu tebrik etmek için araması ve dostane ilişkilerin geliştirilmesi konusunun konuşulması Putin için bir fırsat olmuştur. Mübarek'in başta Arap-İsrail çatışması olmak üzere Orta Doğu'daki anlaşmazlıkların çözümü sürecine Moskova'yı da dahil etmek istemesi ve Rusya'yı ABD'ye karşı denge unsuru olarak görmesi geçmişte Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin Mübarek döneminde ve sonrasında da olabileceğine inandığını göstermekteydi. Putin'in de gerek geçmişteki iyi ilişkiler gerekse de Mısır'ın nüfuzu ve Orta Doğu'daki gücü ve etkisi nedeniyle Kahire ile ilişkileri geliştirmenin bölgedeki etkisini artıracağına inandığı anlaşılmaktadır. Putin Mısır ile sadece siyasi ve diplomatik alanlarda ilişkilerini ilerletmemiş, aynı zamanda ekonomik ve askeri sahada da Mısır ile münasebetleri geliştirmenin yollarını aramıştır. Böylece Putin, bu girişimlerinin Rusya'nın Orta Doğu'daki etkisine katkı sağlayacağına inandığı söylenebilir. Özetle, Putin'in iktidarda olduğu dönemlerde Mübarek yönetimindeki Mısır ile siyasi ve diplomatik düzlemde ilişkilerin genel olarak iyi seviyede seyrettiği ve her iki tarafta çeşitli nedenlerden dolayı ikili münasebetleri geliştirmek için çaba harcadığı gözlemlenebilir.

4.1.2.2. Ekonomik ve Askeri İlişkiler

Rusya'da Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte ivme kazanan dış politika aktivizmi çerçevesinde ekonomik ve askeri alanlarda da Mısır ile ilişkilerde gelişmeler yaşanmıştır. Putin'in 2005 yılının Nisan ayındaki Orta Doğu gezisi sırasında Mısır ile karşılıklı ekonomik yatırımlardaki durağanlık aşılmaya çalışılmış ve bu ziyaret, yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Hacimsel büyüklük olarak bu iş birlikleri küçük olsa da ikili ekonomik ilişkilerin gelişmesi bağlamında önemlidir. Rusya, başta Mısır'ın traktör ve araba montajı şirketleri olmak üzere birçok farklı alanda Mısır şirketlerinin faaliyetlerinde yer almaya başlamıştır. Bu küçük hamleler ilişkilerin gelecekte daha parlak olabileceği yönünde bir algı yaratmıştır. Ayrıca Mısır'da bir Rus sanayi bölgesinin kurulması Putin'in ziyareti sırasında gündeme getirilecek müzakere edilmiştir.[233] 2005 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin 1.6 milyar doları aştığı görülmüş ve böylece daha farklı alanlar için iş birliğinin geliştirilmesine karar verilmiştir. Daha sonraki yılarda da Mübarek yönetimindeki Mısır ile Putin yönetimindeki Rusya arasında ikili ticari-ekonomik iş birliğinin boyutu genişletilmiştir.[234]

[233] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,* 9.
[234] "Russian-Egyptian relations are characterized by trust and partnership", *President of Russia* (Erişim 11 Mayıs 2022).

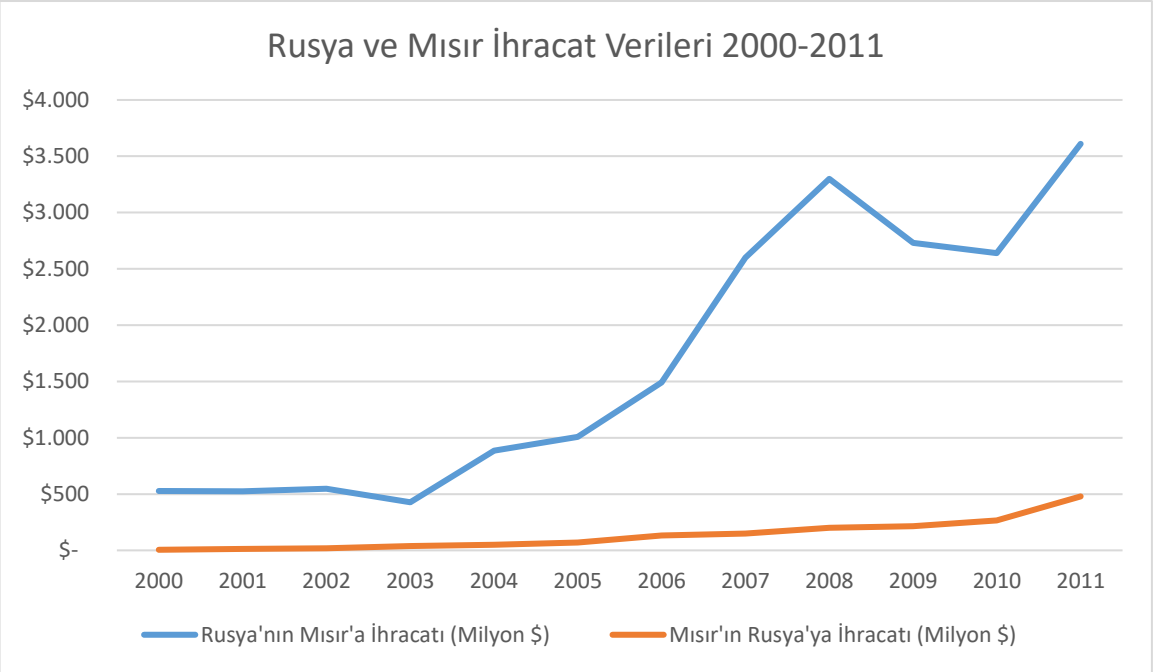

Şekil 1: Rusya ve Mısır İhracat Verileri (2000-2011) [235]

Askeri alandaki temas ve ilişkilere gelince, bu münasebetler de hızla gelişmeye devam etmiştir. Özellikle Mısır ordusunda silahların bir kısmının Sovyet yapımı olması ve bunların modernleştirilmesi ve onarımı ihtiyacı burada önemli idi. 11 Kasım 2008 tarihinde dönemin Mısır Başbakanı Ahmed Nazif'in Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında askeri-teknik alanda iş birliği mesajları verilmiş ve bu meseleleri koordine etmek için ortak ajanslar oluşturulmuştur.[236]

Dmitri Medvedev'in cumhurbaşkanı, Vladimir Putin'in başbakan olduğu dönemde (2008-2012), yani "tandem" yıllarında Mısır ile ilişkiler bir üst seviyeye çıkmış ve stratejik ortaklık düzeyine yükseltilmiştir. 23 Haziran 2009 tarihinde Medvedev'in Mısır ziyareti sırasında imzalanan stratejik ortaklık anlaşmasına göre taraflar serbest ticaret bölgesi kurmayı ve askeri teknik iş birliğini geliştirmeyi kabul etmişlerdir. Bu belge ikili iş birliğinin gelişmesine olumlu katkı sağlayan önemli bir adım olmuştur. Bu anlaşma sayesinde birçok Rus şirketi Mısır pazarına girmiştir. Bu tür olumlu gelişmelere rağmen karşılıklı yatırımların hacmi düşük kalmıştır. Mısır'ın Rusya ekonomisine yaptığı yatırımların değeri 2.1 milyar dolar iken, Rusya'nın yatırımları ise 16 milyar dolara ulaşmıştır. Diğer ülkelerin yatırımlarıyla karşılaştırıldığında bu rakamlar oldukça düşük kalmıştır.[237] Turizm açısından ise iki ülke ilişkileri gelişmiş seviyededir. Rus vatandaşlar için Mısır, önde gelen turizm merkezlerinden

[235] "Russia (RUS) and Egypt (EGY) Trade | OEC", *OEC - The Observatory of Economic Complexity* (Erişim 12 Ağustos 2023).
[236] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,* 9.
[237] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,* 9.

birisidir. Bu nedenle Rus vatandaşlar birçok kez Mısır'a ziyarette bulunmuştur. 2010 yılında Mısır toplam 14.7 milyon turisti ülkesinde ağırlamış ve bu turistlerin neredeyse 2 milyonunu Rusya vatandaşları oluşturmuştur.[238]

Mübarek bakımından ilişkilerin geliştirilmesi bilhassa turizm özelinde Mısır ekonomisi için çok mühimdi. Bu nedenle münasebetlerin geliştirilmesinin turizmi geliştireceği ve böylece Mısır ekonomisini güçlendireceği düşünülmüştür. Zira 2011 yılında başlayan Arap Baharı ayaklanmaları sırasında başta Rus vatandaşlar olmak üzere birçok ülkeden turistlerin Mısır'a gelemeyişi Mısır ekonomisinin gerilemesini hızlandırmıştır. Putin yönetimi açısından ise ekonomik ve askeri ilişkilerin geliştirilmesi Rusya'nın Mısır aracılığıyla Orta Doğu ve Afrika coğrafyasında daha rahat hareket edebilmesini sağlama yönünden önemli görülmüştür. Sonuç olarak Mübarek döneminde ekonomik ve askeri ilişkilerin de geliştirildiği söylenebilir.

4.2. Arap Baharının Başlangıç Süreci ve Rusya'nın Tutumu

Mısır'da 2011 yılında başlayan iç karışıklığın ayak sesleri 2010 yılında ülkede yapılan parlamento seçimleri sırasında duyulmaya başlanmıştır. Zira artık iyice yozlaşan Mübarek yönetiminin sıkı, hukuk ve insan haklarına aykırı politikaları halk nezdinde iyice tepkiye neden olmaya başlamıştır. Mısır halkı bu tepkisini seçimlere düşük katılım sağlayarak gösterdi. 2010 yılının Kasım ve Aralık aylarında iki etaplı yapılan parlamento seçimlerinde halkın sadece yüzde 25'i seçimlere katılmıştı. Bu durum Mısır halkının artık devlet kurumlarına inancının kalmadığı ve beklentilerinin bir hayli azaldığı anlamına gelmektedir. Bunda Mübarek'in uygulamış olduğu muhalefeti bastırma politikaları etkilidir ve Mübarek rejiminin sonuna gelindiğinin sinyallerini vermektedir. Ayrıca bu dönemlerde Mübarek'in kendisinden sonra koltuğunu oğlu Cemal'e bırakacağı yönündeki söylentiler halkın öfkesini daha çok artırmıştı.

17 Aralık 2010 Cuma günü Tunus'ta satış yaptığı el arabasını yakan zabıtalara kızan Muhammed Buazizi isimli gencin tepki amaçlı kendisini yakması üzerine ülkede halk sokaklara çıkmıştır. Bu ayaklanmalar, önce Tunus lideri Bin Ali iktidarının devrilmesine neden olmuş ve ardından diğer Arap ülkelerine de sirayet etmiştir. Arap Baharı adı verilen ve otokrat iktidarları devirmeyi amaçlayarak demokratik yönetimin kurulmasını amaçlayan bu ayaklanmalar kısa süre içinde Mısır'a da sıçramıştır. 25 Ocak 2011 günü ilk kez Kahire'nin Tahrir (Özgürlük)

[238] "Mısır 2010'da Rusya pazarında yüzde 52.4 büyüdü | Turizm Güncel - Turizm Haberleri - Turizm Gazetesi" (12 Kasım 2010).

Meydanı'nda toplanan Mısır halkı Cumhurbaşkanı Mübarek yönetimine yönelik protesto eylemlerine başlamıştır. Mübarek bu protesto eylemlerine ve süreçten endişe duyan ordunun baskısına sadece 18 gün dayanabilmiş ve 11 Şubat'ta istifa ettiğini açıklayarak yetkilerini Silahlık Kuvvetler Yüksek Konseyi'ne devretmiştir.[239] Başta Rusya olmak üzere uluslararası ilişkilerdeki güçler bu ayaklanmalara ve Mısır'da yaşanan gelişmelere karşı olumlu veya olumsuz tutumlar sergilemiştir.

Örneğin, Soğuk Savaş bittikten sonra giderek daha iyi seviyeye gelen Rusya'nın Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri Arap Baharının başlamasıyla birlikte sıkıntılı bir duruma girmiştir. Tunus'ta olaylar patlak verdikten hemen sonra Rusya devlet başkanı Medvedev ayaklanmaları tamamen barışçıl olarak görmüş ve bu ayaklanmaları diğer otoriter devletlere ders niteliğinde olması gerektiği açıklamasını yapmıştır.[240] Putin, 2012 seçimleri öncesinde yayımladığı *"Rusya ve Değişen Dünya"* isimli makalesinde Rusyalıların Arap Baharı ayaklanmalarını sempati ile karşıladığından bahseder. Fakat daha sonrasında olayların saldırganca devam etmesi ve azınlıklar ile muhalif düşüncelerin bastırılmaya çalışılması duyulan bu sempatiyi yok etmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı S. Lavrov ise Arap Baharı ile ilgili yaptığı açıklamada bu ayaklanmaları "beklenmeyen bir beklenen" olarak nitelemiştir. Zira Rus yetkililer Arap coğrafyasında artan sosyo-ekonomik sıkıntıların patlama noktasına geldiğini fark etmişti. Bu nedenle bu olaylar bekleniyordu. Diğer yandan ise olaylar çok hızlı bir şekilde gelişiyor ve yayılıyordu. Bu da beklenmeyen bir gelişmeydi.[241] Bu arada, olayların kısa süreceği de düşünülmüş ve bu durumdan Rusya'nın kazançlı çıkacağı öngörülmüştür. Çünkü kısa sürecek olan bu ayaklanmalar nedeniyle artan enerji fiyatları Rusya'nın kazancını artıracak ve enerji talebinde olan ülkelerin enerji güvenliği açısından Rusya'ya daha fazla güvenmesine sebebiyet verecekti. Fakat kısa vadede kazanç gibi görünen bu olaylar beklenenden uzun sürmüş ve Rusya'nın Orta Doğu politikasına zarar vermeye başlamıştır.[242]

Ayaklanmaların ateşi Mısır'a sıçradıktan sonra Rusya'nın Arap Baharına tutumu Tunus'taki gibi olmuş ve ilk başta olumlu karşılanmıştır. Fakat daha sonra olayların hızla gelişmesi ve şiddetin artması Rus yöneticileri endişelendirmiş ve kısa vadede Rusya'nın yararına olduğu düşünülen bu ayaklanmaların uzun vadede Rusya'ya zarar verebileceği

[239] Hasan Öztürk, "Mısır", 52.
[240] Salih Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), 251.
[241] Vügar İmanbeyli, "Rusya ve 'Arap Baharı' Süreci", *Arap Ayaklanmalarını Yeniden Düşünmek*, ed. Mesut Özcan - M. Hüseyin Mercan (İstanbul: Küre Yayınları, 2022), 213.
[242] İbragim Khasanov, "Rus Basınında Arap Baharı", *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/10 (2020), 93-128.

anlaşılmıştır. Zira bu dönemde Rusya'da gerçekleşen 2011 Duma seçimleri ve 2012 devlet başkanlığı seçimleri sonrasında Rusya'nın birçok farklı şehrinde protesto gösterileri düzenlenmiştir. Ayrıca Orta Doğu'daki istikrarsız ortamdan güç kazanan ve Rusya'yı düşmanı olarak IŞİD Kuzey Kafkasya'da saldırılar düzenlemiştir. Tüm bunlardan olumsuz etkilenen Rusya yetkilileri, Arap Baharı ayaklanmalarının ülke çıkarlarına zarar verdiğini düşünmeye başlamıştır.

İlk patlak verdiği zaman barışçıl olduğu düşünülen bu ayaklanmalar zaman geçtikçe ve Rusya'yı olumsuz etkiledikçe bunların Batı tarafından tasarlanan art niyetli ayaklanmalar olduğu düşünülmeye başlanmıştı. Her ne kadar Putin döneminde Mısır'ın Rusya ile ilişkilerinde bir canlanma yaşanmış ve yoğun iş birliği içeren ilişkiler kurulmuş olsa da Mısır, ABD'den yüklü miktarda silah ve maddi destek alan, Batı müttefiki bir ülke konumunda olmuştur. Bu nedenle Rusya yönetimi, Orta Doğu coğrafyasındaki bu ani gelişmeleri Batı oyunu olarak yorumlamıştır. Rusya yöneticilerine göre Batılı ülkelerin amacı Rusya'nın Orta Doğu coğrafyasındaki nüfuzunu yok etmekti.[243]

Rus basınında, iş dünyasıyla bağlantıları güçlü olan gazetelerde ise Arap Baharı ayaklanmalarının sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı çıktığına dair yazılar yazılmıştır. İş dünyası ile güçlü bağlantıları olan *Vedomosti* gazetesi, Hüsnü Mübarek'in başarılı bir siyasetçi olduğunu ve bu sorunu çözebileceği ihtimalini hatırlatmakla birlikte Mübarek'e alternatif olarak İslamcı bir hareket olan Müslüman Kardeşler destekçisi birisinin gelebileceğine dikkat çekmiştir. *Kommersant* gazetesi de olayları yakından takip etmiş ve Mısır gibi Orta Doğu ülkelerinde istikrarı ancak diktatörlerin sağlayabileceğini ifade etmiştir. Aynı gazete İslamcı demokrasilerin bölgeye istikrarsızlık ve terör getirmek isteyeceğini belirtmiştir.[244]

Arap Baharı ayaklanmaları başladığı zaman Rusya'nın üst düzey yetkililerinden birisi olan Rusya Dışişleri Bakan Yardımcı ve cumhurbaşkanının Orta Doğu özel temsilcisi olan Aleksander V. Saltanov olayları yakından gözlemlemek için Mısır, Suriye ve Ürdün gibi ülkelerin yer aldığı bir bölge turuna çıkmıştır. 9-13 Şubat 2011 tarihinde yapılan bu turun ilk günü olan 9 Şubat tarihinde Saltanov, Mısır lideri Mübarek ile görüşmüştür.[245] Saltanov'un yanında dört farklı general vardı fakat Mübarek sadece Saltanov ile görüştü ve ona iktidarda kalmayı planladığını söyledi. Ardından Rusya'nın Kahire büyükelçisi Mikhail Bogdanov, Saltanov ve Mübarek'in yardımcılığını yapan Genel İstihbarat Dairesi eski başkanı Ömer

[243] *The Role of Russia in the Middle East and North Africa Region. Strategy or Opportunism?*.
[244] Khasanov, "Rus Basınında Arap Baharı", 109-110.
[245] İmanbeyli, "Rusya ve 'Arap Baharı' Süreci", 219.

Süleyman ve Dışişleri Bakanı Ahmed Aboul-Gheit görüşmüş ve Mısırlı yetkililer Mübarek'in istifa etmesinin gerekli olduğuna karar vermişlerdi.[246] 9 Şubat 2011 tarihinde yapılan bu görüşmenin ardından 11 Şubat 2011 tarihinde Mübarek istifa ederek, tüm yetkiyi Silahlı Kuvvetler Yüksek Kuruluna devretmiştir.

4.3. Mursi Dönemi Mısır Dış Politikası ve Rusya- Mısır İlişkileri (2012-2013)

Hüsnü Mübarek'in istifa etmesinden sonra Mısır'da yönetimi ele alan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi bir süre devleti yönetmiş ve bir süre sonra, 2012 yılının Haziran ayında genel seçimler yapılmıştır. Seçimlere kadar olan bu kısa geçiş döneminde Mısır dış politikasında kayda değer bir değişiklik olmamış ve Mübarek döneminin devamı niteliğinde bir dönem yaşanmıştır.[247] Mübarek'in 2011 yılının Şubat ayında görevi bırakmasından on altı ay sonra, 2012 yılının Haziran ayında yapılan seçimlere yüzde 51 gibi düşük bir katılım gerçekleşmiş ve bu seçimde yüzde 51,7 ile Müslüman Kardeşler teşkilatından Muhammed Mursi cumhurbaşkanı seçilmiştir. Böylece Mursi, demokratik yollarla seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur.[248]

4.3.1. Dış Politika

Mursi'nin kısa süren iktidarı boyunca Mısır, dış politikada bazı sorunlarla karşılaşmıştır. İç karışıklığın olduğu Mısır'da Mursi'nin iktidara geldikten sonra iç politikayı dış politikanın önünde tuttuğu söylenebilir. Mursi öncelikli olarak içlerindeki sorunların çözülmesini arzulamaktaydı. Zira kendisi her ne kadar dış politikada Mısır'ı güçlü bir konuma getirmek istediyse de iç politikadaki problemler nedeniyle bu başarılı olamadı. Ayrıca Mursi'nin Müslüman Kardeşler'e olan bağlılığı ve bu teşkilatın ülkedeki Selefi gruplar ile ittifak halinde olması dış politika açısından olumlu bir hareket olarak görülmemiştir. Mursi'nin başarısız olmasına neden olan bir diğer sorun ise ordu, bürokrasi ve istihbaratın göreceli otonom kalmasıydı. Mübarek'in yaklaşık otuz yıllık iktidarının ardından kurulan yeni sivil hükümetin orduyu kontrol altına alması elbette beklenen bir şey değildi. Fakat Mursi'nin Müslüman

[246] Alexey Vasiliev, *Russia's Middle East Policy From Lenin to Putin* (New York: Routledge, 2018), 409-410.
[247] İsmail Numan Telci- İsmail Numan Telci (ed.), "Mısır Dış Politikası: Tarihsel Bir Analiz", *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası* (İstanbul: SETA, 2018), 19-33.
[248] Abdel-Rahman Hussein vd., "Muslim Brotherhood's Mohamed Morsi Declared President of Egypt", *The Guardian* (24 Haziran 2012), World news.

Kardeşler ile olan ilişkisi bu durumu daha çok zorlaştırmış ve bu da dış politikada Mursi'nin karşılaştığı en büyük zorluklardan birisi olmuştur.[249]

Mübarek'in ABD ve Batılı ülkeler ile olan güçlü ilişkileri nedeniyle Mısır'ın Körfez ülkeleri ile ilişkileri de iyi seviyedeydi. Batılı ülkeler için Orta Doğu'nun radikal devletlerine karşı Mısır sağlam bir ortak konumundaydı. Fakat Mursi'nin radikal gruplarla ilişkisi ve dini politikası nedeniyle Mısır'ın hem Batılı devletler hem de Körfez bölgesinin Arap ülkeleri ile ilişkileri zedelenmeye başlamıştır. Dönemin ABD Başkanı Barack Obama Mısır'ı *"ne müttefik ne de düşman"* olarak tanımlamıştır. Üçüncü dünya ülkeleri için Soğuk Savaş yıllarından beri önemli bir ülke olarak görülen Mısır, Mursi'nin iktidara gelmesinden sonra bu özelliğini kaybetmiş ve bu ülkeler nezdinde kendisine duyulan saygıyı yitirmiştir. Mısır, bu ülkeler için artık korkulması gereken bir ülke konumuna gelmişti.[250]

4.3.2. Mursi Dönemi Rusya-Mısır İlişkileri

30 Haziran 2012 tarihinde Mısır'da Mursi iktidarının başlamasının Moskova'da endişe ile karşılandığı görülmektedir. Mursi'nin Müslüman Kardeşler teşkilatı ile olan bağlantısı Rusya'nın endişesinin ve çok temkinli politikalar yürütmek istemesinin esas nedeniydi. Şöyle ki, Rus politikacılar Mısır'ın İran gibi çok radikal politikalar yürütecek bir ülkeye dönüşmeyeceğini tahmin etmelerine rağmen Mısır'daki Sünnilerin ve İslamcı Mursi yönetiminin Rus çıkarlarına zarar vereceği düşünülüyordu.[251] Moskova'nın bu kaygısındaki en önemli husus Rusya'nın 2006 yılında Mısır'daki Müslüman Kardeşler teşkilatını terörist gruplar listesine dahil etmesi idi. Rusya geçmişte verdiği bu kararın olumsuz etkilerini yaşamaktan kaygılanıyordu.

Rusya yönetimi bu endişelerine rağmen Mısır'ın yeni yönetimi ile barışçıl ilişkiler kuran ilk ülkelerden biridir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov yeni yönetim ile ilk kez 2012 yılının Kasım ayında Mısır'da resmen görüşmüştür. Lavrov bu ziyaretinde İslamcı geçmişlerine bakılmaksızın Mursi yönetimi ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştireceklerini teyit etti. Lavrov'un Mısır'ı ziyareti ve geçmişi geride bırakarak Rusya'nın Mısır'ın yeni yönetimi ile ilişkileri geliştirmek isteme çabasında verilmek istenen mesaj çok açıktı. Rusya yönetimi

[249] Abdel Monem Said Aly, *Post-Revolution Egyptian Foreign Policy* (Massachusetts: Brandeis University Crown Center for Middle East Studies, Kasım 2014), 2.
[250] Aly, *Post-Revolution Egyptian Foreign Policy*, 3-4.
[251] Elhadidi, "Egypt's Shifting Foreign Policy Priorities" (2018), 83.

yapılan bu ziyaret ve verilen mesajlar ile Hüsnü Mübarek gibi sadece ABD ve Avrupalı ülkeler ile kurulan yakın ilişkilerin bir faydası olmadığını ve Mübarek devrilirken yanında yakın ilişkiler kurduğu hiçbir ülkenin olmadığını anlatmaktaydı. Putin yönetimi, geçmişte Mısır gibi Orta Doğu ülkeleri ile yakın ilişkiler kuran Batılı devletlere alternatif olarak Rusya'yı göstermekte ve bu ülkelere ilişkileri geliştirme fırsatı sunmaktaydı.[252] Mısır Dışişleri Bakanı Muhammed Kamil Amr ile de görüşen Lavrov, ziyaret sırasında 2006 yılından beri Rusya'da terör örgütü listesinde bulunan Müslüman Kardeşler teşkilatının listeden kaldırılması için çalışacağına dair güvence vermiştir.[253]

2012 seçimlerinin tamamlanmasının ardından 25 Haziran'da Putin, cumhurbaşkanı seçilmesinden dolayı Muhammed Mursi'yi arayarak kutlamıştır. Ardından iki lider ilk kez 2013 yılının Mart ayında Güney Afrika'nın Durban şehrinde düzenlenen BRICS zirvesinin oturum aralarında bir araya gelmiştir. Bu görüşmeden bir ay sonra, 21 Nisan 2013 tarihinde de Putin ile Mursi Soçi'de görüşmüştür.[254] Bu görüşme sırasında Rusya Mısır ilişkilerinin geliştirilmesi konularında müzakereler yürütülmüştür.[255] Ayrıca, Kahire'nin nükleer programına Moskova'nın sağlayabileceği katkılardan, Rusya'nın Mısır'a yakıt ve tahıl ihracatı ile Kahire'ye 2 milyar dolar kredi sağlama seçenekleri konuşulmuştur. Zira Arap Baharı süreci boyunca Mısır'ın ekonomisi bozulmuştu ve yeni yönetim ABD ile Batılı devletlerden yeterli ekonomik yardımı alamıyordu.[256] Putin, Mısır gibi ülkelerin dış politikalarının tek bir devlete veya belli devletlere odaklı olmasına karşıydı ve dış politika seçeneklerini çeşitlendirmeleri gerektiği düşüncesindeydi. Büyük sıkıntılar çekilen Arap Baharı süreci boyunca Batılı devletlerden destek göremeyen Arap liderlerin de Batıya olan güvenleri yıkılmış ve dış politika alternatiflerini çeşitlendirmeleri gerektiği inancına varmışlardı.

Putin'in bu düşüncesi Arap Baharı süreci ve sonraki Mursi dönemi boyunca güç kazanmış ve Mursi sonrasındaki Sisi döneminde de devam etmiştir. Mısır'a verilecek olası zararları minimize eden bu politik zihniyet, Putin'in başta siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda Mısır ile ilişkileri geliştirmesinin önünü açmıştır. Böylece Putin yönetimi, endişelerinden kaynaklanarak dış politika seçeneklerini çeşitlendirmek isteyen Mısır gibi Orta Doğu

[252] Nikolay A. Kozhanov, "Russia and The Arab Spring: Adjusting to a New Political Vista" 6/1 (2014), 26-44.
[253] *Reuters*, "Russia may ease Muslim Brotherhood ban to boost Egypt ties" (18 Aralık 2012), World News.
[254] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,* 10.
[255] Alexander Bratersky, "Morsi Seeks Union With Kremlin, Fails to Get Loan", *The Moscow Times* (21 Nisan 2013).
[256] Kozhanov, "Russia and The Arab Spring: Adjusting to a New Political Vista", 43.

ülkelerinin bu arzusundan faydalanarak bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek ve böylece bölgede nüfuzunu artırmaya çalışmıştır.

4.4. Sisi Dönemi (2014-2023)

2012 yılının Kasım ayında kendi yetkilerini arttıran bir kararname yayımlayan Mursi, Mübarek yönetimine karşı yapılan devrimi korumak ve yeni reformları hayata geçirebilmek için böyle bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğunu savunsa da bu pek işe yaramamıştır. Bunun üzerine Mısır'da yeniden başlayan ayaklanmalar 2013 yılının Temmuz ayına kadar devam etmiş ve büyüyen protestolar Sisi önderliğinde Mısır Silahlı Kuvvetleri'nin darbesiyle sonuçlanmıştır. Arap Baharı ayaklanmaları sonrasında yapılan seçimle iktidara gelen Mursi, makamında bir yıl kaldıktan sonra Mısır Genelkurmay Başkanı Abdulfettah es-Sisi tarafından düzenlenen askeri darbe ile görevden alınmıştır. Muhammed Mursi'ye yapılan bu darbenin lideri, onun 12 Ağustos 2012 tarihinde Mısır Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı olarak görevlendirdiği Abdülfettah es-Sisi, aynı zamanda Mısır'da Savunma Bakanlığı görevini yürütmekteydi. Sisi, daha sonrasında askerlik görevinden istifa ederek 2014 yılında Cumhurbaşkanı seçimi için aday olmuştur.

Aşağıda Sisi dönemi iki ana başlık altında ele alınacaktır. İlk kısımda Sisi'nin dış politika anlayışı ele alınırken, ikinci kısımda ise Rusya lideri Putin'in Sisi iktidarı ile ilişkileri mercek altına alınacaktır. Böylece Mısır'da Sisi döneminin önceki dönemlerden farkı ortaya koymaya çalışılırken, Putin'in de değişen Mısır lideri ile farklılaşan veya sürekliliği devam eden ilişkileri anlatılacaktır.

4.4.1. Sisi Dönemi Mısır Dış Politikası

Sisi, Mısır'ın yeni lideri olduğunda dış politikasının üç önceliği olduğunu açıklamıştır. Bunlardan ilki kendisi tarafından yapılan devrimi koruma, savunmak ve amaçlarını dış dünyaya doğru bir şekilde aktarmak. İkincisi, Mısır'ı yeniden Arap, Afrika ve Akdeniz'deki güçlü konumuna döndürmek ve üçüncüsü ise Mısır dış politikası için uzun vadeli bir plan oluşturmak. Sisi, bu öncelikleri ile halkına Mısır'ı hak ettiği yere getirme sözü vermiştir.[257]

[257] "The Return of Egypt? Assessing Egyptian Foreign Policy Under Sisi", *Middle East Council on Global Affairs* (blog), 30 Kasım 2022.

Sisi, kendi deyimiyle devrimi tüm dünyaya doğru bir şekilde anlatarak Mısır'ın ekonomisinde son zamanlarda yaşanan gerilemeyi engellemeyi planlamıştır. Sisi, çoğu lider gibi ülkesinin ve yönetiminin dünya tarafından sivil yönetimli, demokratik ve reformcu bir yönetim olarak tanınmasını arzulamaktadır.[258] Fakat Sisi'nin bu arzusu gerçekleşmemiş ve Mısır demokratikleşme yolunca ciddi bir adım atamamıştır. Buna rağmen demokrasi savunucusu olan küresel ve bölgesel güçler zımnen Sisi'ye destek olmuştur. Demokrasinin kalesi olan ABD bile Mısır'da Sisi'nin darbesini oldu bitti olarak görmüş ve asıl önemli olanın bundan sonraki demokrasiye geçiş süreci olduğunu belirtmiştir.[259]

Sisi, bölgedeki devletler ile iyi ilişkiler kurarak ve onlardan destek alarak darbe ile kazandığı cumhurbaşkanı unvanını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Mısır'ın Arap Baharı ve sonraki istikrarsızlık dönemlerinde yaşadığı ekonomik darboğazı iyi ilişkiler kurduğu Körfez Arap devletlerinden destek alarak aşmaya çalışmıştır. Sisi, bölgedeki iyi ilişkilere sahip olduğu devletler ile sonuca ulaşamadığı girişimleri başka aktörler ile gidermeye beis görmemektedir. Zira Suudi Arabistan'ın düşman olarak gördüğü İran ile çıkarları uğruna çekinmeden temaslar kurmuştur. Kısacası Sisi iktidarını, bölgede çıkarları uğruna oyun oynayan ve yine çıkarları uğruna dengeler kurarak tüm aktörlerle temasa geçebilen, böylece bölgesel güç olabilmeyi hedefleyen bir yönetim olarak tanımlayabiliriz. Sisi'nin dış politika anlayışını anlamak açısından Mısır'ın Fransa ile geliştirdiği ilişkilere de göz atmak faydalı olabilir. Zira Sisi, Fransa ile özellikle silahlanma alanında iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Obama döneminde Mısır'a yapılan yardımlar bir süre için askıya alındığı zaman Sisi, dış politika seçeneklerini çeşitlendirme ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyaç özellikle silahlanma ve güvenlik konularında olmuştur. İşte bu noktada Sisi'nin en büyük destekçileri Rusya ve Fransa olmuştur. Mısır'ın ana silah tedarikçilerinden birisi olan Paris'in Kahire ile yaptığı silah anlaşmaları her ne kadar Fransa halkı tarafından tepki ile karşılansa da Fransız yönetimi Mısır ile silahlanmanın her alanında anlaşmalar imzalamış ve böylece Mısır ordusuna destek olmuştur. Bu noktada Sisi'nin apaçık belli olan insan hakları ihlallerine Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron yönetiminin göz yumduğu gözlemlenebilir. Macron, insan hakları konusunda Sisi'ye ders vermenin kendilerinin görevi olmadığını ifade ederek Sisi'nin iktidarına ve yönetimine saygı duyduğunu ifade etmiştir.[260]

[258] Aly, *Post-Revolution Egyptian Foreign Policy,* 5.
[259] "Statement by President Barack Obama on Egypt", *whitehouse.gov* (03 Temmuz 2013).
[260] "France and Egypt: Allies of Convenience", *Mada Masr* (28 Ekim 2017).

Sisi'nin dış politikası uluslararası sistemin güvensizliğine inancının tam olduğunu göstermektedir. O, dost-düşman kavramını gözetmeden, herhangi bir ideolojik anlayışı ve düşünceyi savunmadan ülkesinin çıkarlarını korumak için tüm aktörler ile müzakereye girmeye ve ilişkileri geliştirmeye hazırdır.

4.4.2. Rusya-Mısır İlişkileri

Putin döneminde Orta Doğu ve Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Rusya için Arap Baharı ayaklanmaları aslında diğer bir yandan da iyi bir fırsat yaratmıştır. Öyle ki, Putin liderliğindeki Rusya yönetimi bu kargaşa döneminden sonra kurulan yeni yönetimler ile ilişkilerini geliştirerek Orta Doğu coğrafyasında daha fazla söz sahibi olma olanağına sahip olmuştur. Mısır'da Mursi yönetimine karşı çekingen davranan Putin iktidarı Sisi'nin darbesine ve daha sonrasında cumhurbaşkanı seçilmesine olumsuz tepki göstermemiştir. Putin'in bu politikasında Mursi'nin Müslüman Kardeşler ile ilişkisi etkilidir. Bu bölümde Putin döneminde Rusya'nın Sisi iktidarı ile olan münasebetleri tematik başlıklar altında ele alınacaktır.

4.4.2.1. Siyasi İlişkiler

Sisi'nin iktidara geldiği 2014 yılından 2017 yılına kadar diplomatik ilişkiler iyi bir seviyede seyretmiştir. Putin, bu kısa süreçte iki kez Mısır'ı ziyaret etmiş ve buna karşılık Sisi de Rusya'yı iki kez ziyaret ederek çeşitli iş birlikleri anlaşmaları imzalanmasın olanak tanımışlardır. Sisi'nin Putin ile ilişkileri geliştirerek Batılı ülkelerin vermediği desteği bulmaya çalışması ortadadır. Zira Putin, Orta Doğu coğrafyasında otoriter liderleri desteklemektedir. O, bu coğrafyada, otoriter liderlerin istikrarı demokrat liderlerden daha iyi sağlayacağına inanıyor olabilir. İnsan hakları ihlalleri açısından kabarık bir sicile sahip olan ve darbe ile iktidara gelen Sisi de ekonomik, siyasi ve askeri olarak aradığı desteği Rusya yönetiminde bulmuştur. Putin de Batı'dan uzaklaştırılan ve çeşitli açılardan desteğe ihtiyacı olan Sisi'ye destek vererek onu güçlendirmeye ve onun sayesinde Orta Doğu coğrafyasındaki Rus varlığını ve nüfuzunu artırmaya çabalamıştır.

Rusya lideri Putin ve ekibinin 2013 yılının Temmuz ayında Sisi tarafından Mısır'da gerçekleştirilen darbeye karşı olumsuz bir aksiyon göstermemesi kendilerinin Mısır ile ilişkileri geliştirmek istemesinin ilk göstergesiydi. Darbe sürecinde tarafsız davranan Rusya, sonraki

süreçte Sisi liderliğindeki ordu tarafından yapılan müdahaleyi darbe olarak tanımlamamıştır.[261] Mısır'daki askeri müdahalenin lideri Sisi, resmi cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapıldığı 2014 yılının Mayıs ayından birkaç ay önce 13 Şubat tarihinde Moskova dışındaki Novo-Ogaryovo konutunda Putin ile görüşmüş ve kendisinden siyasi olarak destek almıştır.

Ayrıca Sisi, askeri ve savunma iş birliğinin de konuşulduğu bu görüşmede ABD'nin bölgede tek ve en güçlü aktör olmadığı, Rusya'nın bölgedeki önemli oyunculardan birisi olduğu mesajını vermiştir. Sisi'nin henüz cumhurbaşkanı seçilmeden önce darbe lideri iken Rusya'da Putin ve yönetimi ile görüşmesi önemlidir. Zira her ne kadar Sisi'nin darbesine Batılı ülkeler sert tepkiler vermemiş olsa da demokrasiye aykırı olan bu hareket nedeniyle Mısır ile ilişkilerine mesafe koymaya başlamışlardı. Putin, Arap halklarının demokratikleşme girişimleri olarak bilinen ve adına Arap Baharı denen bu ayaklanmalara en başından beri şüpheyle yaklaşmış ve otoriter liderlere karşı girişilen bu hareketlere ya sessiz kalmış ya da Suriye'de olduğu gibi otoriter liderlerin yanında durarak bu hareketlere karşı mücadele etmiştir. Mısır örneğinde de Mursi iktidarına karşı düzenlenen karşı devrim süreci sonrasında Sisi'yi desteklemiştir. Sisi de Batılı, demokratik ülkelerden bulamadığı destek açığını Putin'in verdiği destek ile gidermeye çalışmıştır.

Putin, 2014 yılının Mayıs ayında Sisi cumhurbaşkanı seçildikten sonra kendisini tebrik etmiş ve en kısa zamanda karşılıklı ziyaretler yapmak konusunda anlaşmışlardır. 9 Şubat 2015 tarihinde Putin, Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. En son 10 yıl önce Mısır'ı ziyaret eden Putin, ziyaret esnasında iki ülke arasındaki iş birliğinin her alanda arttığını belirtmiş ve bunun daha çok artması için ellerinden geleni yapacaklarını açıklamıştır. Ayrıca Putin, Sisi'nin Mısır'da sağladığı siyasi istikrar sayesinde Rus turistlerin Mısır ziyaretlerinin arttığını açıklamıştır.[262] Aynı yılın Mayıs ayında ise bu sefer Sisi, Rusya'nın 9 Mayıs Zafer Bayramı kutlamaları için Moskova'ya gitmiştir.[263] Sisi yine Ağustos ayında da Putin ile ticaret, ekonomi ve beşeri ilişkiler alanında iş birliğini geliştirmek için görüşme yapmıştır.[264] 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz ile birlikte Batı tarafından uygulanan yaptırımlardan sonra Moskova, başta Mısır gibi eski Sovyet müttefiki ülkeler olmak üzere Asya, Afrika ve Güney Amerika ile ilişkileri güçlendirme konusundaki girişimlerini hızlandırmıştır. Bu nedenle Mısır ile Avrasya Ekonomik Birliği arasında olası bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulması konusu

[261] İsmail Numan Telci, "Mısır-Rusya İlişkileri ve Sisi'nin Denge Siyaseti", *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası* (İstanbul: SETA, 2018).
[262] Team of the Official Website of the President of Russia, "Russian-Egyptian talks", *President of Russia* (11 Aralık 2017).
[263] "Egypt's Sisi in Moscow for V-Day Celebrations", *Al Arabiya English* (09 Mayıs 2015).
[264] "Meeting with President of Egypt Abdel Fattah el-Sisi", *President of Russia* (05 Eylül 2016).

tartışılmıştır. Ayrıca yine Ağustos ayındaki görüşmede Rusya'nın Mısır'da nükleer santral inşaatına başlayacağı açıklanmıştır.[265] Aynı yılın Kasım ayında iki taraf arasında anlaşma imzalanmıştır.

Bu arada, 31 Ekim 2015 tarihinde Rusya-Mısır ilişkilerini olumsuz etkileyecek bir olay yaşanmıştır. Rus havayolu şirketi Metrojet Airlines'ın 9268 sefer sayılı Airbus marka A321-231 uçağı Mısır'ın Sina yarımadası üzerinde infilak etmiş ve uçakta bulunan 3'ü Ukraynalı toplam 224 kişi hayatını kaybetmiştir. Uçak kazası ile ilgili Putin ve Sisi görüşme yapmış ve Sisi, kazanın araştırılması için Rus uzmanların katılımı için uygun koşulların yaratılacağına dair güvence vererek Rusya'nın kaygılarını azaltmaya çalışmıştır. Bu kazanın ardından Rusya, Mısır'a olan uçuşlarını askıya almış ve ancak üç yıl sonra, 2018'de bunların yeniden başlamasına izin vermiştir. Bu üç yıllık süre zarfında Rus turistlerin büyük ilgisini çeken Mısır'ın turizm gelirleri düşmüş ve Mısır yönetimi havaalanlarında güvenliği artırarak Putin yönetimine güven vermeye çalışmıştır.[266]

İkili ziyaretler dışında Putin, Sisi ile diğer uluslararası platformlarda da görüşmüşlerdir. 4 Eylül 2016 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hangcou kentinde yapılan G20 Zirvesinde iki lider bir araya gelmişlerdir. Putin ve Sisi bu görüşmede son dönemdeki iş birliği girişimlerinin somut sonuçlarını müzakere etmiş ve bu çerçevede Mısır'da tesis edilmesi düşünülen El Dabaa Nükleer Santrali inşaatı ile Rus sanayi bölgesinin kurulmasının önemini belirtmişlerdir.[267] 2017 yılının Aralık ayında Kahire'de görüşen Putin ile Sisi El Dabaa nükleer santralinin inşaatı ile ilgili anlaşmayı imzalamıştır. Anlaşmaya göre maliyeti 10 milyar dolar olan santral projesi, her biri yaklaşık 1200 megavat kapasiteli 4 ünitenin kurulmasını içermektedir.[268]

Telefon görüşmelerine gelince, resmi otoriterlerin basına yansıttığı kadarıyla bahsedilirse, mesela, 2017 yılının Kasım ayında Putin, Sisi ile görüşerek Suriye konusunu ele almıştır. Putin, Sisi'ye Suriye Devlet başkanı Beşar Esad ile yapılan görüşmeleri ve Rusya, İran ile Türkiye'nin garantör olarak yer aldığı Astana barış süreci ile ilgili 22 Kasım'da Soçi'de gerçekleşecek görüşmelerde ele alınacak konuları aktarmıştır. Sisi ise bu görüşmeden ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinden memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Sisi, Rusya'nın Suriye'de bulunmasını ve terörist gruplarla mücadele etmesini takdir ettiğini Putin'e

[265] "Putin and Sisi pledge to boost Russia-Egypt ties", *Al Jazeera* (27 Ağustos 2015).
[266] "Russia Resumes Flights to Egypt - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East" (11 Nisan 2018).
[267] President of Russia, "Meeting with President of Egypt Abdel Fattah el-Sisi" (05 Eylül 2016).
[268] Bassem Elmaghraby, "The Egyptian Foreign Policy Orientations and Its Relations with Russia after June 30th Revolution", 207.

aktarmıştır.[269] Aynı yılın Aralık ayında Putin yeniden Kahire'yi ziyaret etmiş ve burada Suriye konusu ele alınmıştır. Aynı ziyaret sırasında El Dabaa Nükleer Santrali'nin inşası ve yakıt ikmali için de sözleşmeler imzalanmıştır.[270]

17 Ekim 2018 tarihinde de Putin yeniden Sisi ile Soçi'de görüşmüştür. Bu görüşmede de Mısır, Suriye ve Libya ile iş birlikleri üzerine görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca Putin bu görüşmede 2019 yılında Afrika Birliği başkanlığını yürütecek olan Sisi'nin Rusya ile Afrika ülkeleri arasındaki iş birliği fırsatlarını teşvik edeceği beklentisini vurgulamıştır. Yine bu görüşmede, 2020 yılının Rusya-Mısır Kültür Yılı ilan edilmesi kararlaştırılmış ve bu bağlamda kültürel ilişkilerin de geliştirilmesine vurgu yapılmıştır.[271]

26 Nisan 2019 tarihinde Putin, Çin'in başkenti Pekin'de düzenlenen Kuşak ve Yol Formu'nda Mısır lideri ile görüşmüştür. Bu görüşmede Putin, Mısır'ın uçuşları tekrar başlatma konusundaki çabalarını takdir ettiğini ve kendisinin de uçuşların başlaması konusunda destek vereceğini belirtmiştir. Bunun yanında El-Dabaa Nükleer Santrali ile ilgili meseleler de ele alınmıştır.[272]

Bunların yanında, Covid-19 pandemi döneminin en sıkıntılı zamanı olan 2020 yılında Putin, Sisi ile birkaç kez telefonla görüşmüş ve ikili iş birlikleri üzerine müzakereler yapmışlardır. Bu görüşmeler sonucunda, 2021 yılında Rusya ile Mısır arasındaki ilişkileri ilerletecek önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bundan yaklaşık 5 yıl önce yaşanan uçak kazası sonrasında Mısır'a uçak seferlerini durduran Rusya yeniden uçuşları başlatma kararı almıştır. Yapılan telefon görüşmesinde verilen bu karardan hem Putin hem de Sisi memnun olduklarını dile getirmiştir. Putin, Moskova'nın Orta Doğu'da güçlü olabilmesi için Kahire'nin önemli rol oynadığının altını çizerek Mısır ile ilişkileri geliştirmekten memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.[273]

İkili ilişkilerin iyi bir seviyede seyretmesi 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya askeri operasyon düzenlemesi sonrasında da herhangi bir darbe almadan devam etmiştir. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya "askeri operasyon" başlatması, bir diğer deyişle topyekun savaşa başlaması sonrasında başta Batılı devletler olmak üzere birçok devlet Rusya'nın yaptığı bu saldırıyı kınamış ve geri adım atması gerektiğini ifade etmişlerdir. Rusya

[269] "Telephone conversation with President of Egypt Abdel Fattah el-Sisi", *President of Russia* (21 Kasım 2017).
[270] Russia, "Russian-Egyptian talks" (11 Aralık 2017).
[271] Team of the Official Website of the President of Russia, "Press statements following talks with President of Egypt Abdel Fatah el-Sisi", *President of Russia* (17 Ekim 2018).
[272] "Putin, Çin'de Sisi ile bir araya geldi", *ŞARKUL AVSAT* (27 Nisan 2019).
[273] "Sisi ve Putin iki ülke arasındaki hava trafiğini 5,5 yıl sonra yeniden başlatma konusunda anlaştı", *Anadolu Ajansı* (23 Nisan 2021).

ile yakın ilişkilere sahip ülkeler ise ya Putin yönetimini desteklemiş ya da sessiz kalarak tarafsız bir tutum izlemişlerdir. Mısır Dışişleri Bakanlığı ise saldırı sonrasında yaptığı açıklamada Rusya'nın ismini hiç zikretmeyerek Ukrayna'daki gelişmelerden endişe duyduğunu ifade etmiş ve Ukrayna krizinin diyalog ve diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır.[274] Ekonomik olarak Ukrayna ile de iyi ilişkilere sahip olan Mısır, bu krizde iki tarafında ne yanında ne de karşısında olmuştur. İyi ilişkilere sahip olduğu Batılı ülkeleri ve Rusya'yı kaybetmek istemeyen Mısır yönetimi, iki tarafa da mesafeli davranarak en az zararla bu savaşın sona ermesini arzulamıştır. 24 Temmuz 2022 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un Kahire'de Sisi ile görüşmesi sırasında Lavrov, ABD gibi güçlerin Rusya'yı uluslararası sistemde tecrit etmeye çalışmasına rağmen, başta Mısır olmak üzere Arap devletlerinin Rusya ve Ukrayna ile dengeli ilişkiler kurmaya devam etmesini takdir eden açıklamalar yapmıştır.[275] Böylece Sisi yönetimi, düzey düşürmeden Rusya ile diplomatik ilişkilerini üst düzeyde tutmaya devam etmiştir.

Diğer yandan, Sisi yönetimindeki Mısır, 2 Mart 2022 tarihinde düzenlenen Birleşmiş Milletler'in Genel Kurul toplantısında da çoğunluğa uyarak Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini kınamıştır. Mısır başlangıçta her ne kadar çekimser kalmak istese de kınama kararının ezici bir çoğunlukla desteklendiğini görünce lehte oy kullanmaya karar vermiştir. Zira Mısır'ın çekimser kalması Rusya'nın yanında yer almak olarak algılanma ihtimalini barındırmaktaydı ve bu Mısırlı yöneticilerin istemeyeceği bir şeydi. Mısır'ın çoğunluk kararına uyarak kınama kararına destek vermesi, Rusya'nın herhangi bir şekilde tepki göstermesini engellemiştir.[276]

Özetle, Sisi'nin 2013 yılında darbe ile iktidara gelmesinden sonra Rusya-Mısır siyasi ilişkileri Putin döneminin ilk yıllarına göre çok daha yoğun ve üst seviyede seyretmiştir. Bu durumda Putin ve Rus yönetiminin Sisi'nin politikalarından memnun olduğu söylenebilir. Putin'in dış politika öncelikleri ile Sisi'nin dış politikadaki ihtiyaçlarının uyuştuğu söylenebilir. Mısır, Soğuk Savaş yıllarında, özellikle diğer Arap devletlerine nüfuz edebilmesi bakımından, Ruslar için çok önemli bir ülkeydi. Ruslar, Mısır sayesinde Orta Doğu coğrafyasındaki meselelere dahil olmakta ve böylece bölgeye nüfuz edebilmekteydi. Putin döneminde de özellikle Sisi'nin iktidara gelmesiyle Rusya yeniden bölgedeki ülkeler üzerinde güç sahibi olabilme ve coğrafyadaki önemli oyunculardan biri olma fırsatını elde etmiştir. Sisi'nin tek bir

[274] "Egypt Avoids Direct Condemnation of Russia over Ukraine - Al-Monitor: Independent, Trusted Coverage of the Middle East" (02 Mart 2022).
[275] "Egyptian President, Russian FM Hold Talks", *Arab News* (24 Temmuz 2022).
[276] Hamza Hendawi, "After UN Ukraine War Vote, Egypt Strives to Protect Vital Interests with Russia", *The National* (06 Mart 2022).

aktöre veya güce bağlı kalmayarak dış politika seçeneklerini çeşitlendirme çabası da Putin'in dış politika anlayışı ile örtüşmüş ve böylece Putin'in işini kolaylaştırmıştır. Putin yönetimi bundan sonraki süreçte de Sisi iktidarını koruyacak ve bu yönetimin sürekliliğini sağlamaya çaba harcayacak gibi görünüyor. Güncel durum göz önüne alındığında Sisi yönetiminin var olmasının, Putin'in amaçlarını gerçekleştirebilmek için elzem olduğu söylenebilir. Kahire yönetimi, Moskova ile ilişkilerini bozarak, şimdikinden çok farklı bir pozisyona da getirebilir. Uluslararası ilişkilerin ve realizmin doğasında bu vardır. Devletlere ve kararlarına güvenilmez. Böyle bir durumda Rusya'nın Mısır üzerindeki tüm çıkarları zarar görmüş gibi anlaşılabilir. Fakat diğer yandan realizm, devletlerin rasyonel varlıklar olduğunu söyler. Buna göre bir devlet nasıl hayatta kalabileceğinin farkında ise diğer devletlerin tercihlerini ve davranışlarının kendi davranışlarını ve çıkarlarını nasıl etkileyeceğini de önceden düşünmektedir.

4.4.2.2. Nükleer Enerji İş Birliği

Moskova ile Kahire arasındaki nükleer iş birliği Sovyetler dönemine, Cemal Abdunnasır zamanına dayanmaktadır. İlk defa 1958 yılında Sovyetler Birliği'nden satın alınan hafif su araştırma reaktörü, Kahire'nin Kuzeydoğusundaki İnşas şehrinde 1961 yılında faaliyete geçmiş ve hala çalışmaya devam etmektedir. Santralin ana odak noktası tarımsal ve endüstriyeldir. Bu reaktörün ardından 1964 yılında Mısır'ın bir şehri olan Dabaa'nın 135 kilometre doğusunda ve İskenderiye'nin batısında olan Sidi Krir, nükleer enerji santrali için ideal yer olarak düşünülmüştür. Fakat bu proje 1967 yılında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı nedeniyle durdurulmuştur. Dabaa'da bir nükleer santral inşası fikri ise ilk defa Hüsnü Mübarek iktidara geldikten sonra, 1981 yılında, Mısır yönetimi tarafından gündeme getirildi. Bu bölgenin seçilmesinin nedeni ise burasının bir yandan su kaynaklarına yakın, diğer yandan deprem bölgesine uzak olması gibi faktörlerdi. 1986 yılında Çernobil'de gerçekleşen nükleer felaketten sonra Mısır yönetimi bu projeyi de durdurmak zorunda kalmıştır. Daha sonraki süreçte de Dabaa'da bir nükleer santral kurma fikri gündeme gelse de pek bir ilerleme kaydedilmemiştir. Fakat Sisi, iktidarı ele geçirdikten sonra raftan indirmiştir.[277]

Putin'in 2015 yılında Mısır'ı ziyareti sırasında imzalanan belgeler arasında Dabaa'da kurulacak nükleer enerji santrali inşaatı ile ilgili anlaşma da bulunmaktaydı. Nükleer enerji üzerine uzmanlaşmış, Moskova merkezli bir Rus devlet şirketi olan Rosatom yetkilileri ise

[277] Hebatalla Taha, *Egypt's Quest for a Nuclear Future* (South African Institute of International Affairs, 2021), 22.

Mısır'ın kuzeyinde yeni teknolojiye sahip dört yeni nükleer enerji santrali inşa etmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Rus yönetimi tarafından imzalanan bu anlaşma ile inşaatın yanı sıra personel eğitiminin de sağlanması amaçlanmıştır.[278] Rus yönetimi bu anlaşma ile ilgili olarak dört sözleşme daha imzalamıştır. Bunların ilki Dabaa'da dört reaktör inşası ile ilgili iken, ikincisi santrallerin kullanımı boyunca nükleer yakıtın Rusya'dan tedarik edilmesi ile ilgilidir. Buna göre nükleer santralin kullanımı boyunca nükleer yakıtı Rosatom sağlayacaktır. Üçüncü sözleşme tesisin işletme ve bakımıyla ilgilidir. Son sözleşme ise tesislerde kullanılan nükleer yakıtın yok edilmesi ile ilgili idi.[279]

Dabaa'da Rusya'nın inşasını üstlendiği 4800 megavat kapasiteli dört reaktörlü nükleer enerji santralinin bölgedeki diğer santrallere göre daha pahalı bir proje olduğu söylenebilir. Bu nedenle santral inşası kamuoyunca tartışmalara neden olmuştur. Zira bu tesisin sağlayacağı enerjiye şuan Mısır'ın ihtiyacı yoktur. Fakat yöneticiler, nüfusun artması ve buna bağlı olarak enerji ihtiyacının da artması durumunda bu santralin gerekli olacağını düşünmektedirler. Mısır'da enerji ihtiyacının sadece son yirmi yılda üç kat arttığını belirten yetkililer bu projeyi uzun vadede faydalı olacak şekilde inşa etmektedir.[280]

2028 yılına kadar tamamlanması planlanan projedeki reaktörlerin 60 yılda devlet hazinesine katkısının 264 milyar dolar olması planlanıyor.[281] Mısır'ın inşaat ve işletme için ihtiyaç duyduğu 25 milyar doları Rusya kredi olarak sağlayacağı sözü vermiştir. Mısır-Rusya Kültür ve Bilim Vakfı yönetici Hüseyin El-Shafie'ye göre Rusya'nın temin ettiği miktar projenin yüzde 85'ini karşılarken, geri kalan yüzde 15'i ise özel yatırımcılar karşılayacaktır. Proje maliyetinin yüzde üç faiz ile 22 yılda ödenmesi planlanmıştır.[282]

Nisan 2022'de bir Rus heyetinin santral projesini incelemek için Mısır'a ziyarette bulunması Rusya'nın projeye önem verdiğini göstermektedir. Mısırlı yetkililere göre projenin herhangi bir sebeple ertelenmesi veya gecikmesi günlük 2 milyon dolar zarara neden olacaktır.[283] 20 Temmuz 2022 tarihinde inşaatına başlanan Dabaa Nükleer Enerji Santrali, Asvan Barajının inşaatından sonra Rusya-Mısır iş birliğinin en büyük projesi olma özelliğini taşımaktadır.

[278] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,* 12.
[279] Taha, *Egypt's Quest for a Nuclear Future,* 22.
[280] Taha, *Egypt's Quest for a Nuclear Future,* 24.
[281] "Construction of 1st reactors of Dabaa plant in Egypt to start next July: Rosatom", *EgyptToday* (19 Ocak 2022).
[282] Shaul Shay, *Egypt and the El - Dabaa Nuclear Plant* (Institute for Policy and Strategy, 2018), 1.
[283] "Egypt, Russia Discuss next Steps for Nuclear Power Plant - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East" (28 Nisan 2022).

Rusya'nın uluslararası yaptırımlara maruz kaldığı ve Ukrayna ile savaştığı bu dönemde Mısır gibi iyi ilişkilere sahip olduğu ülkeler ile irtibatını koparmaması ve iş birliği içinde olduğu projelere devam etmesi bu devletler için Rusya'nın gerçek ve kalıcı bir dost olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Diğer yandan ekonomik olarak da baskı altına alınan Rusya'nın Mısır gibi devletler ile daha fazla iş birliği olanağının da ortaya çıkması her iki taraf için de fırsat olarak görülmektedir.[284] İki ülke arasında göreli kazanç durumu önemlidir ve iki aktör buna odaklanmaktadır. Bir tarafın kazancı diğer tarafı ilgilendirmektedir. Rusya'nın Mısır ile münasebetlerini geliştirmesi ve iş birliği içinde bulunması en nihayetinde Rusya'nın kendi faydasına olmaktadır. Realist teorisyen Mearsheimer, devletlerin bu iş birliğini başarmasının zor olduğunu söyler. Fakat Rusya ile Mısır bu ilişkileri geliştirebildiği müddetçe kazançlı çıkacaklardır.

4.4.2.3. Ekonomik ve Ticari İlişkiler

2014 yılında Sisi'nin iktidara gelmesinin akabinde Rusya ile Mısır arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler de sürekli olarak gelişmiştir. 2014 yılında iki ülke tarım ürünleri ticaretini yüzde 30 oranında artmak için bir anlaşma yapmışlardır. Bu çerçevede Putin, Kahire'ye 5-5,5 milyon ton buğday sağlanacağını açıklamıştır.[285] 26 Ağustos 2015 tarihinde Kremlin Sarayı'nda Sisi ile buluşması sırasında Putin, sadece bir yılda iki ülke arasındaki ticaretin yüzde 86 arttığını açıklamıştır.[286] 17 Ekim 2018 tarihinde Soçi'de yapılan ikili görüşmede ise karşılıklı ticaretin yüzde 62 artarak 6,7 milyar dolara ulaştığı açıklanmıştır. Ayrıca bu görüşmede yapılacak yeni yolcu vagonlarının Mısır'a teslimatı için 1 milyar Euro değerindeki sözleşmeden bahsedilmiştir.[287] Rus ve Macar ortak yapımı olan tren vagonlarının ilk partisi 2020 yılının Haziran ayında İskenderiye Limanı'nda düzenlenen törenle Mısırlılara teslim edilmiştir.[288]

[284] Sputnik Türkiye, "Mısır'ın rüyası gerçekleşti: Rosatom, El-Dabaa Nükleer Santrali'nin inşaatına başladı", *Sputnik Türkiye* (20 Temmuz 2022).
[285] "El-Sisi, Putin stress close ties, near arms deal - Politics - Egypt", *Ahram Online* (12 Ağustos 2014).
[286] Team of the Official Website of the President of Russia, "Beginning of meeting with President of the Arab Republic of Egypt Abdel Fattah el-Sisi", *President of Russia* (26 Ağustos 2015).
[287] Russia, "Press statements following talks with President of Egypt Abdel Fatah el-Sisi" (17 Ekim 2018).
[288] Sputnik Türkiye, "Mısırlılar Rus yapımı trenlerle seyahat edecek", *Sputnik Türkiye* (29 Haziran 2020).

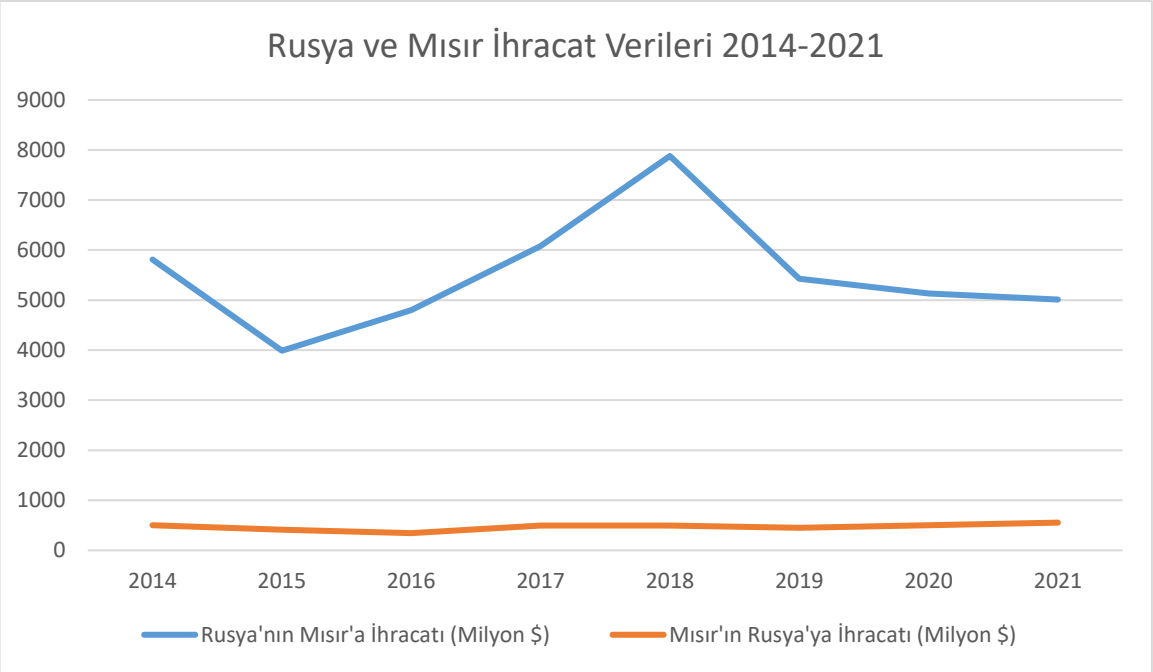

Şekil 2: Rusya ve Mısır İhracat Verileri (2014-2021) [289]

Rusya ve Mısır yetkililerinin arasında 2018 yılının Mayıs ayında gerçekleşen görüşme sırasında da iki taraf arasında Kapsamlı Ortaklı ve Stratejik İş Birliği anlaşması imzalanmıştır. 2021 yılının başında yürürlüğe giren bu anlaşma, Rusya ile Mısır arasındaki siyasi, ticari ve ekonomik alanlardaki iş birliğinin güçlendirilmesine imkan sağlayacaktır. Mısır, imzaladığı bu anlaşma ile diğer büyük güçler ile başaramadığı işleri Rusya ile yaparak kazançlarıyla kayıplarını dengelemeye çalışmaktadır. Rusya'nın ise bu anlaşma ile Afrika'nın kapısını açması beklenmektedir.[290] Zira bu anlaşma sayesinde Rusya, Mısır'daki ekonomik ve sanayi yatırımlarını artıracak ve böylece Afrika pazarı için önemli bir aktör olan Mısır sayesinde, Rusya bu coğrafyaya etki edebilecektir.

2018 yılında Rusya ile Mısır arasında anlaşma sağlanan bir başka konu ise Mısır'da kurulması planlanan Rus sanayi bölgesi ile ilgilidir. Süveyş Kanalı'nın doğusunda kurulması planlanan ve 35 bin kişiye istihdam yaratacak sanayi bölgesinde Rusya'nın yatırımlarının 4.6 milyar doları bulması bekleniyor. Rusya bu yatırım sayesinde Afrika ve Orta Doğu'ya daha fazla ulaşmayı hedeflemektedir.[291] Zira 7 milyar dolarlık yatırım çekmesi düşünülen sanayi

[289] "Russia (RUS) and Egypt (EGY) Trade | OEC".
[290] "News Analysis: Enforcing Egypt-Russia strategic cooperation deal promotes bilateral cooperation - Xinhua | English.news.cn" (24 Ocak 2021).
[291] Khaled Fouad, *Egypt, Russia: Rapprochement or Alliance?* (Egyptian Institute for Studies, 2018), 6.

bölgesinde üretilen ürünlerin sadece Mısır pazarına değil, tüm Orta Doğu ve Afrika pazarlarına yönelik olduğu ifade edilmiştir.[292]

Mısır'daki Rus sanayi bölgesi ile ilgili olarak bir başka önemli gelişme ise Sisi'nin Rusya'nın da üyesi olduğu Avrasya Ekonomik Birliği ile arasında serbest ticaret bölgesi kurma çabalarıdır. Rusya'nın Afrika ile yürüttüğü ticaret hacminin yüzde 83'üne sahip olan Mısır, Rusya'nın önemli ticari ortaklarındandır. Son olarak, 2022 itibariyle Mısır'da 472 adet Rus şirketi faaliyet göstermektedir ve bunların toplam sermayesi 1 milyar doları aşmış bulunmaktadır.[293]

Rusya, siyasi ilişkilerinin yanı sıra ekonomi ve ticari politikaları ile de Mısır üzerinde hegemonya kurmaya çalışmaktadır. Bu şekilde kendi etki alanını çoğaltan Rusya, kendi güvenliğini sağlayabileceğini düşünüyor olabilir.

4.4.2.4. Rus Silah Sanayisi Açısından Mısır

4.4.2.4.1. Sisi'nin Silahlanma Stratejisi

Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş döneminin başında Mısır ile yoğun bir şekilde gerçekleşen silah ticareti ve askeri iş birlikleri Enver Sedat döneminde yok denecek kadar azalmış ve Mısır tedricen ABD kontrolünde hareket eden bir ülkeye dönüşmüştür. Hüsnü Mübarek döneminde de ABD ile yoğun bir şekilde gerçekleşen silah ticareti, Mübarek sonrası dönemde tersine dönmeye başlamıştır. Mısır'da Sisi iktidarıyla birlikte silah ticareti yapılan ülkeler çeşitlendirilmiş ve ilk sırayı Rusya almıştır.

Arap Baharı ayaklanmaları sırasında başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin Mübarek yönetime destek vermemesi ve Mübarek sonrası dönemde ABD'nin seçimleri kabul ederek Müslüman Kardeşler teşkilatını tanıması Sisi'nin silah tedarikinde farklı kaynaklara yönelmesinin sebepleri arasındadır. Ayrıca Sisi'nin darbe ile iktidara gelmesi sonrası yaşananlar bu kararı güçlendirmiştir. Zira ABD yasalarına göre anti demokratik bir yol olan darbe ile iktidara gelinen ülkeye yapılan tüm yardımlar kesilir. Bu nedenle Sisi iktidarına yapılan yardımlar da kesilmek zorunda kalmıştır. Fakat ABD için Mısır'ın coğrafyadaki önemli bir devlet olması ve 2015 yılında Sina yarımadasındaki radikal faaliyetlerin artması ile İsrail'in

[292] Elena M. Savicheva, "Security Factor in the Middle East in Russian-Egyptian Relations (2014-2018)", (2020), 1-11.
[293] "Al-Mashat Discusses Russia's Participation in Setting up 50 Silos in Egypt" (05 Haziran 2021).

tehdit algılamalarının çoğalması sonrasında yardımlar devam etmiştir. ABD'nin sonraki süreçte biraz daha iyimser tutumuna rağmen Sisi alternatif kaynaklar arama düşüncesinden vazgeçmemiş ve Rusya ile ilişkilerini geliştirerek bu eksikliği kapatmak istemiştir. Bununla birlikte Sisi de ABD ile Batılı devletlerden tamamen kopmamış ve askeri ilişkiler ile silah ticareti konusunda kapıyı aralık bırakmıştır. Zira Sisi'nin nihai amacı Mısır'ın herhangi bir ülkeye olan bağımlılığını azaltmaktı.[294]

Mısır lideri Sisi'nin silahlanmasının üç ana sebebi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki IŞİD ve benzeri radikal unsurların faaliyetleridir. Sisi sahip olduğu askeri güç sayesinde bu tarz örgütlerle mücadele etmeyi planlamaktadır. İkinci sebep Nil Nehri'nden gelen suyun dağıtımı ve Etiyopya meselesi ile ilgilidir. Uzun süredir Sudan, Mısır ve Etiyopya arasında anlaşmazlık konusu olan bu mesele Etiyopya'nın Rönesans Barajı inşasıyla birlikte tarafları daha çok gerginleştirmiştir.[295] Etiyopya, Çin'in Afrika'da en çok desteklediği ülkelerden biridir ve iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve askeri ilişkiler mevcuttur. Etiyopya, Çin tarafından silahlandırılıyor ve yarım milyonluk askeri gücü var. Bu nedenle güvenlik açısından Mısır için büyük bir tehdit ve Sisi'nin silahlanmak istemesinin nedenlerinden biridir. Üçüncü ve son neden ise Mısır'ın istikrarsız olmasıdır. Arap Baharı ayaklanmaları sırasında Mısır'da, başka herhangi bir devletin müdahalesi olmadan, Mübarek rejimi devrilmiş ve yerine yeni hükümet oluşturulmuştu. Sonrasında ise yine askeri bir darbe ile Mursi hükümeti düşürülmüş ve Sisi iktidarı kurulmuştur. Fakat Suriye ve Libya'da durum böyle değildir ve büyük güçler bu ülkelere müdahale ederek problemin hiç çözülmemesine ve daha çok karmaşık hale gelmesine neden olmuştur. Sisi, Mısır'da yeniden bu tarz bir ayaklanmanın çıkması veya herhangi başka devletin müdahale etmesi durumunda rejimini ve ulusal güvenliğini korumayı amaçlaması sürekli silahlanmanın üçüncü nedenidir.[296]

Silahlanmaya ağırlık veren Sisi Mısır'ı, Suudi Arabistan ve Hindistan'dan sonra dünyanın en çok silah ithalatı yapan üçüncü ülkesi haline getirmiştir. Mısır'da Sisi'nin iktidarda olduğu 2015-19 dönemindeki silah ithalatı 2010-14 dönemine göre yüzde 212 artmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi güvensiz dünya düzeninde hayatta kalabilmenin tek yolu güçlü olabilmektir. Bu nedenle devletler sürekli olarak güçlerini arttırmanın yollarını ararlar fakat saldırgan realistlere göre devletler hayatta kalmalarını sağlayacak gücün kapasitesini bilemezler. Böyle bir durumda sürekli silahlanarak güçlerini arttırmak isterler. Sisi'ye göre

[294] Göktuğ Sönmez vd., *Sisi Döneminde Mısır'ın Silahlanma ve Askeri Altyapı Yatırımları* (Ankara: ORSAM, 2020).
[295] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,* 16.
[296] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,* 21.

silahlanma, devletlerin saldırganca politikalarda bulunma ihtimaline karşın bir sigorta poliçesi niteliğindedir. Böylece Sisi, silahlanma yarışına girerek kendi gücünü maksimize etmeye çalışmakta ve bölgedeki gücünü artırarak saldırganca politikalara maruz kalma ihtimalini minimize etmeye çalışmaktadır.

4.4.2.4.2. Rusya ile Askeri İş Birliği

Rusya diğer konularda olduğu gibi askeri konularda da Mısır ile iş birliğine gitmiştir. Sisi yönetimi yukarıda zikredilen tehditler nedeniyle silahlanmaya yönelmiş olabilir ve daha önce bahsedildiği üzere silahlanmak için ABD'den başka alternatifler bulma yoluna gitmiştir. Rusya bu konuda Mısır için uygun bir ortak olmuştur. Rusya, Primakov'un Dışişleri Bakanlığı dönemi itibariyle eski Sovyet coğrafyası ve Orta Doğu ile daha fazla ilgilenmeye başlamış ve bu ilgi artarak günümüze değin devam etmiştir.

Rusya'nın Orta Doğu'ya olan ilgisi Putin'in başkanlık döneminde daha fazla artarak devam etmiştir. Putin Rusya'sı Orta Doğu coğrafyasındaki faaliyetleri ile bölgede ABD'nin tek ve en güçlü aktör olduğu algısını yıkmak istemiş ve kendisinin de bölgedeki önemli oyunculardan biri olduğunu göstermek istemiştir. Bölgede Cezayir ile ciddi askeri iş birliği olan Rusya, bu ülkeden sonra bölgedeki başka ülkelerde de iş birliği fırsatları aramaya başlamıştır.[297] Putin, Sisi'nin iktidara gelmesinden sonra Sisi'nin askeri alanda Batı tarafından yalnız bırakılmasını kendisi için fırsat olarak görmüş ve bu fırsatı değerlendirmiştir.

Rusya, Sisi'nin silah ithalinde en çok paya sahip olan ülkedir. Yüzde 33,8 ile ilk sırada yer alan Rusya'dan sonra ise yüzde 33,7 ile Fransa yer almaktadır. Üçüncü sırada ise yüzde 16,3 ile ABD vardır.[298] Verilerden de anlaşılacağı üzere Sisi, Rusya ile neredeyse aynı ağırlıkta Fransa ile silah ticareti yapmaktadır. Bu da Sisi'nin kendisini tek bir ülkeye bağımlı kılmak istemediğini ve farklı devletler arasında denge kurmaya arzuladığını göstermektedir.

Sisi'nin 2014 yılında cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra gerçekleştirdiği ilk Rusya ziyareti sırasında Mısır'ın Rusya'dan maliyeti 3 milyar doları aşan silah satın aldığı bildirilmiştir. Moskova'nın günlük gazetesi olan *Vedeomosti'*ye göre Mısır'ın bu ticaretini Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri finanse etmişti.[299] Sisi özellikle hava savunma sistemlerini güçlendirmeye yönelik çabalar harcıyordu. Çünkü devletlerden gelecek en büyük

[297] Leonid Issaev, *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation,* 15.
[298] Melih Yıldız, *Mısır-Rusya İlişkilerinde Askerî Boyut,* 6.
[299] "El-Sisi, Putin stress close ties, near arms deal - Politics - Egypt" (12 Ağustos 2014).

ve karşı konulması zor olan tehdidin hava saldırıları ile olacağına inanıyordu. Bunun için 2014 yılında Rusya'dan Antey-2500 hava savunma sistemi satın alınmıştır. Antey-2500 hava savunma sistemi, S-300 hava savunma sisteminin geliştirilmiş bir versiyonuydu.[300] Diğer yandan Mig-29 ve Su-35 uçakları da satın alarak uçak çeşitliliğini ve sayısını da artırmıştır.[301] 2018 yılında 3 milyar dolar değerindeki anlaşma ile Mısır, Rusya'dan 24 adet Su-35 savaş uçağı satın almıştır.[302]

Ayrıca Rusya ile Mısır arasında birçok ordu birliğinin (kara, hava, deniz) katıldığı tatbikatlar yapılmaya başlanması da askeri iş birliğinin diğer bir boyutu idi. Şöyle ki 2015 yılından beri sürekli askeri tatbikatlar düzenlenmektedir. İki ülke silahlı kuvvetleri 2016 yılının Ekim ayında Mısır'da "Dostlukların Koruyucusu 1 (Friendship Protectors)" isimli ortak askeri tatbikatını gerçekleştirmiş ve bu tatbikata iki taraftan 700'er asker katılmıştır. 2017 yılının Eylül ayında Rusya'da düzenlenen tatbikata ise "Dostlukların Koruyucusu 2 (Friendship Protectors)" ismi verilmiş ve her iki taraftan toplam 600 asker katılmıştır. İki ülke arasında düzenlenen ortak askeri tatbikatlar Rusya'nın Akdeniz politikası ve Orta Doğu'daki etkisini artırması açısından önemlidir.[303] 2018 yılında ise Mısır'da "Dostluk Muhafızları-2018" isimli terörle mücadele tatbikatı gerçekleştirilmiş ve burada 400'ün üzerinde asker yer almıştır.[304] 2019 yılında da iki ülkenin ordusu ortak hava tatbikatı düzenlemiştir. "Dostluk Oku-1 (Arrow of Friendship) isimli bu tatbikat Mısır'da gerçekleştirilmiştir.[305] 2020 yılında ise bu sefer Karadeniz'de Rusya ile Mısır ortak deniz tatbikatı düzenlenmiştir. "Dostluk Köprüsü-2020 (Friendship Bridge)" ismi verilen tatbikatın 2019 yılının sonunda düzenlenen "Dostluk Köprüsü-2019" deniz tatbikatının devamı niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin 2019 yılında Libya ile yaptığı deniz yetki alanlarının paylaşılmasına dair sözleşmenin ardından Karadeniz'de gerçekleşen bu tatbikatın Türkiye'ye bir mesaj olduğu uzmanlar tarafından düşünülmüştür.[306]

Görüldüğü gibi Rusya Mısır ile sadece silah ticareti anlaşmaları yapmamakta, bu anlaşmaların yanında iki ülke ortak askeri tatbikatlar da düzenlemektedir. Böylece iki ülke hem ilişkileri güçlendirmekte hem de gücünü diğer aktörlere göstermektedir. Ayrıca Sisi, bölgedeki

[300] "Russia to supply Antey-2500 missile system to Egypt by end of 2016 — source", *TASS* (06 Mart 2015).
[301] Melih Yıldız, *Mısır-Rusya İlişkilerinde Askerî Boyut,* 7.
[302] Eren Yiğitoğlu, "İran'ın Su-35 savaş uçaklarının 2023'te teslim edilmesi planlanıyor", *DefenceTurk* (blog), 19 Ocak 2023.
[303] Telci, "Mısır-Rusya İlişkileri ve Sisi'nin Denge Siyaseti", 306.
[304] Sputnik Türkiye, "Terörle mücadele tatbikatına katılacak 200 Rus paraşütçü asker Mısır'a ulaştı", *Sputnik Türkiye* (14 Ekim 2018).
[305] Sputnik Türkiye, "Mısır-Rusya 'Dostluk Oku-1' ortak tatbikatı sona erdi", *Sputnik Türkiye* (11 Kasım 2019).
[306] "Karadeniz'deki Mısır-Rus tatbikatı Türkiye'ye mesaj mı? - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East" (16 Ekim 2020).

farklı ülkeler ve ABD gibi diğer güçler ile de son zamanlarda ortak tatbikatlar düzenlemektedir. Putin açısından ise Mısır ile düzenlediği ortak tatbikatlar, Rusya'nın Orta Doğu ve özellikle Akdeniz'deki politikaları ile gücünü göstermesi ve tanıtması açısından çok önemlidir. Bu nedenle Putin, Orta Doğu ve Afrika'daki çıkarları açısından çok önemli bir ülke olarak gördüğü Mısır ve lideri Sisi ile askeri iş birliklerine bundan sonraki süreçte de devam edecek gibi görünüyor. Sisi ise uluslararası sistemde oluşturduğu dengeyi ve dost olmayan ülkelere karşı kendisini korumak için Rusya gibi bölgesel güç ile iş birliklerini gelecekte de devam ettireceği söylenebilir.

4.4.2.5. Bölgesel Sorunlarda İş Birliği

4.4.2.5.1. Libya

Rusya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da başta Arap Baharı ayaklanmaları olmak üzere meydana gelen sorunlarda bu ülkeler ile iş birliği yaparak problemlerin çözümüne katkı sunmaya çalışmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında ortaya çıkan Arap Baharı ayaklanmalarından nasibini alan bir diğer ülke Libya olmuştur. 2011 yılında ayaklanmalar sonucunda 42 yıllık Muammer Kaddafi iktidarı son bulmuştur. Olayların çığırından çıkması ve basının etkisiyle uluslararası toplum da rahatsız olmuş ve NATO harekete geçerek Kaddafi iktidarının sona ermesine yardımcı olmuştur. Kaddafi sonrasında her şeyin düzeleceği umut edilse de olaylar şiddetini artırarak devam etmiş ve Libya'daki olaylar içinden çıkılamayacak bir hale gelmiştir. Zira Kaddafi'yi protesto edenlerin nihai amacı kendisini iktidardan düşürmekti. Rejim düştükten sonra yapılacaklar hakkında fikirleri yoktu. Libya'nın bu istikrarsız durumu zayıf hükümetlerin oluşmasına ve farklı milis gruplarının ortaya çıkmasına neden oldu.[307] Libya'da BM tarafından tanınan Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin yanında, muhalif olan ve sadece Rusya, Mısır, Fransa ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından desteklenen Halife Hafter güçleri vardır. Bu grupların yanında bir de IŞİD mevcuttur. Bölgedeki istikrarsızlıktan yararlanan IŞİD, bu bölgede askeri kamp eğitimlerine ve faaliyetlerine devam etmektedir. IŞİD'in bu faaliyetleri Mısır gibi yakın coğrafyadaki ülkeler ile Avrupa devletleri açısından büyük bir tehdittir.[308]

[307] Gökhan Tekir, "Russian-Turkish Involvement in the Civil War in Libya", *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 3 (30 Haziran 2020), 190-215.
[308] Tekir, "Russian-Turkish Involvement in the Civil War in Libya", 195.

Rusya'nın Libya'daki olaylara tepkisi sınırlıydı ve olayların gidişatına göre kendisini konumlandırdı. Hafter, 2015 yılında Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne savaş ilan ettikten sonra Rusya daha aktif bir rol oynamaya başladı. Mısır, BAE, Suudi Arabistan ve Rusya tarafından desteklenen Hafter'in en önemli söylemi ise İslami Radikalizme karşı savaştığını söylemesiydi. Onun bu söylemi hem Rusya hem de Mısır gibi devletlerin politikalarına çok uyumluydu. Fakat Rusya'nın Libya'da sadece Hafter güçleri ile temasları yok. Rusya, ülkedeki başta meşru hükümet olmak üzere farklı taraflarla çeşitli açılardan ilişkisini devam ettirmektedir. Rusya, bundan sonra Libya'nın başında kim olursa olsun bu ülkedeki etkisini devam ettirmek istemektedir.[309]

Mısır'ın da Mursi iktidara gelene kadar zayıf bir politika yürüttüğü söylenebilir. Mursi iktidara geldikten sonra da Mursi'nin Suudi Arabistan ve BAE gibi Körfez ülkeleri tarafından düzenlenen darbe girişimleriyle başa çıkmaya çalışması nedeniyle Libya ile çok fazla ilgilenememiştir. Sisi'nin Mısır'da darbe gerçekleştirmesi Libya'da ayaklanmalar sırasında askeri bir pozisyonda bulunan Halife Hafter'i cesaretlendirmiş ve kendisinin de Libya'da askeri bir yönetim kurma isteğini artırmıştır. Müslüman Kardeşleri terörist grup ilan eden ve IŞİD gibi örgütlerle savaşmayı temel misyon haline getiren Hafter ile Sisi'nin ilişkisi bu karşılıklı niyetler üzerine şekillenmiştir. Mısır lideri Sisi, Hafter'i askeri ve lojistik olarak desteklemekle birlikte Rusya gibi bölgesel güçleri de Hafter'e destek olmaya çağırmaktadır.[310]

Hafter'in 1978-1979 yıllarında Sovyetler'de eğitim alması ve Rus diline hakim olması Putin ve yönetiminin Hafter ile arasındaki iletişimi kolaylaştırmıştır.[311] Libya'da Hafter güçleri ülkenin doğusunu kontrol etmektedir. Ülkenin doğusu ise enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgedir. Rusya özellikle enerji kaynaklarını ve bunların arzını kontrol etmek istemektedir. Zira enerji ihtiyacı çok fazla olan Avrupalı devletler için Rusya enerji tedariki konusunda güven vermemektedir. Avrupalı devletler Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı sorunlar sırasında bu konudan bir hayli acı çekmiştir. Bu nedenle Avrupalı devletler, enerji konusunda Rusya'yı aradan çıkartarak Körfez ülkelerinden Avrupa'ya bir enerji koridoru oluşturmanın yollarını aramaktadır. Hafter Rusya'ya bir üs sözü vermiştir. Rusya'nın Suriye Tartus'taki üssü Rusya için yeterli olmadığından Hafter'in sözünü vermiş olduğu bu üs Rusya'ya önemli bir avantaj sağlayacak ve Rusya'nın bölgedeki hakimiyetini arttırarak Avrupalı devletlerin enerji koridoru planını bozacaktır. Sisi ile Hafter'in yakın ilişkilere sahip olması da Putin'in iki lider ile

[309] Tekir, "Russian-Turkish Involvement in the Civil War in Libya", 195.
[310] Emrah Kekilli, "Mısır'ın Libya Politikası: Siyasal İstikrarsızlığa Katkı" (İstanbul: SETA, 2018), 94-112.
[311] Muhammed Ebrar Uzunöner - Tolga Çıkrıkçı, "Türkiye, ABD ve Rusya'nın Libya İç Savaşına Yönelik Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi", *Düşünce Dünyasında Türkiz* 64 (Nisan 2023), 11-56.

ilişkilerini geliştirmesini kolaylaştıracaktır.[312] Ayrıca Libya'daki karışıklık ve İslami Radikalizm sorunu Rusya ve özellikle Libya'ya sınırdaş olan Mısır için büyük bir güvenlik sorunudur. Bu nedenle Rusya ile Mısır, bu konuda ortak çıkarlara sahip olduğu için birlikte çalışmakta ve ortak hareket etmektedir.

2017 yılında Rusya'nın Mısır'ın Kuzeybatısında yer alan Sidi Barrani'deki eski Sovyet hava üssünü kiralamak istediği yönünde haberler çıkmıştır. Habere göre Rusya'nın bu üsse özel askeri kuvvetler ve insansız hava araçlarını konuşlandırdığı ifade edilmiştir. İddialara rağmen Rusya ve Mısır bu haberleri yalanlamış ve Sisi, ülkesinde hiçbir yabancı kuvvetin bulunmadığını söylemiştir. Cezayir kaynakları Rusya'nın bu üs sayesinde Hafter'e istihbarat sağladığını iddia ederken, Fransız kaynaklar ise Mısırlı özel kuvvetlerin eğitildiğini iddia etmiştir.[313] Libya'daki gelişmeler ve Putin ile Sisi'nin iş birliği düşünüldüğü zaman bu iddiaların doğru olma ihtimali yüksektir. İki liderin ortak veya farklı niyetleri sonuç olarak aynı amaca varmakta ve Putin ile Sisi politik çıkarları gereği Hafter güçlerini desteklemektedir.

İlk bölümde bahsedildiği üzere Mearsheimer'ın saldırgan realizm düşüncesine göre rasyonel devletler saldırganca davranacağı veya statükoyu korumak isteyeceği zamanları ve kendi gücünü çok iyi analiz etmeli ve buna göre maliyetleri ile kazançlarını hesaplayarak hareket etmektedir. Libya meselesinde de hem Rusya hem de Mısır'ın olası kazanç ve kayıplarının hesap edildiği düşünülmektedir. Mearsheimer, mutlak kazanç söz konusu olduğu zaman devletlerin diğer devletlerin çıkarları ile ilgilenmeyeceğini söyler. Bu durumda mutlak kazançların söz konusu olduğu bu dönemde her iki lider de birbirlerinin kazancı ile ilgilenmeyecek ve iş birliği devam edecektir. Fakat göreli kazançlar ortaya çıkmaya başladığı zaman, faydalar birbirlerini etkilediği için iş birliğinin bozulma ve çatışmaların meydana gelmesi ihtimali artmaktadır. Zira böyle bir durumda güç dengesini korumak zorlaşacaktır.

4.4.2.5.2. Suriye

Arap Baharı ayaklanmalarının yaşandığı bir diğer ülke Suriye'dir. Burada yaşanan iç savaş hâlâ devam etmektedir. Rusya savaşın başından beri Esad rejimine destek vermekte ve iktidarını korumasına yardımcı olmaktadır. Sovyetler Birliği'nin Suriye ile geliştirmiş olduğu ikili ilişkiler, Soğuk Savaş sonrası dönemde de gelişmeye devam etmiş ve yaşanan Arap Baharı sürecindeki çatışmalar ilişkilerin gelişimine zarar vermemiştir.

[312] Uzunöner - Çıkrıkçı, "Türkiye, ABD ve Rusya'nın Libya İç Savaşına Yönelik Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi", 39.
[313] "Mısır'la Rusya arasında askeri iş birliği artıyor - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East" (26 Nisan 2018).

Rusya, Suriye'deki savaşta Esad rejimine destek olarak birçok amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bunlardan en önemlisi ise Soğuk Savaş sonrası azalan etkisini ve gücünü tekrar artırmaktır. Arap Baharı sürecine erken dahil olamayarak önüne çıkan fırsatları kaçıran Rusya, Suriye'deki savaşa dahil olarak bu açığı kapatmaya çalışmakta ve gücü ile etkisini bölgede artırmak için uğraşmaktadır.

Rusya-Mısır ilişkilerinin iyi bir seviyede olduğunun bir başka göstergesi de Sisi yönetiminin Rusya'nın Suriye'deki politikalarına verdiği tepkilerde görülebilir. Putin ve Sisi, Suriye konusunda da anlaşmakta ve birbirlerini desteklemektedirler. Hatta Sisi'nin Suriye ve lideri Esad'a karşı göstermiş olduğu tutum Rusya'nın Mısır'a yönelik politikalarının belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Sisi'nin göreve başlamasının ardından Esad'ı Suriye'nin meşru lideri olarak tanıması ve askeri konularda iş birliği yapması dolaylı olarak Rusya'nın faydasına olmuştur. Ayrıca Müslüman Kardeşler gibi hem Putin hem de Sisi yönetimlerinin karşı olduğu grupların Suriye'de faaliyet göstermesi iki ülkeyi Suriye'de iş birliğine yönelten bir başka etken olmuştur.[314]

Mısır yönetimi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Suriye ile ilgili kararlarında da Rusya lehine oy kullanmış ve bunu yaparken Suudi Arabistan gibi ülkeler ile ilişkilerinin zedelenmesini dahi göze almıştır.[315] Yine 2016 yılında Mısır, Halep'te uçuşa yasak bölge kurulmasını da içeren ateşkes sağlayan bir Fransız Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararına karşı oy kullanmıştır. Ayrıca aynı görüşmede, Rusya'nın Suriye'de hava saldırılarının devamını sağlayacak bir karar tasarısına Rusya lehine oy kullanmıştır. İlerleyen yıllarda da ABD, İngiltere ve Fransa'nın Suriye'de gerçekleştirdiği hava saldırılarını da eleştirmiş ve doğru bulmadığını açıklamıştır.[316] Bu gelişmeler Mısır'ın Suriye'de Rusya ile ortak çıkarlara sahip olduğunu göstermektedir. Sisi sahip olduğu ortak çıkarlara ek olarak ilişkileri daha ileri bir düzeye getirmek için Rusya ile Suriye'de iş birliği yapmakta ve Rusya'nın politikalarını desteklemektedir. Sisi yönetiminin bu politikaları şüphesiz Rusya ile ilişkilerine katkı sağlamaktadır.

[314] Telci, "Mısır-Rusya İlişkileri ve Sisi'nin Denge Siyaseti", 305.
[315] "Russia's Alarming Attempts to Establish Influence in Egypt", *The Washington Institute* (Erişim 25 Eylül 2023).
[316] Lisa Watanable, "Russia's Renaissance in the Arab World", *Center for Security Studies*, (2019), 74.

SONUÇ

Rusya, özellikle Primakov'un Dışişleri Bakanlığı dönemiyle birlikte Orta Doğu coğrafyasına özel ilgi ve önem göstermeye başlamıştır. Bu ilginin sebebi Orta Doğu coğrafyasının Rusya'ya yakın olması gibi özel sebeplerin yanında ABD'nin tek kutuplu dünya düzeni kurma girişimini yok etmek idi. Zira bunun gibi girişimler Rusya'nın varlığını doğrudan tehdit etmekte idi. Bu nedenle Rusya, başta Orta Doğu olmak üzere çevre coğrafyasındaki ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye ve kendi güvenliğini sağlayarak tehditleri azaltmaya çalışmaktadır.

Rusya'nın ilişkileri geliştirmeye çalıştığı bölgedeki önemli devletlerden biri de Mısır'dır. Rusya'nın Mısır ile ilişkileri geliştirmesinin birçok sebebi vardır. Bunlardan en önemlisi iki ülkenin algıladığı tehditler nedeniyle ilişkilerini geliştirmek istemesidir. Özellikle Mısır'da Sisi'nin iktidara gelmesiyle birçok alanda başlayan ve gelişen ikili ilişkiler iş birliğini güçlendirmekte ve iki ülkenin tehditleri azaltarak güvenliklerini sağlamalarına destek olmaktadır. Güvensizlik kavramı göz önüne alındığı zaman Rusya ve Mısır'ın ilişkilerindeki bu gelişmeler dikkate değer hale gelmiş ve bu çalışmanın yapılmasının ana sebebi olmuştur.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2007 yılında Münih'te yaptığı bir konuşmada ABD'nin tek kutuplu bir dünya kurmaya çalıştığı fakat günümüz dünyasında bunun gerçekleşemeyeceğini dile getirmiş, ülkesinin de uluslararası ilişkilerde çok kutuplu bir dünyanın taraftarı olduğunu belirtmiştir. Aslında Putin'in beyanı, 1991 sonrasında yani Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte ABD ile kerhen yürütülen ılımlı politikaların sonunun geldiğini göstermekteydi. Putin yönetimi bu tarihten itibaren daha sert politikalar üreterek günümüz Rusya dış politik anlayışının temellerini atmıştır. Putin'in bu çıkışının hemen ardından 2008 yılında gerçekleşen Gürcistan ve 2014 yılındaki Kırım işgalleri ile 2022 yılında Ukrayna ile giriştiği savaş bu sert dış politikanın somut örnekleri olmuştur.

Putin Rusya'sının ana amacının, tek kutuplu olduğu iddia edilen dünya düzeninden kurtulup çok kutuplu bir dünyayı oluşturmak olduğu söylenebilir. Birçok Realiste göre de istikrarın sağlanması ve bunun kalıcı olmasının tek yolu çok kutuplu bir dünyayı oluşturmaktır. Bu nedenle Putin yönetimindeki Rusya gücünü maksimize etmeye ve bölgedeki diğer güçler ile iş birliğini geliştirerek bu sistemi kurmaya çalışmaktadır.

Neo-Realizm'in bir alt dalı olan Saldırgan Realizme göre devletlerin güç sahibi olma arzularının bir sınırı yoktur. Devletler kendilerini güvende hissetmek için sürekli olarak güç biriktirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle bir devlet için en ideal durum, kendilerini güvende hissedecekleri, kendi bölgelerinde ve eğer bu mümkünse tüm dünyayı egemenliği altına alan bir hegemonya kurmaktır. Saldırgan Realizmin bu düşünceleri Rusya bağlamına uygulandığında şöyle bir manzara ortaya çıkmaktadır: Putin, eski Sovyet coğrafyasında tekrar hegemonyasını kurmak istemiş, bu çerçevede ülkesinin sınırlarındaki Ukrayna'yı da ciddi bir tehdit olarak algılamıştır. Akabinde Ukrayna'yı 2014 ve 2022 yıllarında işgal girişiminde bulunmuştur.

Rusya dış politikası Putin döneminin başında göreceli yumuşak olmasına rağmen Rus yöneticiler ABD gibi bir aktörün tek süper güç olarak algılanmasından rahatsız olduklarını dile getirmekten çekinmemekteydiler. Güçler dengesinin hayati bir önem taşıdığı realizm teorisine göre de bu durum savaşların ve çatışmaların da esas sebebidir. Fakat Rusya'nın içinde bulunduğu durum ve Putin'in iktidarda henüz yerini sağlamlaştıramamış olmasından dolayı görece ılımlı bir dış politika yürütülmüştür. Daha sonrasında ABD, Rusya gibi bölgesel aktörlerin görüşlerini dinlemeyerek Irak'ı işgal etmiş, akabinde NATO'nun sınırları genişletilerek Ukrayna'nın Batılı örgütlere alınması istenmiştir. Batı ve Batılı kurumlar ile bütünleşmek pahasına daha ılımlı bir politika yürüten Rusya'nın giderek daha fazla görmezden gelinmesi ve yaşanan gelişmeler Rusya'nın tehdit algılamalarının aslında ne kadar ciddi olduğunu göstermiştir.

Zamanla Rusya'nın dış politikasının daha fazla revizyoncu ve hatta saldırgan tutum sergilediği görülmektedir. Bunun ana sebebinin büyük ölçüde dışarıdan algıladığı tehditler olduğu söylenebilir. Rusya algılamış olduğu bu tehditlere karşı mücadele etmenin yanında aynı zamanda gücünü farklı alanlarda ve coğrafyalarda artırmaya çalışarak uluslararası ilişkilerde hesaba katılacak bir ülke olmaya çalışmaktadır. Zira Saldırgan Realizm teorisine göre hayatta kalabilmenin tek yolu devletin gücünü herhangi bir sınırlama olmadan artırmaktır. Böylece devletin hayatta kalacağının garanti altına alınacağı varsayılmaktadır. Putin yönetiminin düşüncesinin de bu şekilde olduğu ileri sürülebilir. Bu nedenledir ki, başta Mısır olmak üzere Orta Doğu ülkeleri ve diğer coğrafyalardaki ülkeler ile çeşitli alanlarda ilişkileri geliştirerek etkisini artırmaya çalışmıştır.

Rusya, özellikle Arap Baharı ayaklanmaları sonrasında Orta Doğu'da rejim değişikliği yaşayan ülkeler ile ilişkilerini sıcak tutmanın yollarını aramıştır. Bunu bir fırsat olarak gören Putin yönetimi, Hüsnü Mübarek ile belli bir seviyeye getirdiği ilişkileri Mübarek sonrası

dönemde daha iyi seviyeye getireceğine inanmıştır. Fakat Mübarek'den sonra iktidara gelen Muhammed Mursi'nin, Rusya'nın düşman olarak kabul ettiği Müslüman Kardeşler Teşkilatı ile olan yakın ilişkisi nedeniyle ikili ilişkiler çok fazla ilerleyememiştir. Çok fazla sürmeyen Mursi döneminden sonra darbe ile iktidara gelen Abdülfettah es-Sisi'nin iktidarı döneminde ise ikili ilişkiler çok fazla gelişmiş ve hala gelişmeye devam etmektedir.

Rusya-Mısır ilişkilerinin geliştirilmesi ekonomik, kültürel ve siyasi açıdan hem Rusya'ya hem de Mısır'a fayda sağlamaktır. Rusya, Mısır'a yaptığı yatırımlar ile hem Orta Doğu politikasına hem de Akdeniz ile Afrika coğrafyasındaki çıkarlarına katkı sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca iki ülke de ortak tehditlere sahiptir. Radikal İslam'ın Rusya için tehdit olması, Putin'in Sisi'ye destek vermesinin sebeplerinden birisidir. Zira Müslüman Kardeşler ile yakın ilişkileri olan Mursi ile Rusya'nın ilişkilerinin Mübarek ve Sisi dönemiyle kıyaslandığında pek sıcak olduğu söylenemez. Sisi ile ise durum tam tersine dönmüştür. Putin yönetimi Kahire'nin Radikal İslam'a göz yummayacağına düşünmekteydi. Diğer yandan Sisi'nin otoriter, darbeci bir lider olması da Putin yönetiminin Sisi'yi önemli görmesinin sebeplerinden biri olduğu söylenebilir. Zira Putin, Suriye örneğinde de görüleceği üzere Orta Doğu'da otoriter liderleri daha çok desteklemektedir. İnsan hakları ihlalleri nedeniyle Batı tarafından dışlanan Sisi de güvenli bir liman olarak Rusya'yı görmüş ve silah anlaşmalarından, enerji ve kültürel anlaşmalara kadar birçok anlaşma ile ilişkileri geliştirmiştir. Soğuk Savaş döneminde dışlanarak görmezden gelinen veya sömürgeye uğrayan devletler ile yakın ilişkiler kuran Sovyetler gibi, günümüzde de Rusya bu devletler ile ilişkileri geliştirerek Batı'nın kaybettiklerini fırsata çevirmeye çalışmaktadır. Böylece güvenli bir liman bulan Sisi gibi Putin de kurduğu sağlam ilişkiler ile bölgede gücünü göstermeyi amaçlamaktadır.

Bununla birlikte Putin ve Sisi'nin sınırsız gücü savundukları söylenebilir. İki lider de bölgede gücünü arttırmaya odaklanmıştır. Bunun için de kendi faydalarına olarak gördükleri konularda ikili iş birliğini geliştirmektedirler. Sisi sürekli silahlanarak bölgedeki etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Batı'dan destek bulamadığı alanlarda Putin yönetiminden tam destek alarak bu ülkelerden alamadığı açığı kapatmaktadır. Putin ise silahlanmaya ve güç sahibi olmaya odaklı bir lider olan Sisi'ye Batı'dan bulamadığı konularda tam destek vererek hem ilişkileri geliştirmekte hem de ekonomik, askeri, güvenlik ve teknik anlamda gerek Orta Doğu coğrafyasında gerekse de Afrika coğrafyasında gücünü arttırmaktadır.

İkili ilişkilerin geliştirildiği en önemli alanlardan biri nükleer enerjidir. 2015 yılında yapılan anlaşma ile temelleri atılan nükleer santral projesi şimdi olmasa da gelecekte Mısır'ın artan enerji ihtiyacına çare olacak gibi görünmektedir. Santral yakıtlarının Rusya tarafından

tedarik edilecek olması Rusya ile Mısır'ın sürekli temasta olmasını gerektirecektir. Ayrıca Rusya yönetimi santrallerin inşası için sağladığı kredi ile Mısır'a kolaylık sağlamanın yanı sıra kendisi ile ilişkileri geliştirmesine de fırsat tanımaktadır. Asvan barajı nasıl Sovyetler Birliği ile Mısır arasındaki sağlam ilişkilerinin simgesi ise Dabaa'da inşası devam eden santrallerin de Rusya-Mısır ilişkilerinin simgesi olacağı ve ikili ilişkilerin gelişmesine en büyük katkı sağlayacak konulardan biri olduğu söylenebilir.

Diğer yandan Sisi, coğrafyasında en hızlı silahlanan liderlerden biridir. Sisi, bu konuda en büyük desteği bulunduğu coğrafyanın en büyük tehditkarı olan Rusya'dan almaktadır. Moskova ile Kahire yönetimleri, 2015 yılından beri her yıl düzenli olarak Rusya ve Mısır'da yaptıkları askeri hava, kara ve deniz tatbikatları ile hem ikili ilişkilerin gelişmesine fayda sağlamakta hem de stratejik ve askeri anlamda ordularının yeteneklerini geliştirmektedirler. Rusya açısından bu tatbikatlar Moskova yönetiminin Akdeniz'de olması açısından da çok önemlidir. Zira Rusya, birçok devletin kıyısının olduğu ve zengin doğal kaynakların bulunduğu Akdeniz'de gücünü göstererek Akdeniz diplomasinin mühim oyuncularından biri olabilir.

Tarihsel olarak baktığımızda da Putin dönemi Rusya-Mısır ilişkileri Soğuk Savaş zamanında Nasır dönemindeki ilişkilere bir nebze benzemektedir. Batıdan istediği desteği bulamayan Nasır, yüzünü Sovyetlere dönmüş ve onlarla yıllarca yakın ilişkiler kurarak bağları güçlendirmiştir. Günümüzde de Sisi, Nasır'a benzer bir şekilde, Putin Rusya'sı ile ilişkileri geliştirmektedir. Sisi açısından bunun en mühim sebeplerinden biri, Sisi'nin de Nasır gibi Batı'dan bulduğu desteğin azalmasıydı. Bulunduğu coğrafyada güçlü ve etki sahibi bir Mısır yaratmak isteyen Sisi, Rusya ile yakın ilişkiler kurarak bunu başarmaya çalışmaktadır. Rusya lideri Putin de Soğuk Savaş dönemindeki Sovyetler gibi güçler dengesini kendi lehine çevirmek için Mısır gibi ülkeler ile münasebetleri güçlendirmektedir. Böylece Putin söz konusu coğrafyada konumunu güçlendirerek devletin etki alanının sınırlarını genişletmeye çalışmaktadır. Diplomasi alanında da Rusya-Ukrayna Savaşı başladığında birçok ülke Moskova'ya karşı cephe alırken, Mısır basit bir tepki göstermiş ve iki tarafa sadece sağduyu çağrısı yapmıştır. Diplomatik anlamda bu belki de Rusya için bir kazançtır. Bunun dışında iki ülkenin yaptığı ticari, ekonomik ve askeri anlaşmalar ikili ilişkileri güçlendiren ve birbirlerine olan bağlılıklarını arttıran gelişmelerdir.

Enver Sedat döneminde de ikili ilişkilerin zayıflamasının sebebi Sedat'ın Sovyetlerden aradığı desteği artık bulamayışı ve bu desteği alabilmek için yüzünü farklı yönlere çevirmesidir. Bu sayede Sovyetlerden elde edemediği kazanımları Batılı ülkelerden sağladığı destek ile telafi etmeye çalışmıştır. Bu durum da ikili ilişkilerin tamamen çıkar odaklı olduğunu ve taraflardan

birinin çıkarı zedelendiği zaman ani ve radikal şekilde politika değiştirebileceğini ortaya koymaktadır. Sisi döneminde de bu politikaların devam ettiğini varsayabiliriz. Böylece Sisi döneminde de Rusya-Mısır ikili ilişkileri bir anda tersine dönebileceği ihtimali, bu tarihsel tecrübe çerçevesinde göz ardı edilmemelidir.

Bu çalışma her ne kadar ikili ilişkilerin şu anda karşılıklı fayda temeline oturduğunu ve ülkeler arası temasların her geçen gün geliştiğini gösterse de gerek Rusya tarafından gerekse de Mısır tarafından ikili münasebetlerin tam tersine dönmesi olasıdır. Zira bu olasılığın benzeri daha önce Rusya-Mısır ilişkilerinde yaşanmıştır. Cemal Abdunnasır döneminde ikili ilişkiler çok ileri seviyeye gelmiş iken Nasır sonrası Enver Sedat döneminde sert bir politika değişikliği sonrasında ilişkiler tam tersine dönerek bozulmuştur. Sisi döneminde de bunun olmamasının garantisi verilemez.

Bu çalışmaya başladıktan sonra patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı ile başta Rusya-Mısır ilişkileri olmak üzere Rusya'nın dış politika ve diğer aktörler ile ilişkileri daha çok öngörülemez hale gelmiştir. Rusya'nın uluslararası arenada yalnızlaştırılması ve yaşanan savaş dolayısıyla Rusya iç politikasındaki gerginlik, Putin iktidarının geleceği konusunda da araştırmacıları daha fazla şüpheye sokmuştur. Fakat diğer yandan ise Rusya-Mısır ilişkilerindeki güncel gelişmeler ve yapılan yatırımlar bu sürecin yara almadan devam edeceğini de gösterebilir. Bu nedenle ikili ilişkilerin geleceğinin de güçler dengesindeki ve uluslararası ilişkilerdeki gelişmelere bağlı olarak değişebileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot. *A History of Egypt From the Arab Conquest to the Present*. Cambridge University, 2007.

Akbaş, Zafer - Baş, Adem. "İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları". *History Studies* 5/2 (2013), 21-44.

Alvin Z. Rubinstein. *Red Star on the Nile*. New Jersey: Princeton University Press, 2016.

Aly, Abdel Monem Said. *Post-Revolution Egyptian Foreign Policy*. Massachusetts: Brandeis University Crown Center for Middle East Studies, Kasım 2014.

Andrei, Melville - Tatiana Shakleina (ed.). *Russian Foreign Policy in Transition Concepts and Realities*. Budapest: Central European University Press, 2005.

Andrew Heywood. *Küresel Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları, 1. Basım, 2013.

Arash Heydarian Pashakhanlou. *Realism and Fear in International Relations: Morgenthau, Waltz and Mearsheimer Reconsidered*. Palgrave Macmillan, 2017.

Arthur Goldschmidt Jr. *A Brief History of Egypt*. USA: Infobase Publishing, 2008.

Bassem Elmaghraby. "The Egyptian Foreign Policy Orientations and Its Relations with Russia after June 30th Revolution".

Beattie, Kirk J. *Egypt During the Sadat Years*. Palgrave Macmillan, 2000.

Blank, Stephen. "The Foundations of Russian Policy in the Middle East". *Russia in the Middle East*. ed. Stephen Blank - Theodore Karasik. Washington, D.C.: The Jamestown Foundation, 2018.

Borshchevskaya, Anna. *Russia in the Middle East: Motives, Consequences, Prospects*. Washington: Washington Institute for Near East Policy, 2016.

Borshchevskaya, Anna. *The Maturing of Israeli-Russian Relations*. The Washington Institute, 2016. https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/maturing-israeli-russian-relations

Bratersky, Alexander. "Morsi Seeks Union With Kremlin, Fails to Get Loan". *The Moscow Times*. 21 Nisan 2013. Erişim 19 Mayıs 2022. https://www.themoscowtimes.com/2013/04/21/morsi-seeks-union-with-kremlin-fails-to-get-loan-a23463

Bulut, Remzi. "SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (30 Aralık 2014), 7-19.

Cihan Sedat. *Cihan Sedat Piramit Yolunda Aşkın ve Devrimin Hikayesi*. İstanbul: Kaktüs Hatırat, 1.Baskı., 2004.

Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*. çev. Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2., 2015.

Cohen, Ariel. "Russia's Iran Policy: A Curveball for Obama". *The Heritage Foundation*.

Darraj, Susan Muaddi. *Modern World Leaders: Hosni Mubarak*. New York: Chelsea House Publishers, 2007.

Delong, Marek. "The Foreign Policy of the Russian Federation in the Time of Yevgeny Primakov (1996−1999)". *Global and Regional Dimensions of International Security*. ed. Markiyan Malskyy vd. Lviv, 2020.

Demirel, Ege. "Rus Dış Politikasında Güvenlik Faktörü". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/28 (26 Haziran 2019), 243-265. https://doi.org/10.20875/makusobed.457921

Donaldson, Robert H. "Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy". *Tulsa J. Comp. & Int'l L* 7/2 (1999).

Donnelly, Jack. *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University, 2000.
Dosbolov, Abzal. "Arap-İsrail sorununda Rusya Federasyonu'nun Rolü". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* 2/1 (2014).
Duyu, Ümit. *Rusya Gürcistan Savaşı ve Sonrası Dönemde Rus Dış Politikasının ve Askeri Güç Unsurlarının Ofansif Realizm Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi*. İstanbul: Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
Elhadidi, Alaa. "Egypt's Shifting Foreign Policy Priorities". *The Cairo Review of Global Affairs*. 2018. https://www.thecairoreview.com/essays/egypts-shifting-foreign-policy-priorities/
Erdoğan, Seven. "E.H. Carr'ın 'Yirmi Yıl Krizi 1919-1939' Kitabından Birinci Dünya Savaşı Ve Sonrası Düzen". *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2020), 11-24.
Erhan Özyaşar. *Bandung Konferansı'nın ABD-Sovyet Rusya'nın Bölge Politikalarına Etkisi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
Ersoy, Aziz. *Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Analizi*. Akademik Perspektif, 2016.
Ersungur, Mustafa - Arpa, A. Taha. "Hazar Bölgesi ve Rusya'nın Bölgedeki Rolü". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 31/3 (2017), 543-554.
Ertekin, Bülent Aydın. "Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü". *Bilge Strateji* 4/7 (2012), 131-163.
Eyüp Ersoy. "Realizm". *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. ed. Ramazan Gözen. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Basım, 2021.
Fahir Armaoğlu. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 15.Baskı., 2005.
Faruk Sönmezoğlu. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları, 6. Basım, 2014.
Ferris, Jesse. "Guns for Cotton? Aid, Trade, and the Soviet Quest for Base Rights in Egypt, 1964–1966". *Journal of Cold War Studies* 13/2 (2011), 4-38.
Fırat Purtaş. "Rusya ve Arap Orta Doğusu". *Akademik Ortadoğu*, 45-75.
Fillinger, Eric. "Mubarak Matters: The Foreign Policy of Egypt Under Hosni Mubarak", 49.
Fouad, Khaled. *Egypt, Russia: Rapprochement or Alliance?* Egyptian Institute for Studies, 2018.
Freedman, Robert O. "Russia and the Middle East Under Putin". *Ortadoğu Etütleri* 2/3 (2010), 9-55.
Galal Amin. *Egypt in the Era of Hosni Mubarak 1981-2011*. The American University in Cairo, 2011.
Galia Golan. *Soviet policies in the Middle East from World War Two to Gorbachev*. Cambridge University, 1990.
Gençalp, Ebru. "Sovyet Başbakanı Kosıgin'in Türkiye Ziyaretinin Basında Değerlendirilmesi". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)* 30 (06 Temmuz 2019), 55-77. https://doi.org/10.20427/turkiyat.474629
Glaser, Charles L. *Rational Theory of International Politics*. New Jersey: Princeton University Press, 2010.
Gleen E. Curtis. *Russia: A Country Study*. Washington, D.C.: Library of Congress, 1998.
Gökhan Erdem. "Bağlantısızlıktan Bağımlılığa: Nasır Döneminde Mısır-SSCB İlişkileri". *The Turkish Yearbook of International Relations* 69-98 (2017). https://doi.org/10.1501
Gwertzman, Bernard - Times, Special To the New York. "EGYPT AFTER SADAT". *The New York Times* (07 Ekim 1981), blm. World. https://www.nytimes.com/1981/10/07/world/egypt-after-sadat.html
Hans J. Morgenthau. *Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace*. Alfred A. Knopf, 6. Basım, 1948.
Hasan Öztürk. "Mısır". *Modern Orta Doğu Siyasi Tarihi*. İstanbul: Bilgesam, 2016.

Hemaid, Rania Ahmed. *Egyptian foreign policy (special reference after The 25th of January Revolution)*. Madrid: Universidad Complutense De Madrid, Doktora Tezi, 2018.
Hendawi, Hamza. "After UN Ukraine War Vote, Egypt Strives to Protect Vital Interests with Russia". *The National*. 06 Mart 2022. Erişim 25 Ocak 2023. https://www.thenationalnews.com/mena/egypt/2022/03/06/after-un-ukraine-war-vote-egypt-strives-to-protect-vital-interests-with-russia/
Hussein, Abdel-Rahman vd. "Muslim Brotherhood's Mohamed Morsi Declared President of Egypt". *The Guardian* (24 Haziran 2012), blm. World news. https://www.theguardian.com/world/2012/jun/24/muslim-brotherhood-egypt-president-mohamed-morsi
İmanbeyli, Vügar. "Rusya ve 'Arap Baharı' Süreci". *Arap Ayaklanmalarını Yeniden Düşünmek*. ed. Mesut Özcan - M. Hüseyin Mercan. İstanbul: Küre Yayınları, 1.Basım., 2022.
Jack Donnelly. "Realizm". *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Küre Yayınları, 4. Basım, 2019.
John J. Mearsheimer. *The Tragedy of Great Power Politics*. W. W. Norton & Co., 2001.
John W. Copp. *Egypt and the Soviet Union, 1953-1970*. Portland State University, 1986.
Kagarlitsky, Boris. *Çevrenin İmparatorluğu: Rusya ve Dünya Sistemi*. çev. Esin Soğancılar. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007.
Kahraman, Emel. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri". *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 12/24 (2016), 29-70.
Kamalov, İlyas. *Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2008.
Karen Dawisha. *Soviet Foreign Policy Towards Egypt*. The Macmillan Press, 1979.
Kekilli, Emrah. "Mısır'ın Libya Politikası: Siyasal İstikrarsızlığa Katkı". 94-112. İstanbul: SETA, 2018.
Kemaloğlu, İlyas. "21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2016), 14.
Khasanov, İbragim. "Rus Basınında Arap Baharı". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/10 (2020), 93-128. https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.6.10.70
Koç, Engin. "Rusya'nın Ortadoğu'da Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2020).
Kozhanov, Nikolay A. "Russia and The Arab Spring: Adjusting to a New Political Vista" 6/1 (2014), 26-44.
Kreutz, Andrej. *Russia in the Middle East: Friend or Foe?* Londra: Praeger Security International, 2007.
Leonid Issaev. *Russia and Egypt Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation*. Al Sharq Forum, 26 Ocak 2017. https://research.sharqforum.org/2017/01/26/russia-and-egypt-opportunities-and-limits-for-cooperation/
Litsas, Spyridon N. "Russian Foreign Policy in the Middle East Under Putin: Can Bears Walk in the Desert?" *Conflict and Diplomacy in the Middle East:External Actors and Regional Rivalries*. ed. Yannis A. Stivachtis. 64-78. E-International Relations Publishing, 2018.
Mahmut Turan,, Muhammed Hüseyin Dağ. "Mısır Tarihinde Enver Sedat Dönemi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 78 (Eylül 2018), 306-323.
Mammadov, Rauf. "Russia in the Middle East: Energy Forever?" *Russia in the Middle East*. 212-240. USA: The Jamestown Foundation, 2005.
McLaurin, R.D. *The Middle East in Soviet Policy*. USA: Lexington Books, 1975.

Mearsheimer, John J. “Structural Realism”. *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. kitap editörü Tim Dunne vd. USA: Oxford University Press, 2013.
Melih Yıldız. *Mısır-Rusya İlişkilerinde Askerî Boyut*. ORSAM, 2021.
Milosevich, Mira. “The 2010s: ‘Grand Strategy’ or Tactical Opportunism?” *The Role of Russia in the Middle East and North Africa Region. Strategy or Opportunism?* 30-54. Europen Institute of the Mediterranean, 2019.
Oral Sander. *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 26.Baskı., 2016.
Ömer Duman. “Arap Dünyası’nda Mısır Lideri Cemal Abdülnasır Rüzgarı ve Nasır Sonrası 1970-1981 Yılları Arasında Mısır’ın Durumu”. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi* 3/1 (2020), 27-40.
Özdal, Habibe. “Putin Döneminde Rusya’nın Güvenlik Doktrinleri”. *Güvenlik Yazıları Serisi* 56 (Şubat 2021), 12.
Özdal, Habibe. *Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Kırım’ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna*. Ankara: Usak Yayınları, 2016.
Özdal, Habibe - Demydova, Viktoriia. *Türkiye Ukrayna İlişkileri : Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2011.
Özel, Merve Suna. “Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye’ye Etkileri”. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı II*, 73-89.
Pakhomov, Nikolay. *The Russia-Israel Relationship Is Perfect Realpolitik*. The National Interest, 2017. https://nationalinterest.org/feature/the-russia-israel-relationship-perfect-realpolitik-19881
Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi. *International Relations Theory*. Pearson, 2012.
Rami Ginat. “Soviet Policy towards the Arab”. *Middle Eastern Studies* 32/4 (Ekim 1996), 321-335.
Rami Ginat. *The Soviet Union and Egypt, 1947-1955*. London School of Economics and Political Science, University of London, Doktora Tezi, 1991.
Robert Jackson, Georg Sørensen. *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
Robert O. Freedman. *Moscow and the Middle East*. Cambridge: Cambridge University, 1991.
Rumer, Eugene. “The Primakov (Not Gerasimov) Doctrine in Action”. *Carnegie Endowment for International Peace*. Erişim 11 Nisan 2022. https://carnegieendowment.org/2019/06/05/primakov-not-gerasimov-doctrine-in-action-pub-79254
Rumer, Eugene B. *Russian Foreign Policy Beyond Putin*. Routledge, 2018.
Russia, Team of the Official Website of the President of. “Beginning of meeting with President of the Arab Republic of Egypt Abdel Fattah el-Sisi”. *President of Russia*. 26 Ağustos 2015. Erişim 20 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/50182
Russia, Team of the Official Website of the President of. “President Vladimir Putin held negotiations with Egyptian President Hosni Mubarak”. *President of Russia*. 27 Nisan 2001. Erişim 11 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/news/41091
Russia, Team of the Official Website of the President of. “President Vladimir Putin Spoke by Telephone with Egyptian President Hosni Mubarak”. *President of Russia*. Erişim 11 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/news/29257
Russia, Team of the Official Website of the President of. “Press statements following talks with President of Egypt Abdel Fatah el-Sisi”. *President of Russia*. 17 Ekim 2018. Erişim 19 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/news/58842
Russia, Team of the Official Website of the President of. “Russian-Egyptian talks”. *President of Russia*. 11 Aralık 2017. Erişim 19 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/news/56354

Sadat, Anwar. *In Search of Identity*. Harper and Row, 1977.
Sakwa, Richard. *Russian Politics and Society*. Routledge, 2008.
Sas, Shlomo N. *Gorbachev's New International Outlook and The Eastern Mediterranean*. USA: Air War College Air University, 1990.
Savicheva, Elena M. "Security Factor in the Middle East in Russian-Egyptian Relations (2014-2018)", 1-11.
Schmemann, Serge. "Moscow Sends Perfunctory Condolences to Cairo". *The New York Times*. 08 Ekim 1981. Erişim 25 Ocak 2022. https://www.nytimes.com/1981/10/08/world/moscow-sends-perfunctory-condolences-to-cairo.html
Selman Botman. *Egypt from Independence to Revolution, 1919-1952*. Syracuse University Press, 1991.
Sergunin, Alexander. *Explaining Russian Foreign Policy Behavior: Theory and Practice*. Stuttgart: Ibidem Press, 2016.
Shama, Nael M. *The Foreign Policy of Egypt Under Mubarak: The Primacy of Regime Security*. School of International Relations University of St. Andrews, Doktora Tezi, 2008.
Shatlyk Amanov. "Suriye". *Modern Orta Doğu Siyasi Tarihi*. ed. Hasan Öztürk. İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2016.
Shay, Shaul. *Egypt and the El - Dabaa Nuclear Plant*. Institute for Policy and Strategy, 2018.
Sheehan, Edward R. F. "Why Sadat packed off the Russians". *The New York Times* (blog), 1972. https://www.nytimes.com/1972/08/06/archives/why-sadat-packed-off-the-russians-egypt.html
Snyder, Glenn H. "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay". *International Security* 27/1 (2002), 149-173.
Somuncuoğlu, Anar. "Rusya Federasyonu'nda Merkez-Bölge İlişkilerinin Ekonomik Boyutu". *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*. ed. Yılmaz Tezkan. Ülke Kitapları, 2001.
Sönmez, A. Sait. "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası". *Avrasya Etüdleri* 37/1 (01 Haziran 2010), 37-76.
Sönmez, A. Sait. "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası".
Sönmez, Göktuğ vd. *Sisi Döneminde Mısır'ın Silahlanma ve Askeri Altyapı Yatırımları*. Ankara: ORSAM, 2020.
Taha, Hebatalla. *Egypt's Quest for a Nuclear Future*. South African Institute of International Affairs, 2021.
Tayyar Arı. *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2., ts.
Tekir, Gökhan. "Russian-Turkish Involvement in the Civil War in Libya". *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 3 (30 Haziran 2020), 190-215.
Telci, İsmail Numan. "Mısır-Rusya İlişkileri ve Sisi'nin Denge Siyaseti". *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası*. İstanbul: SETA, 2018.
Telci, İsmail Numan - İsmail Numan Telci (ed.). "Mısır Dış Politikası: Tarihsel Bir Analiz". *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası*. 19-33. İstanbul: SETA, 2018.
Thomas W. Lippman. *Hero of The Crossing- How Anwar Sadat and the 1973 War Changed the World*. ABD: Potomac Books, 2016.
Times, Bernard Gwertzman Special to The New York. "ORDERS BY SADAT". *The New York Times* (1972). https://www.nytimes.com/1972/07/19/archives/orders-by-sadat-some-are-reported-on-the-way-home-move-a-surprise.html
Trenin, Dmitri - Malashenko, Alexey. *Iran: A View From Moscow*. Carnegie Endowment, 2010.
Turgay Murat. *Süper Güçlerin Orta Doğu Mücadelesi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 1.Baskı., 2020.

Türkiye, Sputnik. “Mısır’ın rüyası gerçekleşti: Rosatom, El-Dabaa Nükleer Santrali’nin inşaatına başladı”. *Sputnik Türkiye*. 20 Temmuz 2022. Erişim 26 Ocak 2023. https://sputniknews.com.tr/20220720/misirin-ruyasi-gerceklesti-rosatom-el-dabaa-nukleer-santralinin-insaatina-basladi-1058941613.html

Türkiye, Sputnik. “Mısırlılar Rus yapımı trenlerle seyahat edecek”. *Sputnik Türkiye*. 29 Haziran 2020. Erişim 20 Mayıs 2022. https://tr.sputniknews.com/20200629/misirlilar-rus-yapimi-trenlerle-seyahat-edecek-1042343186.html

Türkiye, Sputnik. “Mısır-Rusya ‘Dostluk Oku-1’ ortak tatbikatı sona erdi”. *Sputnik Türkiye*. 11 Kasım 2019. Erişim 21 Mayıs 2022. https://tr.sputniknews.com/20191111/misir-rusya-dostluk-oku-1-ortak-tatbikati-sona-erdi-1040596563.html

Türkiye, Sputnik. “Terörle mücadele tatbikatına katılacak 200 Rus paraşütçü asker Mısır’a ulaştı”. *Sputnik Türkiye*. 14 Ekim 2018. Erişim 21 Mayıs 2022. https://tr.sputniknews.com/20181014/terorle-mucadele-tatbikati-rus-parasutcu-asker-misir-1035658588.html

Uzunöner, Muhammed Ebrar - Çıkrıkçı, Tolga. “Türkiye, ABD ve Rusya’nın Libya İç Savaşına Yönelik Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi”. *Düşünce Dünyasında Türkiz* 64 (Nisan 2023), 11-56.

Vasiliev, Alexey. *Russia’s Middle East Policy From Lenin to Putin*. New York: Routledge, 1., 2018.

Watanable, Lisa. “Russia’s Renaissance in the Arab World”. *Center for Security Studies*.

William B. Quandt. *Peace Process-American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict Since 1967*, 2005.

Wines, Michael. “Election in Russia: The Overview; Putin Wins Russia Vote in First Round, But His Majority Is Less Than Expected”. *The New York Times* (27 Mart 2000). https://www.nytimes.com/2000/03/27/world/election-russia-overview-putin-wins-russia-vote-first-round-but-his-majority.html

Yevgeni Primakov. *Rusların Gözüyle Ortadoğu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2.Baskı., 2010.

Yılmaz, Salih. *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Basım, 2021.

Yiğitoğlu, Eren. “İran’ın Su-35 savaş uçaklarının 2023’te teslim edilmesi planlanıyor”. *DefenceTurk* (blog), 19 Ocak 2023. https://www.defenceturk.net/iranin-su-35-savas-ucaklarinin-2023te-teslim-edilmesi-planlaniyor

Yildirim, Sami. “1990 Sonrası Rus Dış Politikasında Batı Karşısında Kimlik ve Statü Arayışları”. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi* 23/2 (01 Haziran 2013), 61-99.

Zeynep Güler. *Süveyş’in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık*. İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004.

“Al-Mashat Discusses Russia’s Participation in Setting up 50 Silos in Egypt”. 05 Haziran 2021. Erişim 20 Mayıs 2022. https://www.sis.gov.eg/Story/155714/Al-Mashat-discusses-Russia's-participation-in-setting-up-50-silos-in-Egypt?lang=en-us

EgyptToday. “Construction of 1st reactors of Dabaa plant in Egypt to start next July: Rosatom”. 19 Ocak 2022. Erişim 19 Mayıs 2022. https://www.egypttoday.com/Article/3/112018/Construction-of-1st-reactors-of-Dabaa-plant-in-Egypt-to

“Egypt Avoids Direct Condemnation of Russia over Ukraine - Al-Monitor: Independent, Trusted Coverage of the Middle East”. 02 Mart 2022. Erişim 24 Ocak 2023. https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/egypt-avoids-direct-condemnation-russia-over-ukraine

“Egypt, Russia Discuss next Steps for Nuclear Power Plant - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East”. 28 Nisan 2022. Erişim 19 Mayıs 2022. https://www.al-monitor.com/originals/2022/04/egypt-russia-discuss-next-steps-nuclear-power-plant

Arab News. “Egyptian President, Russian FM Hold Talks”. 24 Temmuz 2022. Erişim 05 Şubat 2023. https://arab.news/btnpt
Al Arabiya English. “Egypt’s Sisi in Moscow for V-Day Celebrations”. 09 Mayıs 2015. Erişim 23 Ocak 2023. https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2015/05/09/Sisi-heads-to-Moscow-for-V-Day-parade
Ahram Online. “El-Sisi, Putin stress close ties, near arms deal - Politics - Egypt”. 12 Ağustos 2014. Erişim 21 Mayıs 2022. https://english.ahram.org.eg/News/108273.aspx.
Mada Masr. “France and Egypt: Allies of Convenience”. 28 Ekim 2017. Erişim 22 Ocak 2023. https://www.madamasr.com/en/2017/10/28/opinion/u/france-and-egypt-allies-of-convenience/
“Hosni Mubarak | Biography, History, & Facts | Britannica”. Erişim 25 Ocak 2022. https://www.britannica.com/biography/Hosni-Mubarak
“Joint Press Conference with President Hosni Mubarak of Egypt”, 28 Mayıs 2004. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/22481
dw.com. “Kalkanın inşaatı başladı – DW – 29.10.2013”. Erişim 15 Nisan 2022. https://www.dw.com/tr/f%C3%BCze-kalkan%C4%B1n%C4%B1n-in%C5%9Faat%C4%B1na-ba%C5%9Fland%C4%B1/a-17189706
“Karadeniz’deki Mısır-Rus tatbikatı Türkiye’ye mesaj mı? - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East”. 16 Ekim 2020. Erişim 21 Mayıs 2022. https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2020/10/egypt-russia-naval-drills-black-sea-tension-turkey.html
President of Russia. “Meeting with President of Egypt Abdel Fattah el-Sisi”. 05 Eylül 2016. Erişim 19 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/news/61879
“Mısır 2010’da Rusya pazarında yüzde 52.4 büyüdü | Turizm Güncel - Turizm Haberleri - Turizm Gazetesi”. 12 Kasım 2010. Erişim 11 Aralık 2022. https://www.turizmguncel.com/haber/-misir-2010da-rusya-pazarinda-yuzde-524-buyudu-h3806.html
“Mısır’la Rusya arasında askeri iş birliği artıyor - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East”. 26 Nisan 2018. Erişim 21 Mayıs 2022. https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2018/04/egypt-russia-cooperation-prospects.html
The Washington Institute. “Middle East Responses to the Ukraine Crisis”. 04 Mart 2022. Erişim 12 Kasım 2022. https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/middle-east-responses-ukraine-crisis
“MidEast Web - UN Debate Regarding the Special Committee on Palestine: Gromyko Statement at UN 194”. Erişim 05 Nisan 2022. http://www.mideastweb.org/gromyko1947.htm
“News Analysis: Enforcing Egypt-Russia strategic cooperation deal promotes bilateral cooperation - Xinhua | English.news.cn”. 24 Ocak 2021. Erişim 20 Mayıs 2022. http://www.xinhuanet.com/english/2021-01/24/c_139693761.htm
Al Jazeera. “Putin and Sisi pledge to boost Russia-Egypt ties”. 27 Ağustos 2015. Erişim 30 Mayıs 2023. https://www.aljazeera.com/news/2015/8/27/putin-and-sisi-pledge-to-boost-russia-egypt-ties
ŞARKUL AVSAT. “Putin, Çin’de Sisi ile bir araya geldi”. 27 Nisan 2019. Erişim 24 Ocak 2023. https://turkish.aawsat.com/home/article/1697436/putin-%C3%A7in%E2%80%99de-sisi-ile-bir-araya-geldi
Reuters. “Russia may ease Muslim Brotherhood ban to boost Egypt ties” (18 Aralık 2012), blm. World News. https://www.reuters.com/article/uk-egypt-politics-russia-idUKBRE8BH0VX20121218

"Russia Resumes Flights to Egypt - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East". 11 Nisan 2018. Erişim 19 Mayıs 2022. https://www.al-monitor.com/originals/2018/04/egypt-russia-resumed-flights-tourism-red-sea-revenues-summer.html
OEC - The Observatory of Economic Complexity. "Russia (RUS) and Egypt (EGY) Trade | OEC". Erişim 12 Ağustos 2023. https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/egy
TASS. "Russia to supply Antey-2500 missile system to Egypt by end of 2016 — source". 06 Mart 2015. Erişim 21 Mayıs 2022. https://tass.com/russia/781433?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com
"Russian National Security Blueprint, 1997". Erişim 25 Haziran 2022. https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/blueprint.html
President of Russia. "Russian-Egyptian relations are characterized by trust and partnership". Erişim 11 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/news/36559
The Washington Institute. "Russia's Alarming Attempts to Establish Influence in Egypt". Erişim 25 Eylül 2023. https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/russias-alarming-attempts-establish-influence-egypt
UPI. "Russia's Primakov outlines policy aims". Erişim 11 Nisan 2022. https://www.upi.com/Archives/1996/01/12/Russias-Primakov-outlines-policy-aims/1346821422800/
Anadolu Ajansı. "Sisi ve Putin iki ülke arasındaki hava trafiğini 5,5 yıl sonra yeniden başlatma konusunda anlaştı". 23 Nisan 2021. Erişim 24 Ocak 2023. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sisi-ve-putin-iki-ulke-arasindaki-hava-trafigini-5-5-yil-sonra-yeniden-baslatma-konusunda-anlasti/2218203
"Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy • President of Russia". 20 Şubat 2007. Erişim 15 Nisan 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034
whitehouse.gov. "Statement by President Barack Obama on Egypt". 03 Temmuz 2013. Erişim 19 Mayıs 2022. https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/07/03/statement-president-barack-obama-egypt
Sputnik. "Suudi Arabistan'dan 'rakibi' Rusya'ya 10 milyar dolarlık yatırım" (ts.). https://tr.sputniknews.com/20150722/1016690590.html
President of Russia. "Telephone conversation with President of Egypt Abdel Fattah el-Sisi". 21 Kasım 2017. Erişim 19 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/news/56145
The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. "The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation - The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation". Mart 2023. Erişim 24 Ağustos 2023. https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/
"The Foreign Policy Concept of The Russian Federation". 28 Haziran 2000. Erişim 13 Nisan 2022. https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/econcept.htm
Middle East Council on Global Affairs. "The Return of Egypt? Assessing Egyptian Foreign Policy Under Sissi", 30 Kasım 2022. https://mecouncil.org/publication/the-return-of-egypt-assessing-egyptian-foreign-policy-under-sissi/
The Role of Russia in the Middle East and North Africa Region. Strategy or Opportunism? (ts.).
"Vladimir Putin | Biography, KGB, Political Career, & Facts | Britannica". Erişim 13 Nisan 2022. https://www.britannica.com/biography/Vladimir-Putin

President of Russia. “Vladimir Putin Had a Telephone Conversation with Egyptian President Hosni Mubarak”. 2000. Erişim 11 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/news/38896
President of Russia. “Vladimir Putin held talks with President Hosni Mubarak of Egypt, who is in Russia on a three-day official visit”. Erişim 11 Mayıs 2022. http://en.kremlin.ru/events/president/news/31055